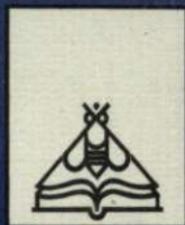

**PANEVĖŽIO
KRAŠTO
SPAUDA:
LEIDYBA
IR
SKLAIDA**
MOKSLINĖ
KONFERENCIJA
2000
PARODOS

PANEVĖŽYS
2001

THE PRESS
IN
PANEVĖŽYS
REGION:
PUBLISHING
AND
DISSEMINATION

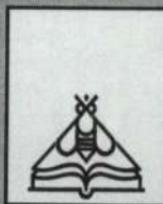
CONFERENCE
2000
EXHIBITIONS

**PANEVĖŽIO
KRAŠTO
SPAUDA:
LEIDYBA
IR
SKLAIDA**
MOKSLINĖ
KONFERENCIJA
2000
PARODOS

THE PRESS
IN
PANEVĖŽYS
REGION:
PUBLISHING
AND
DISSEMINATION

CONFERENCE
2000
EXHIBITIONS

Organizatoras: Panevėžio krašto muziejus | Adresas: 31000, Lietuvių g. 1, Tel. +370 46 30 10 00 | E-mail: krasto_muziejus@panevezis.lt

Ši knyga atspausdinta 300 egzempliorių tiražu, iš kurių 27 yra
numeruoti ir su dail. Henriko Mazūro ekslibriso įklaja
The print-run of this book is 300 copies including 27 numbered
and with an inset of the Ex libris by artist Henrikas Mazūras

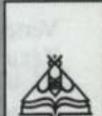
Henrikas Mazūras Ex libris *Pirmaji Panevėžio spaustuvė Feigenzono Naftalio*
The first printing-house in Panevėžys Feigenzono Naftalio 2001 X3 92x71

**PANEVĖŽIO
KRAŠTO
SPAUDA:
LEIDYBA
IR
SKLAIDA**

MOKSLINÉ
KONFERENCIJA
2000
PARODOS

THE PRESS
IN
PANEVĖZYS
REGION:
PUBLISHING
AND
DISEMINATION

CONFERENCE
2000
EXHIBITIONS

- 7 Praktinis / Foreword.
čiaiškai naudotiems žorūbiams žaliavų
vienybės įstaigoms išleidžiamos
leidyba ir sklaida temos aktualios
istorinės ir mokslo eksponatai / Conference
and exhibition items on publishing and
dissemination topics.
- 12 Margarita Matulienė. Naujasis Vilniaus miesto savivaldybės
(1860-1935) / New City Council of Vilnius (1860-1935)
- 17 Vladas Žukas. Marija Skapciūtės knygos -
muzikantė / The books by Maria Skapciute - mu-
zician and Primervetus.
- 22 Vytautas Baltrušaitis. Panėvezio miestelio
ambinės priemonės panaudoti Perškriaudžiamos
glabėjas of Panėvezio miesto Finansų komiteto
- 32 Gintautas Kavaliauskas. Tarpukario Didžiojo Teatro Vakarų
je - 10 eurų vertės rečiuvių knyga arba kiek daugiau nei 1000
"Book of Wishes". Didžioji knyga - 2000 imoneių įvairių
nugalfininkų knyga, kurios išskirtinės yra išskirtinės
- 33 Genovėsa Matulienė. 1934-1940
žinogys / News
- 39 Robertas Matulėnas. 1934-1940
Augustinas / Augustinas

UDK 655.4 (474.5) (06)

Pa-182

Leidinys išleistas *Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos lėšomis*
Supported financially by the Ministry of Culture of the Republic of Lithuania

Sudarytoja ir konferencijos medžiagos redaktorė / Compiler and editor of the materials
of the Conference

Genovaitė Astrauskienė

Bibliografijos redaktorė / Editor of bibliography

Margarita Mašalienė

Dailininkas / Designer

Povilas Šiaučiūnas

Vertėja / Translator

Zita Kochanauskienė

Tekstus surinko / Texts typed by

Aušra Lašinytė

Maketavo/ Lay out

Dainius Tamulionis

Viršelio 1 p. / Front cover

Bibliotekos ženklas / The library mark, *Milda Lašaitė*, 2000

Viršelio 4 p. / Back cover

Panevėžio krašto spaustuvės, XIX amžiaus pabaiga - XX amžiaus pirmą pusę (schema)
/ Printing-houses in Panevėžys Region, the end of the 19th century - the first half of the
20th century (chart)

Panevėžio apskrties
G. Petkevičaitės-Bitės
viešoji biblioteka

© Sudarymas/ Compiling
Genovaitė Astrauskienė, 2001

1-01-277 S

© Panevėžio apskrties Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka / Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public
Library of Panevėžys County, 2001
Respublikos g. 37, LT-5300 Panevėžys, e-mail: p.bitesbiblioteka@post.omnitel.net

© UAB Nevežio spaustuvė, Kranto g. 36, LT-5319 Panevėžys

ISBN 9955-450-04-5

Turinys / Contents

- 7 Pratarmė / Foreword
- 9 Raimundas Klimavičius. Konferencijos *Panėvėžio krašto spauda: leidyba ir sklaida temos aktualizavimas / The Press in Panevėžys Region: Publishing and Dissemination (actualization of the conference's theme)*
- 12 Margarita Mašalienė. Naftalio Feigenzono spaustuvė Panėvėžyje (1880-1935) / *Naftalis Feigenzonas's Printing-house in Panevėžys (1880-1935)*
- 17 Vladas Žukas. Marijos Šlapelienės knygyno ryšiai su Panėvėžio apskritimi / *Ties between Marija Šlapelienė's Bookshop in Vilnius and Panevėžys County*
- 22 Vytautas Baliūnas. Panėvėžio moksleivių periodiniai leidiniai XX amžiaus pirmoje pusėje/ *Periodicals Published by the Schoolchildren of Panevėžys in the First Half of the 20th Century*
- 32 Domas Kaunas. Stanislovo Dagilio redaguotas Biržų *Giesmynas* ir jo evangelikų reformatų knygų istoriografinė apžvalga / *Biržai "Book of Hymns" Edited by Stanislovas Dagilis, and His Historiographical Review of the Evangelical Reformers' Literature*
- 44 Carolina Masiulytė-Paliulienė. Juozo Masiulio knygynas Panėvėžyje / *Juozas Masiulis's Bookshop in Panevėžys*
- 47 Virginijus Gasiliūnas. Paskutinieji laisvo partizanų žodžio metai Panėvėžio krašte / *The Last Years of the Partisans' Free Word in Panevėžys Region*
- 51 Genovaitė Raguotienė. Elžbieta Jodinskaitė: knygos ir labdaros žmogus / *Elžbieta Jodinskaitė: Librarian and Philanthropist*
- 59 Stasė Mikeliūnienė. Rašytojas, publicistas, leidėjas kunigas Augustinas Liepinis (1896-1977) / *Priest Augustinas Lapienis (1896-1977) – Writer, Publicist, Publisher*

- 67 Klemensas Sinkevičius. Panevėžio valstybinės viešosios bibliotekos fondų netekys 1944-1950 metais / *Losses in the Collections of Panevėžys State Public Library in 1944-1950*
- (73) Leonas Kaziukonis. Panevėžio laikraščių redakcijų archyvai / *The Archives of Panevėžys Newspapers*
- 79 Petras Blaževičius. Rokiškio krašto spauda ir jos sklaida (iki 1940 metų) / *The Press (Publishing and Dissemination) in Rokiškis Region (until 1940)*
- 84 Ilona Mažylytė. Panevėžio krašto spaustuvų leidiniai Panevėžio apskritys Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos fonduose, XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus pirmą pusę / *Publications Printed in the Printing-houses of Panevėžys Region (the end of the 19th century - the first half of the 20th century) at Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library of Panevėžys County*
- 91 Stasė Mikeliūnienė. Apie parodą *Juozo Masiulio knygynas, 1905-2000* / About the exhibition *Juozas Masiulis's Bookshop, 1905-2000*
- 94 Panevėžio krašto spaustuvės ir leidiniai (XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus pirmą pusę). Parodos katalogas / *Printing-houses and Publications in Panevėžys Region (the end of the 19th century – the first half of the 20th century). Catalogue of the exhibition*
- 107 Publikacijų bibliografija / *Bibliography of Press Publications*

Pratarmė

Nuo 1997 metų Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka rengia mokslines konferencijas, dokumentų parodas, kuriose siekiama atidžiau pažvelgti į knygos ir bibliotekų raidą Panevėžio krašte; surengtos trys konferencijos, parengti ir išleisti dviejų konferencijų medžiagos rinkiniai - *Asmeninė biblioteka - tautos istorinės atminties dalis* (Panevėžys, 1998), *Panevėžio apskrities institucinės bibliotekos* (Panevėžys, 2000), parodos *Panevėžio krašto asmenvardinių knygos ženklai* (Panevėžys, 1998) katalogas.

Šiuo rinkiniu skaitytojams pristatome 2000 metais kovo 23 dieną vykusios konferencijos *Panevėžio krašto spauda: leidyba ir sklaida* medžiagą. Knijoje publikuojama 13 konferencijoje perskaitytų pranešimų, kuriuose prelegentai palietė visą eilę spaudos istorijos sudedamujų dalių: autorius, leidėjus, spaustuvininkus, pardavėjus, krašto kultūrininkus, daugiau ar mažiau prisidėjusius prie knygos parengimo, išleidimo, platinimo ar jos išsaugojimo Panevėžio krašte. Knijoje taip pat pateikiama informacija apie konferencijos metu veikusias parodas: *Juozo Masilio knygynas, 1905-2000 ir Panevėžio krašto spaustuvės ir leidiniai, XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus pirma pusė*, publikuojamas pastarosios parodos katalogas. Pranešimuose minimi leidiniai leisti Panevėžio krašte, kiti reikšminiai žodžiai (pavadinimai), siekiant pabrėžti jų svarbą bei citatos išspausdinti kursyvu.

Šios ižvalgos rodo, kad Panevėžio krašto knygos ir bibliotekų istorijoje dar daug ką reikia rekonstruoti, įvardinti, įvertinti ir aptarti su vienytomis Lietuvos ir krašto knygotorininkų, bibliotekininkų, archyvarų, muziejininkų ir kitų kultūrininkų pastangomis. Konferencijos rengėjai dėkoja prelegentams, dalyviam, remėjams, visiems kuriems rūpi šio didelio kultūros paveldo atodangos, išsaugojimas ir pristatymas vi suomenei.

Sudarytoja

Clementas Smilkevičius. Panevėžio valstyinių viešosios bibliotekos knygos rinkiniai 1944-1950 metais / Letters in the Collections of Panevėžys State Public Library in 1944-1950

Ignotas Kazlauskaitė. Pārversmo laikotarpis redakcijų ietakoje / The Turnaround Period in the Development of Book Publishing

Foreword

Since 1997, G. Petkevičaitė-Bitė Public Library of Panevėžys County has been organizing conferences which focus on the development of the book and the libraries in Panevėžys region; there have been published the proceedings of two conferences: *Private Library – a Part of National Historic Memory* (Panevėžys, 1998), *Institutional Libraries of Panevėžys County* (Panevėžys, 2000), the catalogue of the exhibition *Panevėžys Region Personal Bookplates* (Panevėžys, 1998).

The present collection includes materials of the conference *The Press in Panevėžys Region: Publishing and Dissemination* which took place on 23rd March, 2000. There are published thirteen reports on the history of the press: the authors, publishers, printers, sellers, cultural workers of the region who more or less contributed to the preparation, publishing, dissemination and preservation of books.

This book also includes information about the exhibitions that were on display during the conference: *Juozas Masiulis's Bookshop, 1905-2000* and *Printing-houses and Publications in Panevėžys Region (the end of the 19th century – the first half of the 20th century)*. There is also published the catalogue of the latter exhibition.

The presented materials show that much has to be reconstructed, named, evaluated and discussed in the history of the region's book and libraries by common efforts of the region's book researchers, librarians, archivists, museum researchers and other cultural workers of Lithuania and Panevėžys region. The organizers of the conference thank the speakers, participants, supporters, all those who are concerned about the research, preservation and presenting to public of this great cultural heritage.

The Editor

Isdėstytosios spaudos išradimų – nuo 1440 metų iki 1880 metų Konferencijos temos aktualizavimas

*Raimundas Klimavičius
Panevėžio apskrities
Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos
administracijos patarėjas*

Šiandien kiekvienas pirmaklasis, pradédamas pažinti su nuostabiu raidžių pasauliu, naudojasi kilnojamu raidynu. Dėliodamas raides jis išmoksta sudėti žodžius ir sakinius. Tokios pat kilnojamos raidės, tik išskaptuotos iš medžio ar dramblio kaulo, buvo naudojamos jau Senovės Romoje mokyti vaikams skaityti ir rašyti.

Tačiau turėjo praeiti daugiau negu 15 šimtmečių, kol šios elementarios mokymo priemonės principas buvo pritaikytas vienam svarbiausių žmonijos išradimui – knygų spausdinime. Apie 1440-1444 metus Johannas Gutenbergas nusiliedino literas, iš kurių sudėliojo spaudos formą ir daugiau kaip prieš 550 metų išspausdino pirmąją knygą. Knyga tapo prieinama ne tik išrinktiesiems.

Laikui bėgant ji pasiekdavo vis platesnius visuomenės sluoksnius. Spaudos išradimas suformavo naują žmonių veiklos sritį – knygų leidybą, kuri pakeitė knygų perrašinėjimą. Didėjanti knygų leidyba skatino kurti ir jų platinimo institucijas. Taip palaipsniui formavosi spaudos leidimo ir platinimo sistema, kurią jungė trys pagrindiniai elementai: leidykla – spaustuvė – knygynas.

Nepraėjus né 80-čiai metų, Johanno Gutenbergo išradimas pasiekė Vilnių, ir spaustuvės émė kurtis visoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Yra žinių, leidžiančių manyti, jog XVIII amžiaus pradžioje viena tokiai spaustuviai keletą metų veikė ir Uptyje.

Spaudos leidybos pradžia Panevėžio krašte laikytina XIX amžiaus pabaiga, kai 1880 metais Panevėžyje buvo įkurta Naftalio Feigenzono spaustuvė.

Per gana trumpą istorinį laikotarpį, nuo 1880 iki 1940 metų, Panevėžio krašte veikė 9 spaustuvės. Vienos jų, kaip Anselio Minskerio spaustuvė Panevėžyje ir brolių Melerų spaustuvė Nauda Rokiškyje, užsiėmė tik akcidencijų – blankų, vokų, prekių etikečių – spausdinimu.

Kitos, kaip *M. Yčo ir bendrovės (vėliau – Biržų) spaustuvė* Biržuose bei *Bangos* spaustuvė Panevėžyje, spausdino įvairaus turinio knygas, brošiūras bei periodinius leidinius ir įtakojo net tik krašto ekonominį bet ir kultūrinį gyvenimą.

Atrodytų, jog šiandien yra sunku ką nors naujo pasakyti apie spaudos leidybą bei sklaidą Panevėžio krašte, kai yra parašyta ir išleista nemažai veikalų, nagrinėjančių šią kultūros istorijos sritį. Tačiau vieną faktą reikėtų paminėti. Rengiant šiai konferencijai skirtą parodą *Panėvėžio krašto spaustuvės ir leidinių, XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus pirma pusė*, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos darbuotojos Retų spaudiniu skyriuje surado keletą leidinių, išspausdintų *Vilnies* spaustuvėje Panevėžyje. Apie šią spaustuvę nieko nerašoma nei enciklopediniuose leidiniuose, nei Vilniaus Užtupo knygoje "Lietuvos spaustuvės" (Vilnius, 1998). Kiek leidžia teigtis pirmieji tyrinėjimai, ši spaustuvė apie 1935 metus buvo įkurta Panevėžyje, Bataliono g. 5, nutraukusios savo veiklą Naftalio Feigenzono spaustuvės bazėje ir veikė iki pat nacionalizavimo – 1940 metų. Joje buvo spausdinami ir Panėvėžio kaimų bendruomenės leidiniai.

Dar viena terra incognita yra visai nesenai pradėta tyrinėti Panėvėžio krašto priešokupacinė partizanų ir kita pogrindžio spauda. Šis spausdinto žodžio ir leidybos laikotarpis, kai NKVD kariuomenės operacijų metu surasta rašomoji mašinėlė, rotatorius ar spausdinimo mašina buvo prilyginami koviniams ginklams ir įrašomi į trofėjų sąrašus kartu su šautuvais ir kulkosvaidžiais, o pogrindžio leidinių kaina buvo ilgi tremties ar kalinimo metai, laukia savo tyrinėtojų.

Žinoma, yra ir daugiau tyrinėtinų sričių, o naujos žinios papildytų Panėvėžio krašto spaudos leidybos ir sklaidos istoriją. Viliuosi, kad po šios konferencijos Panėvėžio krašto spaudos istorijos žemėlapyje atsiras naujų, iki šiol nežinomų vietų ir vardų.

Šiuo metu įvairiausios
Kairos gubernijos 1935-1940
mokyklos (actualization of the conference's theme)

Raimundas Klimavičius
Adviser to the Administration
of Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library
of Panevėžys County

Summary
nė Panevėžyje išleisti.

The introductory report of the conference shortly reviews the development of publishing in Panevėžys region, indicates that though there are many fundamental works on the history of the Lithuanian press, there still remain subjects that have been little explored. Up to now little is known about the printing-house "Vilnis" (The Wave) that was operating in Panevėžys in 1935-1940, not much researched is the anti-occupation press of partisans.

It is expected that this conference will add many new facts to the subject of publishing and dissemination of the press in Panevėžys region.

Šiuo metu įvairiausios
Kairos gubernijos 1935-1940
mokyklos (actualization of the conference's theme)

Ten pat. P. B.

Ten pat. P. B.

Kairos gubernijos 1935-1940 mokyklos (actualization of the conference's theme)

Šiuo metu įvairiausios
Kairos gubernijos 1935-1940 mokyklos (actualization of the conference's theme)

Naftalio Feigenzono spaustuvė Panevėžyje
1880-1935

Margarita Mašalienė

Panėvėžio apskrities

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos

Kraštotoiros skyriaus vedėja

Panėvėžio spaustuvių, knygynų, knygų platinimo klausimai iki šiol nėra kompleksiškai nagrinėti. Panėvėžio spaustuvėse nebuvo išleista stambesnių leidinių, jos nesusilaukė ir spaudos tyrinėtojų dėmesio. Šis pranešimas nėra išsami Naftalio Feigenzono spaustuvės veiklos apžvalga, o tik bandymas susisteminti turimus duomenis, taip pat atkreipti dėmesį į faktus, surastus Lietuvos archyvuose esančiuose dokumentuose.

Trumpos žinios apie Panėvėžio spaustuves pateikiamos istoriko Vytauto Merkio darbe "Lietuvos poligrafijos įmonės, 1795-1915"¹, Vilius Užtupo knygoje "Lietuvos spaustuvės, 1522-1997" (Vilnius, 1998. P. 270-277), istorikės Onos Maksimaitienės parengtoje knygoje "Iš Panėvėžio istorijos" (Vilnius, 1992. P. 65-66). Fragmentiškai jos minimos informaciniuose, enciklopediniuose leidiniuose. Visuose minėtuose šaltiniuose randame tuos pačius faktus: spaustuvės savininko pavardę, įmonės veiklos metai, adresas, mašinų ir darbininkų skaičius. Apie Feigenzono spaustuvę nutyli ir Lietuvos žydų spaustuvių tyrinėtojai. Ne ką daugiau pasako ir Lietuvos archyvuose esantys dokumentai. Spaustuvės archyvas, matyt, neišliko. Šiek tiek faktų pavyko surasti tik caro valdžios įstaigu, prižiūrėjusių poligrafijos įmones, dokumentuose.

XIX amžiaus pabaigoje, kai Panėvėžyje pradėjo steigtis spaustuvės, jis jau buvo pramonės miestas. 1873 metais pro miestą nutiesus platujį geležinkelį, ėmė vystytis pramonė, prekyba ir amatai². 8-tame bei 9-tame dešimtmetyje buvo pastatytos pirmos stambesnės įmonės. Kai kurios miesto įmonės turėjo prekybinius ryšius ne tik su lietuviškomis gubernijomis, bet ir su Maskva, Peterburgu, Ryga, Liepoja, Kijevu, Var-

¹ Merkys, Vytautas. Lietuvos poligrafijos įmonės 1795-1915 m. // Spauda ir spaustuvės. Vilnius, 1972. P. 142-249.

² Maksimaitienė, Ona. Iš Panėvėžio istorijos. Vilnius, 1992. P. 67.

šuva. 1872 metais įsteigta Mokytojų seminarija¹, kuri rengė mokytojus Kauno gubernijai. 1881 metais įkurta Realinė mokykla². Mokyklų, mokytojų ir mokinų gausėjimas skatino miesto kultūrinį gyvenimą.

Pramonės augimas, kultūrinio gyvenimo aktyvėjimas sudarė sąlygas komersantams steigti spaustuvės, knygynus, bibliotekas. Panevėžio poligrafijos kultūrą, knygų spausdinimo ir prekybos veiklą XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiaus pradžioje plėtojo žydai komersantai. 1880 metais vasario mėnesį miestietis Naftalis Feigenzonas parašo Kauno apygardos gubernatorui prašymą dėl spaustuvės įsteigimo Panevėžyje³. Panevėžio policijos viršininko pažymoje nurodoma, kad Feigenzonas yra ne Panevėžio, o Ukmergės miestietis, tačiau kliūčių atidaryti spaustuvę Panevėžyje nesą. Tų pačių metų vasarą spaustuvė pradėjo savo veiklą Дворянская (Bajorų) gatvėje (dab. Respublikos g. Nr. 16). Spaustuvėje dirbo 6 darbininkai. Be primityvios tipografinės technikos, spaustuvė turėjo ir litografavimo stakles, todėl galėjo atlikti įvairius užsakymus. Joje buvo spausdinami kvitai, blankai, vizitinės kortelės, etiketės negaušioms to meto Panevėžio įmonėms, valdžios raštai, konkrečios žinybos, draugijos ar institucijos leidiniai.

Pavarčius Kauno apygardos gubernatoriaus kanceliarijos dokumentus matyti, kad prašymą atidaryti Panevėžyje spaustuvę buvo ir daugiau, tačiau vietos administracija ribojo jų steigimą. Panevėžio apskrities policijos viršininko nuomone, tuo metu Panevėžyje pakako ir vienos spaustuvės, tad leidimai kitų spaustuvų steigimui iki 1895 metų nebuvo išduodami.

1880 metais lapkričio mėnesį Naftalis Feigenzonas gauna leidimą prie spaustuvės atidaryti knygyną. Jame buvo prekiaujama knygomis, vadoveliais, maldaknygėmis rusų, vokiečių, prancūzų ir žydų kalbomis, o nuo 1881 metų knygynas jau atlieka ir bibliotekos funkcijas⁴. 1886 metais vėl randame Feigenzoną prašymą prie knygyno atidaryti laikraš-

¹ Ten pat. P. 81.

² Ten pat. P. 83.

³ Kauno apskrities archyvas (toliau-KAA), f.1-50.

⁴ Ten pat, ap. I, b. 21350, l. 8.

čių ir knygų skaitymo kabinetą¹. 1887 metais išleidžiamas Naftalio Feigenzono bibliotekos katalogas².

1913 metais Bajorų gatvėje esančius įrengimus Feigenzonas par-duoda Morduchui Kotui, o pats įrengia spaustuvę Maskvos gatvėje Šteino name³ (dab. Bataliono g. Nr.5). 1913 metų reklaminiame skel-bime rusų kalba skaitome, kad Feigenzono spaustuvėje priimami užsa-kymai rusų, lenkų, lietuvių ir žydų kalbomis. Spausdinamos knygos, bro-šiūros, instrukcijos, kainynai, ataskaitos, afišos, blankai keliomis spal-vomis. Spaustuvė aprūpinta dailiausiais šriftais, turi didelį pasirinkimą pagražinimų⁴. Pavarčius to meto leidinius, iš tikrujų matyt gera jų poli-grafinė kokybė, jie papuošti vinjetėmis, kitomis grafinėmis puošmeno-mis.

1929 metų reklamoje rašoma, kad *N. Feigenzono spaustuvė Panevėžyje atlieka įvairiausius spaudos darbus sąžiningai, greit ir labai pri-einamomis kainomis. Gauta naujausių šriftų. Visada galima pigiomis kainomis gauti: liudijimų apie baigimą pradžios ir vidurinių (4 kl.) mo-kyklų įgaliojamųjų blankų pajamų ir išlaidų orderių knyguciu, gauna-mujų, išsiunčiamujų ir išnešiojamujų raštų knygų piniginių knygų teismo antstoliams, knygų kontoroms, įvairių užrašų*⁵.

Kol nėra sudarytos pilnos retrospektyvios Lietuvos spaudos bib-liografijos, lieka neatsakyta į labai svarbų klausimą – kiek ir kokių spaudinių buvo išspausdinta Feigenzono spaustuvėje. Visiškai nėra žinių apie žydų kalbomis spausdintus leidinius. Jokios informacijos šiuo klau-simu nepavyko surasti nei Valstybiniam Vilniaus Gaono žydų muzie-juje, nei Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliogra-fijos ir knygatyros centre Žydų literatūros tvarkymo skyriuje.

Iš likusiųjų pirmųjų spaudinių paminėtini Panevėžio miesto dū-mos nutarimai, Panevėžio savitarpio paskolos draugijos leidiniai. Pir-mas leidinys, kuris užfiksotas Vaclovo Biržiškos bibliografijoje⁶ –

¹ Ten pat, b. 22094, l. 4.

² Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija . Vilnius, 1966. T. I. P.220.

³ Spauda ir spaustuvės... P.175.

⁴ Список абонентов Поневежской телефонной сети общего пользования. Поневеж: Типография Н. Фейгензона, 1914. С. 40.

⁵ Panevėžio balsas. 1929, geg. 30.

⁶ Biržiška, Vaclovas. Lietuvių bibliografija. D. 3: Spaudos uždraudimo laikas (1865-1904). Kaunas, 1929. P. 871, įrašas 3327

Ляцкий З. А. Значение литовского языка в вопросе о происхождении Русси. Сообщение IX Археологическому съезду члена З. А. Ляцкого. Поневеж: типография Н. Фейгензона, 1893. 46 с.

Viliaus Užtupo knygoje "Lietuvos spaustuvės" rašoma, kad lietuvišką šriftą spaustuvė įsigijo tik po 1919 metų, tačiau lietuviškų knygų bibliografijoje aptinkame jau 1908 metais lietuviškai išspausdintą "Aido" draugijos rengiamo literatūros vakaro programą *Subatoje, 16 vasario 1908 m. "Aido" draugija rengia lietuvių vakarą I. Pirmutinis balius! II. Jaunykis... Panevėžys: N. Feigezeno sp., 1908. 1 lap*¹.

Iš bibliografiniuose leidiniuose užregistruotų spaudinių matyti, kad be akcidentinių darbų spaustuvėje buvo spausdinami ir periodiniai leidiniai, knygos, brošiūros. Čia buvo atspausdinti Panevėžio visuomenininkų Juozapo Kozakevičiaus, Petro Butkaus, kalbininko Petro Bütено, rašytojos Bronės Buivydaitės darbai. Prieš Pirmajį pasaulinį karą išėjo po kelis numerius laikraštelių *Поневежский листок* ir *Наш край*. 1924 – 1930 metais buvo spausdinamas savaitraštis *Panevėžio balsas*. Paskutinis aptiktas spaudinys – *Vincas Kudirka / Paruošė red. Komis. Panevėžys: Panevėžio vyrių gimn. 7 kl., 1935 (Panevėžys: N. Feigenzono sp.). 26 p.*

Vélesnių įmonės veiklos pėdsakų nerasta. Spaustuvės įrengimai buvo išlaikyti iki 1940 metų, tuomet jie perkelti į Turgaus aikštę, o 1941 metais sausio 27 dieną nacionalizuoti. Čia rasta viena "Bostonkė", po vieną popieriaus pjovimo ir segimo mašiną.

Naftalio Feigenzono ir jo įpėdinių valdoma spaustuvė egzistavo beveik 60 metų. Nors joje nebuvvo išspausdinta svarbių veikalų, tačiau jau pats jos buvimas rodo to meto Panevėžio ekonominės kultūros lygi. Reikalingi tyrinėjimai, kurie visapusiskiau atskleistų Naftalio Feigenzono spaustuvės, knygyno, bibliotekos veiklą, jų švietėjišką vaidmenį Panevėžio gyvenime ir prisdėtų prie krašto kultūros istorijos spragų užpildymo.

¹ Knigos lietuvių kalba: 1905-1917 : kontrolinis sąrašas. D. 2: Smulkieji spaudiniai. Gaidos. Vaizduojamojo meno spaudiniai. Žemėlapiai. Vilnius, 1977. P. 16, įrašas 6749

*Naftalis Feigenzonas's Printing-house
in Panevėžys 1880-1935*

*Margarita Mašalienė
Head of the Local Studies Department
at Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library
of Panevėžys County*

Summary

The establishment of a printing-house in Panevėžys at the end of the 19th century was influenced by the growing of economical and cultural life. The first printing-house in Panevėžys was founded by a Jewish businessman Naftalis Feigenzonas in 1880. The archive of the printing-house has not survived. Some facts have been found only in the documents of the Tsarist authorities supervising the printing industry. The printing-house carried out commercial orders of Panevėžys enterprises, offices, organizations of that time. In the period of 1924-1930 there was printed the weekly "Panevėžio balsas" (The Voice of Panevėžys).

As there isn't yet a full retrospective Lithuanian bibliography, it is not known how many and what printings were printed at N. Feigenzonas's printing-house.

Marijos Šlapelienės knygyno ryšiai
su Panevėžio apskritimi

Vladas Žukas
prof. habil. dr.

Vilniaus universitetas

Knygininkystę – knygotyros dalį – tyrinėti yra sunkiausia, o ypač sunku tirti knygų pirkėją. Gal kiek daugiau turima žinių apie žmones, knygas užsisakiusius paštą.

Knygynų archyvuose (jeigu jie išliko) galima užtikti pirkėjų laiškų, pageidaujamų knygų sąrašų, knygininkų atsakymų, siunčiamų knygų sąrašų, pinigų perlaidų. Nedaugelis knygynų savininkų suvokė archyvų reikšmę ir jų neišsaugojo. Reta išimtis - 1906 metais vasario 6 dieną Vilniuje įkurtas Marijos Šlapelienės lietuvių knygynas. Unikalus šio archyvo dokumentas – dienoraščio pobūdžio Marijos Šlapelienės 1906-1907 metais rašytį laiškai vyrai Jurgiu Šlapeliui į Maskvą (buvo išvykę baigtis medicinos studijų). Remdamasis šiuo archyvu šių eilučių autorius parašė monografiją *Marijos ir Jurgio Šlapelių lietuvių knygynas Vilniuje* (Vilnius, 2000). Daugiausia vienos joje užima duomenys apie 1906-1915 metų (iki vokiečių okupacijos) knygynus, knygynus – partnerius ir kolektyvinius (mokyklas, draugijas, skaityklas) bei individualius pirkėjus. Lietuvos pirkėjai suskirstyti apskritimis. Atskirą skyrelį sudaro Panevėžio apskritis. Kiek daugiau duomenų išliko apie Marijos Šlapelienės knygyno ryšius su Juozu Masiuliu, kurio knygynas, kartu su galerijos ir rašomųjų daiktų sankrova, buvo atidarytas 1905 metais Panevėžyje Дворянская (Bajorų) gatvėje (dabar – Respublikos g.).

Prekybos ryšius Masiulis daugiausia palaikė su Vilniaus Jozefo Zawadzko knygynu (po spaudos draudimo šiame knygynė atidarytas lietuviškų knygų skyrius). Masiulio knygynė buvo galima gauti visko, ką pardavinėjo dideli Vilniaus ir Kauno knygynai. Tai rodo 1912 metais Juozo Masiulio knygyno išleistas katalogas, kuris yra identiškas tais metais išleistam Zawadzko ir kauniečio Rutskio knygynų katalogams. Masiulis, matyt, neblogai vertėsi, nes galėjo skirti lėšų knygų leidybai. Iis išleido *Panevėžio kalendorių* 1914

G. Petkevičaitės-Bitės

viešoji biblioteka

1-01-277

metams (1913) ir *Draugas: Panevėžio kalendorių 1915 metams* (1914), keletą knygelių: Mato Grigorio *Vaikų žaidimai*: 20 žaidimų kambaryje ir tyrame ore (1912) ir antrajį šios knygos leidimą antrašte *Smagūs žaidimai* (1914), 1915 metais – porą religinio turinio knygelių (*Kruvinas viešpaties Jėzaus Kristaus kelias, Litanija prie motinos dievo neperstojančios pagalbos*). Turbūt Masiulis išleido ir kitą Mato Grigorio knygelę – pasakaites *Nykštukas; Jonukas ir Marytė; Žąsiganė*. Masiulio knygyno darbuotojas Stasys Jackevičius laiške (1914 01 27) Šlapelienės knygynui pranešė, kad minėtą knygelę pardavinėsi po 9 kapeikas¹.

Apie Juozo Masiulio ir Marijos Šlapelienės knygynų ryšius duomenų pateikia iš Panevėžio į Vilnių 1912-1914 metais atsiuštį laiškeliai. 1912 10 30 laiške prašyta skubiai išsiusti Julijono Lindės-Dobilo *Blūdą* ir Vydūno *Gimydymo slėpinius*, po 5 egzempliorius, taip pat kitų knygų bei atvirukų. Poroje 1913 metų laiškelį prašoma dramos veikalėlių buvo išsiusti. Atrodo, panevėžietis knyginiinkas buvo gana neprilausomas ir galėjo diktuoti savo sąlygas: knygos turi būti duodamos kreditan trejiems metams, be to, nepateikus vekselio. Argumentas – tokiomis sąlygomis duoda Zawadzkio knygynas². Teko sutikti. Pagal 1914 01 17 pageidaujamą knygų sąrašą buvo išsiuistos 67 knygos. Tarp jų Jurgio Šlapelio išleisti Donelaičio *Raštai* (15 egz.), Valančiaus *Palangos Juzé* (10 egz.), almanachas *Gabija* (12 egz.), Maironio *Raseinių Magdė* (5 egz.), Žemaitės *Trys mylimos*, keletas Jovaro eiléraščių knygelių (60 egz.), Šlapelių išleistas eiléraščių rinkinukas *Lakštutės giesmeles* (100 egz.), žurnalas *Lietuvių tauta* (2 egz.). Šlapelienės knygynas émė platinti Juozo Masiulio leidinius. Už Mato Grigorio knygutę Masiulis prašė mainais Antano Lelio *Lenkų ir lietuvių kalbos žodyno*, Lietuvos kunigaikščių bei lietuvių rašytojų portretų-atvirukų.

Kitas Panevėžio knygynas, turėjęs ryšių su Šlapeliais, buvo Prekyvietės aikštėje veikęs J.Petrulio *Apšvietimo* knygynas. „Apšvietimo“ knygyno katalogas (1908) buvo visiškai identiškas tais pačiais metais išleistam Šlapelienės knygyno katalogui. Katalogo viršelyje Šlapelienės

¹ Lietuvos Mokslo akademijos biblioteka (toliau - LMAB), f 208-275.

² Tas pat, f. 208-373.

knygyno ženklas – apskritime pelėda knygų fone. Tad gal *Apšvietimo knygynas* buvo Šlapelienės knygyno filialas?

Nedaug duomenų turime apie 1906 metais Panevėžyje atidarytą Renigerio knygyną. Apie jo savininko apsilankymą knygynė Marija Šlapelienė užsimena laiške (1906 11 12) vyrui į Maskvą¹. Yra užuominų apie atsiustus pinigus už parduotas knygas bei grąžintus nerealizuotus egzempliorius.

Su Šlapelienės knygynu ryšius palaikė 1906 metais Biržuose įkurto knygyno savininkė Ona Januševičiūtė. 1907 metais birželio 27 dienos laiške biržietė knyginiukė pranešė, kad turi daug Amerikoje išleistų knygų. Šlapelienės prašymu ji išsiuntė pageidaujamas Jono Ralio dramos *Lietuvaitė* 100 egzempliorių. Archyve išliko Biržų knygyno savininkės brolio Jono Januševičiaus (sesuo mirė) šeši laiškai ir šešios perlaidos. 1912 metų gruodžio 18 dienos laiške, prašomu atsiusti knygų sąraše – 12 knygų po 1-20 egzempliorių; 1910-1915 metų laiškeliuose prašoma tokią knygą: Simono Vaznelio ir Jadvigos Juškytės *Rašybos lavinimosi darbų* (100 egz.) Maironio *Pavasario balsų*; *Kur išganymas* (5 egz.) Antano Vienažindžio dainų (100 egz.), Šatrijos Ragano, Levo Tolstojaus veikalėlių.

Krautuvininkas J. Pakialkis iš Lauksodžio (Žeimelio vlsč.) prašė Bitės *Elementoriaus* (20 egz.), Petro Bendoriaus *Vaikų žvaigždutės* 1-osios ir 2-osios dalies (20 egz.). Pageidavo išrišti². Krekenavos kunigas Klemensas Kisielis užsakinėjo knygas sau ir miestelio knygynui. Pardavimui knygų užsakinėjo kunigas Kazimieras Kriščiūnas iš Vabalninko.

Privatūs pirkėjai – daugiausia katalikų (Mykolas Karosas, J. Raštutis, M. Lumbis) ir evangelikų reformatų (Jonas Šepetys, Povilas Jakubėnas) kunigai, keletas mokytojų, rašytoja Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, politinis kalinys iš Panevėžio kalėjimo P. Žitkevičius, norėjęs įkurti lietuvišką knygų biblioteką kaliniams.

Archyve yra duomenų apie 49 Panevėžio apskritys pirkėjus (Telšių apskrityje buvo 91). Matyt, miesto ir apylinkės gyventojų poreikius knygai neblogai tenkino apskritys centro knygynai, ypač

¹ Vilniaus universiteto biblioteka, f.119-458.

² LMAP, f 208-737.

Juozo Masiulio. Kita vertus, Panevėžio apskrityje buvo nemažai sulenkintų teritorijų, kurių gyventojai nesiveržė prie lietuviškų knygų. Pirkėjai pagal valsčius išsidėstė taip: 6 iš Pasvalio, 5 iš Biržų, po 4 iš Linkuvos, Panevėžio, Pumpėnų, Žeimelio, po 3 iš Joniškio, Ramygalos, Vabalninko ir Vaškų, po 2 iš Krekenavos, Pabiržės, Pušaloto, Smilgių, po 1 iš Čypėnų, Naujamiesčio, Rozalimo ir Vadoklių.

*Ties between Marija Šlapelienė's Bookshop
in Vilnius and Panevėžys County*

Vladas Žukas
Habil. dr. Prof.
Vilnius University

Summary

Marija Šlapelienė's Lithuanian bookshop, established on the 6th of February, 1906, traded with customers from Panevėžys county between 1906 and 1915 (until the German occupation). There were two groups of customers: bookshops, other distributors (co-operative societies) and individual buyers (mostly priests and teachers) who bought books for themselves, for the libraries of schools and societies. The best-known was Juozas Masiulis's bookshop, established in 1905. This bookshop published calendars, some books and exchanged them with M. Šlapelienė's bookshop. Among the books bought by Masiulis from M. Šlapelienė there were many works by outstanding Lithuanian writers: Kristijonas Donelaitis, Motiejus Valančius, Maironis, Žemaitė, Julijonas Lindė-Dobilas, Vyduinas. Among the provincial bookshops the most active was Ona Januševičiūtė's bookshop founded in Biržai in 1906. There were not many buyers in small towns and villages. M. Šlapelienė's archive indicates that there were about 50 of them. It shows that local bookshops met the needs of their customers quite well. On the other hand, many Polish-speaking people lived in Panevėžys county at that time and they were less related to the Lithuanian culture.

Panevėžio moksleivių periodiniai leidiniai XX amžiaus pirmoje pusėje

Vytautas Baliūnas

Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos mokytojas,
kraštotyros būrelio vadovas

Šiandien būtų sunku surasti mokyklą, kuri neturėtų savo laikraščio ar laikraštėlio. Leidžia juos net atskiros klasės, būreliai, mokiniai grupės. Juos leidžia ir Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija.

Atsigrėžus į praeitį kyla klausimai: kada šioje mokykloje pasirodė pirmieji moksleiviški laikraštėliai, kas juos leido, kas juose buvo rašoma, kaip jie buvo dauginami ir platinami, kiek gi jų buvo ir kokie jų likimai?

Realinės mokyklos (1882-1915) mokinį laikraštėliai

Šiuo metu žinomas seniausias, dar carizmo laikais Panevėžio realinės mokyklos mokinį leistas, šapirografu padaugintas laikraštėlis *Свободная школа*¹. Matyt, tai buvo didelė naujiena, jei net LSDDP savaitraštis "Žarija" (1907, Nr. 26) apie tai paskelbė. Deja, laikraštėlis éjo neilgai. Maždaug po metų, 1908, Mokyklos administracija, sužinojusi apie jį ir tame skleidžiamas antcarines idėjas, pagrasino leidėjus perduoti žandarams. Antanas Rukuiža, vėliau – žymus miškininkas, 1944 metais pasitraukęs į Vakarus, ir dar trys jo draugai, pabūgę represijų, penkto numerio nebeišleido. Tačiau teigti, kad tai buvo pirmasis moksleiviškas leidinys nuo Mokyklos įkūrimo (1727) dar negaléume.

1910 metų sausio mėnesį pradėjės eiti pažangiosios moksleivijos žurnalas *Aušrinė* apie save subûrė demokratinių pažiūrų moksleivius, imtus vadinti aušrininkais. Netrukus aušrininkų kuopelė įsikūrė ir Panevėžyje. *Aušrinės* idėjos vienijo Panevėžio realinės, Keturklasės miesto mokyklos bei Mokytojų seminarijos bendraminčius. Aktyviausi organi-

¹ Rukuiža, Antanas. Realinė mokykla 1905 m. ir vėliau // Panevėžys: geografinės ir istorinės žinios apie apylinkes ir miestą / red. J. Masilionis. Chicago, 1963. P.144.

zatoriai ir spiritus movens buvo realistai Balys Sruoga (1896-1947) ir Vincas Jonuška (1895-1926), vėliau – Nepriklausomybės kovų savanoris, žurnalistas, "Kardo" redaktorius. Be jų, kuopelei dar priklausė realistai Jonas Paltarokas, vėliau – agronomas, profesorius, 1944 metais pasitraukęs į Vakarus, broliai Pundzevičiai Stasys – vėliau Lietuvos kariuomenės štabo viršininkas, seminaristai Juozas Balčiūnas, vėliau – rašytojas, žinomas Švaisto slapyvardžiu, Pašakarnis ir kiti. Nelegaliuose susirinkimuose, kurie konspiracijos sumetimais vykdavo užmiesčio miškeliuose ar saugiuose butuose, kalbėdavo tautinio atgimimo klausimais, aptardavo atliktus ir numatomus atliliki darbus. Po vieno tokio susirinkimo, provokatorių išduoti, iš Mokytojų seminarijos buvo pašalinti net 5 mokiniai, o keliems sumažintas elgesio pažymys¹. Nukentėjo ir Realinės mokyklos mokiniai. Juozas Urbšys (1896-1991), vėliau – diplomatė, paskutinis prieškario Lietuvos užsienio reikalų ministras prisimena, kad mokinius tardė Mokyklos direktorius, inspektorius, mokytojai, o pedagogų tarybos posėdyje *mokyklos vadovybė pasiūlė visus mokinius, kurie dalyvavo miško sueigoje, pašalinti iš mokyklos su "vilko bilietais"*, tai yra be teisės ištoti į kitą mokyklą. Du jauni mokytojai – matematikas Nikolajus Seredinskis ir istorikas Viktoras Kovaliovė užstojo mokinius. Mokinį iš mokyklos nepašalino, bet visų elgesį įvertino trejetais. *Užtat mokytojams N.Seredinskiui ir V.Kovaliovui teko skubiai apleisti mokyklą ir išvykti iš Panevėžio*² – prisimena Juozas Urbšys.

Matyt, tokiuose susirinkimuose ir kilo idėja leisti slaptą lietuvišką mokinį laikraštį. Netrukus pasirodė *Pavieniui menki – drauge galingi*, kurio vienintelis išlikęs – 1913 metų 9-as numeris*, bylojantis apie aušrininkų veiklą, saugomas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (kopija – Juozo Balčikonio gimnazijos Istorijos muziejuje). Kraštotyrininkė Malvina Čilvinaitė 1957 metais Viešniuose (Akmenės r.) užrašė buvusio realisto, vėliau mokytojo, Jono Aukštikalnio atsiminius. Jis teigia, kad laikraščio pavadinimą sugalvojęs Balys Sruoga. Kuopelė tam pritarusi. Tai buvęs rankraštinis laikraštis, *platinamas per*

¹ Švaistas, Juozas. Mokytojų seminarija rusų laikais // Ten. pat. P.145.

² Būtėnas, Julius. Iš metų glūdumos // Kardas, 1994, Nr.7-8, p.10-11.

* Kontroliniame sąraše *Lietuviški periodiniai leidiniai, 1823 – 1940* (Vilnius, 1993) nurodytas Nr. 2 (išrašas 2027), sudarytojos pastaba.

patikimas rankas; kartais buvo perrašoma ir daugiau egzempliorių¹. Balio Sruogos bendraklasis Juozas Urbšys, beje nepriklausęs aušrininkams, o simpatizavęs ateitininkams, savo atsiminimuose rašo, kad aušrininkai leido slaptą ranka rašytą laikrašteli [...] Jo išeidavo du ar daugiausiai trys sąsiuviniai per mokslo metus. Jį savo ranka perrašydavo V. Jonuška, didelis visuomenininkas². Taigi, pirmasis numeris galėjo pasiroyti apie 1910-1911 mokslo metus. Išlikusiame egzemplioriuje numerio redakcija apgailestauja, kad dėl laiko stokos prieš kvotimus beveik nedėjo dailiosios literatūros rašinių, juos panaudos 10-ame vasaros numeryje, o bendradarbiai skatinami ruošti medžiagą naujujų mokslo metų numerui. Duodamos konkrečios užduotys – *lauksime vasaros išpūdžių straipsnių apie sodžiaus gyvenimą*. Bendradarbiui "K-i" rašoma: "Smilgių parapijų" pasistengsim sunaudoti kitam Nr. Gal lig tam laikui daugiau praneši iš savo krašto. Nuo rudens manom pradėti platesnius kampelių aprašymus. Gerai būt, kad nupieštum Smilgių par[apijų] ir kt. iš daugumos atžvilgių. Labai geistina Statistika³. Balsys Sruoga ir Vincas Jonuška, laikraščio redaktoriai ir leidėjai, Realinė mokyklą baigė 1914 metais. Taigi galima spėti, kad jie turėjo galimybę parenglti ir išleisti dar 2-3 numerius. Tad *Pavieniui menki – drauge galingi* galėjo eiti nuo 1910 (1911?) iki 1914 metų, o skaitytojai sulaukti 11-12 numerių. Gaila, kad išliko tik tas vienintelis, 9-as numeris. Todėl šiandien sunku nustatyti ir laikraščio bendradarbius. Tuo metu Realinėje mokykloje mokėsi nedaug lietuvių. Be jau minėtų mokinij Balio Sruogos klasėje mokėsi Jonas Navakas, vėliau – teisės daktaras, Sibiro lagerių kalinys, žemesnėse klasėse – Povilas Brazdžiūnas, vėliau – fizikas, akademikas, Domas Pinigis, vėliau – lietuvių kalbos mokytojas, vyresnėse – Vladas Kuzma, vėliau – chirurgas, akademikas, Kazys Navakas, vėliau – Lietuvos Respublikos kariuomenės brigados generolas, 1944 metais pasitraukęs į Vakarus, Juozas Vidugiris, vėliau – Nepriklausomybės kovų savanoris, pulkininkas ir gal dar vienas kitas. Konspiracijos sumetimais autoriai pasirašinėjo slapyvardžiais: Homo sum, Raudonosis, Bulvias-

¹ Aukštikalnis, Jonas. Atsiminimai / užraše M.Čilvinaitė. // Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos Istorijos muziejus (toliau – PBGIM).

² Urbšys, Juozas. Atsiminimai [parašyti] 1988 metais // PBGIM.

³ Pavieniui menki, drauge galingi: [Panevėžio realinės mokylos, Mokytojų seminarijos ir kitų mokyklų aušrininkų slaptas laikraštėlis]. Panevėžys, 1913, Nr.9.

kutis, Pabaliečio draugas, Mikė Melagėlis, Svirplys, Puras ir kiti. Taigi, be Balio Sruogos ir Vinco Jonuškos, po šiai slapyvardžiais slėpėsi ir kiti mokiniai – lietuviai.

Iš to vienintelio išlikusio numerio galima spręsti, kad tai buvo brandus, visuomeninis – politinis net 77 puslapių leidinys, apimtini ir turinio verte nepralenktas iki šių dienų. Laikraščio moto – ketureilis, kuriame išreikštос laikraščio leidėjų ideologinės nuostatos:

*Vai, užtraukim dainą
Apie vargus svieto,
Apie juodą tamsą,
Apie jungą kietą!*

Laikraštelyje publikuoti ir literatūriniai kūriniai, ir rekomendacijos savišvietai „Prie mūsų lavinimo“ su literatūros sąrašu, ir „Mažiau žinomų žodžių ir pasakymų žodynėlis“ su plačiais komentarais bei redakcijos atsakymais. 37 puslapių rašinyje „Liaudininko vasaros darbai“ pateikiamas rekomendacijos ir net metodiniai nurodymai, kaip šventi kaimo žmones, kaip su jais bendrauti, kaip juos pažadinti iš tautinio letargo.

Manoma, kad Vincas Jonuška 1912 metais yra leidės laikrašteli, tačiau konkrečių žinių nėra.

Gimnazijos (1915-1940) mokinių periodika

1915 metais spalio 1 dieną pradėjo veikti pirmoji Panevėžyje ir Lietuvoje lietuviška gimnazija. Iš naujo kūrėsi mokinių organizacijos, būreliai. Pirmasis moksleiviškas laikraštėlis *Mūsų ateitis* pasirodė 1916 metais. Tuo tarpu pirmasis tipografiniu būdu tolstojininkų leidžiamas laikraštis *Meilės kelias* Panevėžyje dienos šviesą teišvydo tik 1922 metais.

Ateitininkų laikrašteliai

Dar vokiečių okupacijos metais atsigavo ateitininkai, globojami jauno, energingo lietuvių kalbos mokytojo ir Gimnazijos inspektorius, vieno iš ateitininkų organizacijos pradininko Kazimiero Bizausko (1892-1941), vėliau – Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataro, diplomato,

bolševikų nužudyto pirmosiomis Antrojo pasaulinio karo dienomis). Jo iniciatyva, jau 1916 metais sausio mėnesį, ateitininkai išleido *Mūsų ateiti*¹. Yra žinomi vasario ir balandžio mėnesių numeriai. 1921-1923 metais buvo leidžiamas vienas didžiausių ateitininkų laikraščių (apie 60 psl.) *Mūsų vairas*. Jo redaktoriuvi buvo Juozas Keliuotis (1902-1983), vėliau žurnalistas, prozininkas, vertėjas, Sibiro lagerių kalinys.

1927 metais ėjo *Lyra*.

Aušrininkų laikraštėliai

Nenorėdami atsilikti nuo mokytojų globojamų ateitininkų, aušrininkai 1916 metais išleido *Žaizdrą*, 1920 – *Laisvės kelius*, 1925 09 24 – *Laisvės aidus*. Literatų leidžiamos *Perkūno vylyčios* taip anotavo pasirodžiusius *Laisvės aidus*: *Panėvėžio pažangiosios moksleivijos laikraštis. Prozos, poezijos, mokslo ir vertimų publikacijos. Gerai atspausdintas, iškaitomai*¹.

Skautų organizacijos laikraštėliai

1920 metais rugsėjo 15 dieną gimnastikos mokytojo Vlado Rozmano iniciatyva įsikūrė 1-oji Gimnazijoje skautų draugovė, pasivadinusi Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Kęstučio vardu. 1922 metais ji pradėjo leisti *Skautą*. Kelioms draugovėms sudarius tuntą, 1924-1928 metais buvo leidžiamas tunto laikraštėlis *Skautų žodis*; išleista 12 numerių. Jo redaktoriais buvo gimnazistai Domas Stankūnas, vėliau – teisininkas, žuvo lageriuose, Stasys Liepas, Bronius Juška, vėliau – istorijos mokytojas, sovietmečiu dėstė matematiką.

1925 metais kovo 15 dieną gimnazisto Vytauto Einorio iniciatyva buvo sukurta pirmoji Lietuvoje skautų vyčių skiltis, pasirinkusi Simono Daukanto vardą. Vyčių grupės kūrėsi ir kituose miestuose. Iš pradžių vyčiai vadinosi roveriais. Panėvėžiečiai 1925-1926 metais leido *Roverį*, nemažos apimties 20-30 puslapių laikraštėlių. Pirmuoju jo redaktoriuvi buvo Jurgis Merkis. 1926-1927 metais *Roverį* pakeitė *Ugniaukuras*, kuris

¹ Perkūno vylyčios: Laikraštėlis [Panėvėžio valstybinės gimnazijos] 5 kl. mokinių. Panėvėžys, 1925, Nr. 1.

buvo pardavinėjamas po 1 litą. 1926 metais Kęstučio draugovė leido *Poilsį*.

Ketvirtojo dešimtmečio pradžioje Lietuvos skautų draugovėse buvo populiarus laikraštelių pavadinimas *Lapinas*. Ir kęstutiečiai Gimnazijoje 1931-1939 metais leido *Lapiną*. Jo redaktoriais buvo Jonas Pauliuskas, Vytautas Černiauskas Gimnaziją baigę 1939, Kazimieras Albertas Žemaitis, baigęs 1935, 20-30-ies puslapių laikraštėlis buvo platinamas po 10-20 centų.

1932 metais buvo leidžiamas *Vytis*.

Lietuvoje 1922 metais pradėjo veikti jūrų skautai. Netrukus jie susibūré ir Panevėžio gimnazijoje. Jie statė laivus, Skaistakalnyje (tuomet – Panevėžio miesto dalis) iširengė uostą (prieplauką), plaukiojo Nėvėžiu, Šventaja, Nerimi, Nemunu. Kiekvienas laivas turėjo savo pavadinimą, vėliavą (viena vėliavą 1993 metais pargabenta iš Kanados ir sau-goma Gimnazijos Istorijos muziejuje). Yra žinoma, kad 1927-1928 metais III Šarūno jūrų skautų laivas (taip buvo vadinama laivo īgula) leido apie 30-ies puslapių *Inkarą*, kurį platino po 30 centų.

Literatų laikrašteliai

1922 metais gegužės 1 dieną pradėjo veikti garsioji "Meno kuopa". Susibūré į Julijono Lindės – Dobilo (1872-1934) globojamą literatų sekociją, jos nariai susirinkimuose skaitė savo pirmuosius kūrybi-nius bandymus. Netrukus pasirodė ir literatų laikrašteliai: 1922 metais *Mūsų vainikas*, 1924 – *Pirmieji žiedai*. Pastarajį, 1924 metais spalio 1 dieną, pakeitė beletristikos ir poezijos laikraštis *Stella*. Vienas iš *Stellos* leidėjų buvo Daumantas Čibas (1907-1982), vėliau – garsus fotožurna-listas, 1944 metais pasitraukęs į Vakarus. Neatsiliko ir jaunesniųjų klasių literatai 1924 11 04-1926 04 leidę *Moksleivių draugą*, kurio redakto-riumi buvo Artūras Jurgutis (1909-1967), vėliau – Kauno medicinos instituto dėstytojas, daugelio knygų autorius.

Apie 1924 metus pasirodė naujas laikraštis *Pirmieji žingsniai*, kurį 1925 metais pakeitė *Perkūno vylyčios*. Gimnazijos Istorijos muziejuje saugomi 1925 metų Nr. 1 ir 1926 – Nr. 4. Pirmojo numero redakcijos žodyje įvardijami laikraštėlio tikslai: *Žadame būti draugais bendrojo meno, dailiosios literatūros [...] Spausdinsime ir šiaip straipsnius, kurie*

liečia neutralų literatūros pasaulį, mūsų lavinimosi ir auklėjimosi reikalus. O Petras Raganos savo publikacijoje dar prideda: *Turėdami savo laikrašteli, rašykime kiek kas ir kiek gali. Tuomet prasilavinsime, suteikdami sau daug naudos. Ką mes išsinešime iš mokyklos į gyvenimą, tą ir turėsime [...]. Žinokime, kad esame tautos – valstybės pamatas. Todėl žiūrėkime tik aktyviai į dabartį [...] semkimės noro dirbtį ir stiprybęs netik iš garsios praeities, bet ir iš kunkuliuojančio dabarties gyvenimo¹.* Išlikusiuose numeriuose vyrauja poezija. Autoriai pasirašo slapyvardžiais, kartais gana keistais (Triolės, Meilės ilgesio) arba poetiškais (Kazio Žvaigždūno, Gulbinėlio). Nuo 1926 metų gegužės mėnesio 5 klasės literatai leido neperiodini, 20-ies puslapių laikrašteli *Poilsio valandos*. Prozos ir poezijos kūrinių autoriai nesislepia po slapyvardžiais, o pasirašo Br. Jankevičius, Anicetas Jakštas, Julius Kiaunė ir kiti.

1927-1928 metais ėjo *Sietuva*, kurios medžiaga buvo aptarta net dviejuose "Meno kuopos" susirinkimuose.

Deja, nuo 1928 iki 1935 metų nežinomas nė vienas literatų laikrašteli, tačiau nelabai tikėtina, kad šiuo, ypač aktyviu "Meno kuopos" veiklos laikotarpiu, būtų pasitenkinta tik kūrybos skaitymu kuopos susirinkimuose.

1935 metais pasirodė trumpai éjęs *Mėnulis*. Tais pačiais metais pavasarį "Meno kuopa" pradėjo leisti šapirografu daugintą literatūros laikrašteli *Dobilo žiedas*. Jo pavadinimas sietinas su kuopos globėjo Julijono Lindės-Dobilo asmeniu. Gimnazijos Istorijos muziejuje saugomi *Dobilo žiedo* 1935 Nr.2 ir 1937 Nr. 3, kuriuose jam skiriama ypač daug vienos. 2-ame numeryje publikuojamas rašinys iš Julijono Lindės-Dobilo paskaitų "Ekspresionizmas", straipsnis "Lietuvio religingumas Dobilo kūryboje" (parašas A.B), minimos 25-osios Levo Tolstojaus mirties metinės, spausdinami Broniaus Januškos, Bronės Jėčiūtės, Jurgio Petraškevičiaus, Juozo Subatavičiaus ir kitų kūriniai. Iš redakcijos atsakymų matyti, kad laikraštelyje bendradarbiavo Pranė Aukštikalnytė, vėliau – Jokimaitienė, literatūrologė, Stasys Šneideris-Diemedis, poetas, lagerių kalinys. 1937-ųjų metų numeryje daug rašinių apie Lindę-Dobilą. Spausdinamas J. Gintaro rašinys "Kūčios su gedulu", "Meno kuopos" konkurse laimėjės II vietą. Vyrauja poezija. Iš 11 publikacijų – tik du

¹ Tas pat.

prozos kūriniai: jau minėtas premijuotas rašinys ir biržiečio Broniaus Krivicko, vėliau – partizanų poeto, "Interviu su numirėliais". Šiame numeryje, be panevėžiečių kuopos narių Juozo Subatavičiaus, Stasio Šneiderio-Diemedžio, Pranés Aukštikalnytės, publikuojama kitų mokyklų literatū – jau minėto Broniaus Krivicko, Pauliaus Drevinio, vėliau – poeto, mokytojo, lagerių kalinio, Eugenijaus Matuzevičiaus kūryba. Šiame numeryje cituojama Julijono Lindės-Dobilo sentencija: *Prisiminkim save ir leiskim jaunystei turėti savo kvailystę. Be to pasaulis nebuvo ir nebus.*

Nežinoma, kada buvo išleistas paskutinis prieškario Lietuvoje *Dobilo žiedo* numeris, bet 1992 metais Gimnazijoje pradėjus leisti laikraštį, be dvejonių buvo pasirinktas *Dobilo žiedo* pavadinimas. Dabar jis spausdinamas tipografiniu būdu, ne keliolikos ar keliasdešimties egzempliorių, o tūkstantiniu tiražu. Per metus išleidžiami du numeriai. Nuo prieškarinio skiriasi ir savo dizainu, ir spausdinimo būdu. Tada juos parengdavo vien mokiniai ir mokytojams padovanodavo jau rotatorium padaugintus egzempliorius, o dabartinis *Dobilo žiedas* leidžiamas mokytojams padedant. Ar mokytojai tapo aktyvesni, ar mokiniai prarado savo savarankiškumą?

Pats brandžiausias "Meno kuopos" vienkartinis leidinys – 1936 metais išleistas almanachas *Mūšos Dobilas*, skirtas Julijonui Linde-Dobilui atminti ir pagerbti. Čia spausdinami mokytojų ir mokinių atsiminimai apie Julioną Lindę-Dobilą – didžiausią prieškario Gimnazijos autoritetą, jos direktorių, kartu mokytoja, filosofą, "Meno kuopos" globėją ir mokytojų bei mokinių kūryba. Poetės Salomėjos Nėries, taip pat kurį laiką globojusios kuopą, asmeniniame *Mūšos Dobilo* egzemplioriuje prie Aldonos Šulgaitės eilėraščio yra toks prierašas:

Ir gėlės Jo sodinto sodo
Kukliais žiedeliais pasirodo¹

Šis Salomėjos Nėries dveilis – almanacho ir Julijono Lindės-Dobilo veiklos įvertinimas.

¹ Alekna, Viktoras. Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis. Vilnius, 1997. Kn.2.P.263.

Kiti laikraštėliai

Kiekvienoje mokykloje yra mokinių, sugebančių pažiūrėti į moksleivišką kasdienybę su humoru. Taip buvo ir Gimnazijoje. Linksmi vaikinai leido net keletą humoristinių laikraštelių. Tai 1921 metais leistas *Gaidžio snapas*, 1925 – *Kuntaplisis*, 1935 – *Puspadis gimnazistiško bato*, 1937 – *Petelnė*, 1939 – *Yla*. Galbūt jų buvo ir daugiau, tačiau į Gimnazijos Istorijos muziejaus fondus pateko tik šie nedidelio formato, 20-30 puslapių laikrašteliai, kurie buvo pardavinėjami po 20-30 centų.

1926-1928 metais tautininkų būrelis "Jaunoji Lietuva" leido laikraštelių *Tautos keliais*.

Tėvynės ilgesys Altajuje

Minėtinis ir unikalusis *Tėvynės ilgesys*, kurio 7 numerius išleido buvę Panevėžio gimnazijos "Meno kuopos" nariai Aleksandras Mikutavičius, Rozmanai bei kitų mokyklų mokiniai, 1941-aisiais ištremti į Altajų. Ten, susibūrę į "Mažają meno kuopą", tremtiniams rengė literatūros vakarus, o kūrybą publikavo sąsiuvinio formato rankraštiniame literatūros žurnale vienu egzemplioriumi. Išleidus 7 numerius, ne be provokatorių "pagalbos", redaktorius Aleksandras Mikutavičius saugumo buvo suimtas ir 10-čiai metų įkalintas lageriuose. Visi laikrašteliai bei Mikutavičiaus dienoraščiai pateko į saugumo rankas. Prasidėjus pertvarkai, reabilituotam Aleksandriui Mikutavičiui pavyko atgauti šiuos unikalius leidinius. Dabar originalai Kaune, pas buvusių redaktorių, o kopijos – Gimnazijos Istorijos muziejuje.

Mokinių laikrašteliai – mokyklos gyvenimo veidrodis, tam tikro laikotarpio mokinių kūrybinės veiklos raiška, svarbūs kultūros istorijos dokumentai. Negalima teigti, kad šiame pranešime paminėti visi mokinių leisti, ranka rašyti ar šapirografu dauginti laikrašteliai. Reikia manyti, kad jų nemažai slepiasi buvusių mokinių stalčiuose, Lietuvos bibliotekose. Gal šis pirmas bandymas prisiminti moksleivišką spaudą, bus pastata išsamesniems tyrinėjimams, naujiems atradimams.

*Periodicals Published by the Schoolchildren
of Panevėžys in the First Half
of the 20th Century*

Vytautas Baliūnas

Teacher, Head of the Ethnography Circle
at Panevėžys Juozas Balčikonis Gymnasium

Summary

The first Lithuanian schoolchildren's underground newspaper "Pavieniui menki – drauge galingi" (Individually Weak - Together Mighty) was published in 1911-1914 by the learners of Panevėžys sciences orientated secondary school in the years of the Tsarist oppression. The publishers were "Aušrininkai" (The Dawn Movement) headed by Balys Sruoga and Vincas Jonuška.

At the Lithuanian Gymnasium (1915-1940) hand-written and mimeographed newspapers were published by schoolchildren's organizations and societies. The "Aušrininkai" issued "Žaizdras" (The Forge) (1920), "Laisvės aidai" (The Echoes of Liberty) (1925); the "Ateitininkai" published "Mūsų ateitis" (Our Future) (1916), "Mūsų vairas" (Our Helm) (1921); the Scouts published "Skautų žodis" (The Scouts' word) (1924), "Roveris" (The Rover) (1925), "Vytis" (1932) and others. By literary standards, the strongest were newspapers published by "Meno kuopa" (The Art Group), especially "Dobilo žiedas" (The Clover Blossom) (1935-1938) which was revived after the restoration of Lithuanian independence, and since 1992 it has been published.

In 1941, the schoolchildren deported to the Altai joined in the Literary Circle and published a newspaper "Tėvynės ilgesys" (Longing for Homeland). For the editing of this newspaper the editor A. Mickevičius was imprisoned for 10 years.

The schoolchildren's newspapers reflect the school life and serve as important documents for researching the history of education.

**Stanislovo Dagilio redaguotas Biržų
Giesmynas ir jo evangelikų reformatų knygų
istoriografinė apžvalga**

Domas Kaunas

Vilniaus universiteto

Knygatyros katedros vedėjas,
prof. habil.dr.

Mëgstu lankyt antikvariatus ir niekada abejingai pro juos nepraeinu. Prie lentynų užtrunku. Vilniaus ir Kauno antikvariatų savininkai ši mano polinkį supranta, leidžia pačiam rauastis tarp senienų, jas apžiūri-
nëti, atsirinkti, atsidëti, kartais net palaukia, kol susirandu pinigų. Bran-
gias knygas perku labai retai, pirmiausia tas, kurios kainuoja 15-20 litų.
Dël šios priežasties į vieną Vilniaus antikvariatą Pilies gatvëje kartą net
pramyniau takus. Jo vitrinoje guléjo garsusis Biržų reformatų septintojo
leidimo *Giesmynas*. Knygą išgarsino poeto Stanislovo Dagilio pavardė ir
sudëtingas jos likimas. Dël kilusio Pirmojo pasaulinio karo, knyga
spausdinta net septynerius metus ir vos nesunaikinta. Antikvariato eg-
zemplierius puikavosi geros odos iðišimu ir didele kaina. Bijau apsiriki,
bet ji gerokai peršoko 100 litų. Šių laikų universiteto profesoriui pinigai
didoki! Pilies gatvës antikvariatą aplankydavau dažnokai; kai ką pakilno-
davau, pamalonindavau akį *Giesmyno* rusvu viršeliu, nužvelgdavau len-
tynas, kai ką nusipirkdavau. Negalečiau pasakyti kodél (gal neatsirado
pirkęjų, gal iš palankumo man), bet vieną dieną antikvariato savininkas
paémë retenybę nuo lentynos ir, padéjës ant prekystallo priešais mane,
pasiūlë ją įsigyt tik už... 40 litų. Nesuabejojau. Ta knyga dabar jau
mano bibliotekoje. Nuo tos atmintinos dienos praéjo beveik ketveri me-
tai, tad apie *Giesmyną* esu ši tą daugiau sužinojęs: suradau ir perskaičiau
literatûrą apie Stanislovą Dagilių ir pačią knygą, Biržų spaustuvę ir
spaustuvininkus, nustačiau, kad *Giesmyno* egzempliorius Lietuvoje turi
tik Biržų muziejus (du), Lietuvos nacionalinës Martyno Mažvydo bibliio-
tekos Lituanistikos skyrius (viena, bet su defektais), tos pačios bibliote-
kos Bibliografijos ir knygatyros centras (tris), Vilniaus universiteto bib-
lioteka (penkis) ir dar keletas prisiekusių senųjų leidinių kolekcionierių.

Biržų *Giesmyno* vertę sudaro, be abejonės, ne litai, o jo savitumai, likimo ir žmonių įnoriu atsiradę. Kaip Mažosios Lietuvos lietuvių liuteronų pagrindinis giesmynas "Pagerintos giesmių knygos", taip ir Didžiosios Lietuvos reformatų giesmynas siekia XVII amžiaus vidurį. Jie buvo nuolat perspausdinami, perspausdinant taisomi ir papildomi, išparoduodami ir vėl leidžiami. Esminį giesmyno kalbos redagavimą mažlietuvių atliko XIX amžiaus pirmojoje pusėje Karaliaučiaus universiteto lietuvių kalbos seminaro vedėjo Frydricho Kuršaičio rankomis. Reformatai vėlavo ir savo svarbiausią giesmių knygą nusprendė atnaujinti tik XX amžiaus pradžioje. Vilniaus sinodo nutarimu redaktoriumi buvo pakviestas žinomas poetas, gyvenimo saulėlydį Biržuose pasitinkantis gimnazijos mokytojas Stanislovas Dagilis. Jis knygą taisė iš peties, rašalo negailėjo. Redaktorius, atsižvelgdamas į naujujų laikų poetikos ir kalbos reikalavimus, beveik septynerius metus tobulino eilėdarą, pats iš vokiečių ir lenkų giesmyňų vertė giesmes, kai kurias jų paémė ir iš Mažosios Lietuvos lietuvių liuteronų knygų. Be to, pakeitė per amžius nusistovėjusią giesmyno struktūrą, atsisakė beveik 100 senųjų giesmių. Dagilis rėmėsi ir talkininkais. Antrojoje konvoliuto dalyje dedamas reformatų pamėgtas maldas taisė ir naujų pateikė kunigai: Jonas Šepetys iš Švobiškio, Povilas Jakubėnas iš Biržų ir Adomas Cumpftas iš Nemunėlio Radviliškio¹. Paties Dagilio stropiai tikrinta ir abiejų knygų leksika. Tų konvoliutų, kuriuose giesmynas ir maldaknygė įrišti kartu, pabaigoje yra įdėtas žodynėlis "Trumpas paaiškinimas kai kurių mažiau suprantamų ir naujai įvestų žodžių vietoje seniau vartojamų ne lietuviškų" (p. 344-348). Atrodo, tokio priedo nerasisime jokiame kitame lietuviškame giesmyne. Sinodo sprendimu ir lėšomis, knygą 1910 metais išspausdino vilniškė Martyno Kuktos spaustuvė. Paisant laikų permainos, pirmą kartą reformatų giesmynas spausdintas ne gotišku, bet lotynišku raidynu, tačiau tiražas pasirinktas atsargiai – 3000 egzempliorių². Ankstesnysis, 1877 metų leidimas, siekė net 10 000 egzempliorių. Leidėjų būgstavimai pasitvirtino. Sumodernintą giesmyną paprasti reformatai pasitiko atšiauriai, Vaižganto tvirtinimu, matyt, paremtu liudininkų žodžiais, jie re-

¹ Mieszkowski, Vilhelmas. Prakalba // Giesmynas su maldų piedu Lietuvos evangel.-reformatų parapijų vartojimui. Vilnius, 1910. P. IV.

² Biržiška, Vaclovas. Lietuvių bibliografija. D. 4 (1905-1914 m.), t. 2 (1910-1914 m.), sąs. 1 (1910 m. ir 1-4 d. papildymai). Kaunas, 1939. Sk. 2474, įrašas 7857.

daktorių apkaltino šventų papročių paniekinimu ir net éjo jo mušti¹. Vis dėlto aistros veikiai nurimo. Nuolat aktyvėjantis Lietuvos visuomeninis gyvenimas ir įvairėjanti spauda keitė žmonių pažiūras ir nuomones. *Giesmyną* išpirko daug greičiau negu tikėtasi, todél imta rengti naują knygos leidimą. Tačiau ši sykį jos lauké kur kas sudétingesnis išbandymas, nors pati pradžia nieko blogo ir nepranašavo.

Tuo metu, kol brendo salygos septintajam reformatų giesmyno leidimui, svarbių permainų įvyko reformatų sostinėje – Biržuose. Čia 1912 metais pradéjo veikti pirmoji šio miesto spaustuvė². Jos steigėjai buvo pasiturintys ir žinomi krašto vyrai: įtakingas Rusijos valstybės dūmos deputatas advokatas Martynas Yčas, Biržų kunigas Povilas Jakubėnas, ligoninės vedėjas dr. Mykolas Kuprevičius, Maskvos provizorius Baltrus Čepulis, prekybininkas Jurgis Trečiokas, ūkininkas K. Prunskis, minėtas Stanislovas Dagilis ir kiti³. Įmonės savininku užsiregistravo M. Yčas ir bendrovė. Toks firmos vardas tapo ir oficialiu spaustuvės pavadinimu. Faktiškasis, tiesa neapmokamas, vadovas buvo Povilas Jakubėnas, daugiau už kitus turėjės laisvo laiko, komercinių ir kūrybinių sumanymų. Spaustuvės kontora veikė Jurgio Trečioko namuose prie turgavietės, pati įmonė – Dirvono (dabar Vytauto) gatvės mediniame pastate, iki šios dienos neišlikusiame. Gerai žinoma, kad ji iš karto buvo neblogai aprūpinta technika: bendrovė įsigijo modernią vokiečių Koenigo ir Bauerio firmos spausdinimo mašiną ir rankinę spausdinimo mašiną „Bostonietę”, lankų siuvimo, popieriaus pjaustymo mašinas, daug lotyniško šriftoto⁴. Lietuvos poligrafijos istorijos tyrinėtojo Viliaus Užtupo tvirtinimu, spaustuvėje dirbo apie 10-15 žmonių⁵. Atrodo, kad šis skaičius kiek padidintas, nes Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse po 15 darbininkų teturėjo didmiesčių – Martyno Kuktos ir Saliamono Banaičio – spaustuvės. Šiaip ar taip M. Yčo ir bendrovės įmonės pajégumas leido atlikti gana įvairius poligrafijos darbus. Joje buvo spausdinama akciden-

¹ Tumas, Juozas. Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas: Aušrininkų grupė. Kaunas, 1924. P. 213.

² Merkys, Vytautas. Lietuvos poligrafijos įmonės 1795-1915 m. // Spauda ir spaustuvės. Vilnius, 1972. P. 164-165. (Iš lietuvių kultūros istorijos, t. 7).

³ Kregždė, Jokūbas. Lietuvių reformatų raštija: istorinė apžvalga. Chicago, 1978. P. 135.

⁴ Biržys, Petras. Lietuvos miestai ir miesteliai. T. 2: Biržų apskritis / Akiras-Biržys. Kaunas, 1932. P. 84-86.

⁵ Užtupas, Vilius. Lietuvos spaustuvės, 1522-1997. Vilnius, Kaunas, 1998. P. 117.

cija – skelbimai, blankai, kainoraščiai, vizitinės kortelės, atvirukai – ir brošiūruoti leidiniai, iš kurių svarba išsiskirtę Povilo Jakubėno kasmet rengiamas „Biržų kalendorius“, kauniškio Onos Vitkauskytės knygino „Sieninis kalendorius“, Stasio Matulaičio veikalas „Lietuvių tautos istorija“. Visi šie privalumai ir buvo svarbiausia priežastis, pasirenkant reformatų giesmyno septintojo leidimo vietą

Dabar retokai bepasitaikančios knygos antraštiniame lape nurodytas pavadinimas *Giesmynas su maldu priedu Lietuvos evangel.-reformatų parapijų vartojimu, leidimo duomenys – BIRŽAI. Spauzdinta M. Yčo ir B-vės spaustuvėje. 1915 m.* Be to, užtinkama egzempliorių (Vilniaus universiteto bibliotekos – Lr 5707, 11360) su kito rinkimo antraštiniu lapu ir nežymiai pakeista leidybos nuoroda – *BIRŽAI. Spauzdinta M. YČO spaustuvėje. 1915 m.* Iš tiesų, pateiktoji data klaidinga. *Giesmyno* leidyba buvo pradėta tik Pirmojo pasaulinio karo pradžioje ir, spausdinant pirmuosius jo lankus, dar gerai nė nesuvokta, kas laukia Lietuvos ir pačių Biržų. Artėjant frontui, iš krašto į Rusiją traukési gyventojai ir istaigos. Viliaus Užtupo duomenimis, dalį Biržų spaustuvės įrengimų Povilas Jakubėnas išgabenes į Peterburgą. Petras Biržys-Akiras Biržų apskrities istorijoje rašė, kad spaustuvėje keletą metų šeimininkavo ir spausdino ką norėjo vokiečių kariškiai, nuo 1918 metų pabaigos – eserų revkomas, ir jų išvaikę bolševikai. Pastarieji, 1919 metais gegužės mėnesį, bėgdami kai kuriuos įrengimus sunaikino, kai kuriuos bandė išvežti, tačiau nepajėgė ir išmétė pakelės javuose. Vėliau juos pavyko surinkti. Subūrus specialistus, suremontavus ir atnaujinus techniką, spaustuvė vėl pradėjo darbą. Nuo 1921 metų jai vadovavo žymus lietuvių tautinio atgimimo veikėjas, Martyno Yčo uošvis Jonas Šliūpas, kuris taip pat éjo Prekybos ir pramonės banko čionykiščio skyriaus vedėjo pareigas ir dar mokytojavo Biržų gimnazijoje¹. Bet šiame mieste jis ilgai neužsibuvo.

Pradėtas knygų spausdinimas per karą buvo sustojoęs. Išvijus iš Biržų svetimuosius, M. Yčo ir bendrovės sandėlyje iš 5000 egzempliorių tiražu leistos Stasio Matulaičio „Lietuvių tautos istorijos“ 23 lankų pavyko sudaryti vos 13 sveikų egzempliorių. Šiandien šis spaudinys iš viso niekam nežinomas. Reformatų *Giesmyno* lankų pavyko išsaugoti dau-

¹ Jakštės, Juozas. Dr. Jonas Šliūpas. Jo raštai ir tautinė veikla. Šiauliai, 1996. P. 243-245.

giau. Įvertinę juos, įmonės vadovai 1921 metais baigė spaudos darbus ir knyga pagaliau pasiekė savo skaitytojus. Tačiau jos nė iš tolo neužteko visiems norintiems įsigyti. Iš likučių sudarytas tiražas buvo negausus. Nepaisant to, kito giesmyno leidimo reformatams teko ilgai laukti. Sudėtingas knygos likimas ir šiandien ne visiems yra pakankamai aiškus. Pavyzdžiu, biržietis Jonas Dagilis lankstinuke apie reformatų spaudą rašo, kad *Giesmynas* su pertraukomas leistas 1910-1921 metais. Jį pradėjė spausdinti Vilniuje, vėliau perkélé į Biržus, kilus karui, kartu su spaustuve – net į Peterburgą bei Voronežą, kol galiausiai visus darbus pavykę užbaigtį tik sugrižus į nepriklausomą Lietuvą¹. Toks įvykių eigos dėstymas liudytu, kad autorius suplakė trijų savarankiškų knygų likimą bei, visai ne iš piktos valios, gerokai apkarpė ir taip jau negausios reformatų spaudos bibliografiją.

Stanislovo Dagilio parengtas *Giesmynas su maldų priedu Lietuvos evangel.-reformatų parapijų vartojimu* antrajį kartą buvo išspausdintas labai parankiu 16,5x10,5 cm formatu. Jis turėjo XXIX lotyniškais skaitmenimis numeruotus pradžios puslapius, po jų – vidinį antraštinių lapą su užrašu „Giesmės” ir 319 arabiškais skaitmenimis pažymėtų puslapiai, aprépiantį 327 numeruotas giesmes. Kai kurių giesmyno egzempliorių (biblio filio Vytauto Simonavičiaus asmeninėje bibliotekoje Panevėžyje) pabaigoje yra įrišta dviejų lapų „Rodyklė evangelijų ir gromatų, skaitomų per bažnyčios metus nedėlių ir švenčių dienomis” (p. 331-334). Šio predo pilkas, blogos kokybės popierius labai skiriasi nuo šviesaus paties giesmyno popieriaus. Akivaizdu, kad jis spausdintas vėliausiai, gal jau 1921 metais. Tais metais buvo išspausdintas ir antraštiniame lape nurodytasis „maldų priedas”. Jis, kaip ir 1910, išleistas visiškai savarankiška knyga: antraštiniame lape pateiktas glaustas pavadinimas „Maldo“ ir leidimo duomenys – *Biržai. Spaudinta M. YČO spaustuvėje. 1921 m.; 334 pusliuose – 214 numeruotų maldų, 3 priedai ir ta pati jau minėtoji „Rodyklė evangelijų ir gromatų, skaitomų per bažnyčios metus nedėlių ir švenčių dienomis“*. Matyt, pastaroji buvo dedama beveik į visas Biržų spaustuvės sandėlyje užsilikusias reformatų tikybos knygas. Leksikos taisymų žodynėlio 1921 metų konvoliuto pabaigoje nėra. Jo atsisakė

¹ *Dagilis, Jonas. Biblia Biržuose. Biržai: Lietuvos reformacijos istorijos ir kultūros draugija, 1999, I lankstinys [6] p.*

patys leidėjai. „Maldos”, nepaisant antraštinio lapo nuorodos, įrištos ne kiekviename 1915 metų *Giesmyno* egzemplioriuje. Labai skiriasi ir tų egzempliorių apdaras. Vienas yra geros odos su ornamentų išpaudais, kitas – kartoninis, trečias – drobinis, keliu – šiuolaikinė sintetinė medžiaga, turėjusi pagerinti knygą „prekinę išvaizdą”. Vienoje iš trijų Bibliografijos ir knygotyros centro turimų knygų, juoda drobe aptrauktose viršeliuose, stambiu šriftu išpausta nuosavybės nuoroda: *KAUNO EV.-REFORMATŪ PARAPIJOS*. Nemaža nuosavybės antspaudų ir įrašų užtinkama ir kituose egzemplioriuose. Tačiau, negalima nepastebėti, kad beveik visi jie yra pažeisti laiko bei uolių, o kartais gal ir ne itin rūpestingų naudotojų.

Knygotyrininkui Biržų *Giesmyne* vertingiausios yra pratarmės. Jų trys: Vilniaus evangelikų reformatų sinodo, kaip skelbia parašas, „Vyrniausiojo Senoriaus” (naujujų laikų Bažnyčios hierarchų titulą vartojant – generalinio superintendento) Vilhelmo Mieškovskio¹ bei neįvardintų parapijų kunigų kolektyvinė „Prakalba” (p. III-VI); Stanislovo Dagilio „Ižanga” (p. VII-XV) be parašo ir anoniminis prierašas be pavadinimo (p. XV-XVI) apie leidybos gaišties priežastis, kuris turiniu ir paskirtimi labiau galėjo derėti kaip „Prakalbos” tēsinys arba papildymas. Juos ir aptarsime.

„Prakalbos” autorai pirmiausia iškelia lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo svarbą, nes atsirado galimybė tobulinti rašto kalbą, kartu ir atnaujinti svarbiausias tikybos knygas. Giesmynui taisytį geriausias kandidatas buvęs biržietis Stanislovas Dagilis – poetas, lietuvių kalbos mokovas, išmanantis vargonų muziką. Jis *ilgametiniu triūsu ivygdino* sinodo ir konfratrų užduotį, perdirbęs kone visus senojo giesmyno tekstus, surinkęs naujų, už ką redaktoriui iš širdies dėkojama, o knyga leidžiama *Dievo garbei ir lietuviškų surinkimų naudai*. Autoriai taip pat gyré ir maldų taisytojus J. Šepetį, P. Jakubéną bei A. Cumpftą. Tikimasi, kad naujasis giesmynas ilgai tarnausių dabarties parapijiečiams, jų vakiams ir ainiam. Po „Prakalba” pateikiama pastaba apie jos parašymo vietą ir laiką: *Biržuose Velykų laike 1910 m.* Ji liudytu, kad tekstas buvo

¹ Zbiór pomników reformacji kościoła polskiego i litewskiego: Spis synodów i sesji prowincjalnych Jednoty Litewskiej, 1611-1913. Wilno, 1913. S. 47. – (Monumenta Reformationis Polonicae et Lithuanicae. Serja IV, zeszyt 1).

perspausdintas nieko nekeičiant iš 1910 metų giesmyno leidimo. „Prakalbos” mintis pratęsia minėtasis prierašas, pažymėtas gerokai vėlesne data: *Biržai 1921 m.* Nežinomas autorius pirmiausia pabréžė, kad *Giesmyno* septintasis leidimas yra „prastas” (mūsų ausiai gana dviprasmiškas žodis!) šeštojo pakartojimas. Jame pakeisti tik pavieniai žodžiai, eilutės bei kai kurie posmai ir įdėta giesmė, giedota 1912 metais skendusio „Titaniko” keleivių. Dėl šios priežasties atkritęs poreikis rašyti naują pratarmę. Bandėme lyginti 1910 ir 1915 metų leidimo egzempliorių tekstus. Nereikia ypatingo pastabumo, kad pamatyatum jų svarbiausius, nors ir neesminius skirtumus. Visų pirma, 1915 metų leidinio teksto poligrafinis rinkinys yra visiškai naujas, tačiau turinys beveik toks pat, antra, leksika keičiama gana nuosekliai, trečia, dar labiau taisoma rašyba: *Jakūbénas – Jakubénas, Cumft'as – Cumpft'as* (p. IV), ir t.t. Rasti pakeitimai leidžia geriau suprasti žodžio „prastas” tiesiogine reikšmę: naujasis leidimas iš esmės nenutolęs nuo ankstesniojo. Mūsle lieka visų tų taisymų autorius. Galbūt, juos prieš pat mirtį, bus spėjės atliki pats Stanislovas Dagilis. Bet tai kol kas nejrodyta.

Atidūs lyginimai leido atskleisti ir kai kuriuos 1915 metų *Giesmyno* egzempliorių nevienodus. Nuo kitų labiausiai yra nutolę du Vilniaus universiteto bibliotekos egzemploriai, šiandien pažymėti signatūromis Lr 5707 ir Lr 11360. Juose išspausdintas kito rinkimo antraštinis lapas su anksčiau pateikta leidimo duomenų formule, prieš V. Mieškovskio „Prakalbą” įdėta kitokio geometrinio piešinio atsklanda (p. III), po Stanislovo Dagilio „[žangos” néra 1921 metų prierašo (p. XV). Vietoje jo randame trumputę pastabą: *Kadangi ši antroji „Giesmyno” laida, neskaitant permainos atskirų žodžių, taipogi kai kurių eilelių ir keleto posmų, yra prastas pirmosios atkartojimas, tai kokių naujų paaiskinimų reikalas savaime atpuola, ir tuo būdu naujai ižangai nebelineka vietas. Biržai 1915 m.* Nurodyta data leistų manyti, kad abu Vilniaus universiteto egzemploriai yra patys ankstyviausi, tikriausiai baigtis spausdinti dar Pirmojo pasaulinio karo pradžioje. Tas, kuris kūrė 1921 metų prierašą, cituotą pastabą paliko jo pradžioje, žodį *antroji* pakeitęs *septintoji* ir ištaisęs rašybos klaidą – *būdu*.

Stanislovo Dagilio „[žanga”, sprendžiant iš nuorodos *Biržai 1910 m.*, taip pat vadintina perspaudu. Kruopštus abiejų leidimų tekstu palyginimas leidžia tvirtinti, kad netaisytas ir šių straipsnių turinys. Tačiau jų

kalba ir rašyba, nors ir nenuosekliai, moderninta: *kaslink – kas dėl, ant galo – galop, patėmyti – pastebeti, gimtinės kalbos – gimtosios kalbos* ir t.t. Ne visi taisymai pavykė, neišvengta korektūros klaidų. „Ižangos“ pavadinimas yra klaidinantis. Šis Stanislovo Dagilio kūrinyse iš tikro laikytinas ne tradicinio žanro ir paskirties knygos ižanga, o gana išsamiu istoriografiniu straipsniu. Jame apibūdinama reformatų lietuviškoji raštija, kurios pagrindiniu leidiniu laikomas iš giesmyno ir maldaknygės sudarytas vadinamais Kėdainių kancionalas. Kas paskatino Dagilių rašyti ir skelbtai giesmynui nebūdingą straipsnį? Mūsų manymu, tai lémė atsakomybės suvokimas imantis redaktoriaus pareigų ir gera pažintis su Mažosios Lietuvos “Pagerintomis giesmių knygomis”, sulaukusiomis apie 50 leidimų. Jose taip pat buvo nuolat dedamas garsaus XVIII amžiaus Prūsijos generalinio superintendento Johanno Jacobo Quando išsamus istoriografinis straipsnis vokiečių kalba apie lietuviškuosius evangelikų liuteronų giesmynus.

Rašydamas straipsnį, Stanislovas Dagilis iš karto pasigedo evangelikų reformatų spaudos lietuvių kalba bibliografijos. Jis nurodė kažko kiame vokiečių autorių veikale paminėtą Mikalojaus Réjaus Postilės 1600 metų leidimą Vilniuje ir klausė, kur gauti patikimų duomenų apie jos turinį, vertęją, spaustuvininką. Ničnieko nežinoma ir apie pirmuosius reformatų giesmynus bei maldaknyges, nes jų nebeturi nei paprasti žmonės, nei viešosios bibliotekos. Pasinaudojės istoriku Eustachijaus Tiškevičiaus knyga apie Biržus bei kunigaikščius Radvilas “Birže. Rzut oka na przeszłość miasta, zamku i ordynacyi” (St. Petersburg, 1869), Dagilis atkreipė dėmesį į Vilniaus vyskupijos valdytojo Mikalojaus Slupskio 1682 metų (iš tikro 1684) aplinkraštį, draudžiantį katalikams imti į rankas ką tik pasirodžiusią kitatikių knygą. Ji kartą jau buvusi spausdinta Raudoniuose (w Raudanach). Pasvarstęs redaktorius drąsiai pastebėjo: Tiškevičius įvelta klaida! Aplinkraštyje gali būti kalbama tik apie 1653 metais Kėdainiuose pasirodžiusį leidybinį konvoliutą “Knyga nobažnystės krikščioniškos”. Vis dėlto, ir pats Dagilis bus kiek apsirikęs. Iš straipsnyje išdėstytyų duomenų gerai matyti, kad redaktorius savo rankose turėjo ir kruopščiai apraše “Knygos nobažnystės krikščioniškos” antrajį, kontrafakcinį, 1684 metų Karaliaučiaus leidimą, kurio antraštiniame lape, bijantis katalikų Bažnyčios vyresnybės išpuolių, taip pat buvo nurodyti Kėdainiai ir 1653 metai. Dabar šio Biržuose buvusio knygos eg-

zemplioriaus likimas nežinomas. Kruopščiai vartydamas senąjį reformatų tikybinės spaudos paminklą, Stanislovas Dagilis apibūdino jo formatą (in quarto), sudėtį (4 knygos), pateikę kiekvienos pavadinimą ir apimtį puslapiais, nurodė pratarmėse paminėtus rengėjus: Kédainių burmistrą Steponą Jaugelį Telegą, evangelikų reformatų kunigus Samuelių Minvydą, Joną Božimovskį ir Samuelį Tomaševskį. Tikybinėse kovose pražuvęs „Knygos nobažnystės krikščioniškos“ pirmasis leidimas, anot Dagilio, galėjęs pasirodyti apie 1638 metus Toks redaktoriaus spėjimas lietuvių knygos istoriografijoje ilgam liko nei paneigtas, nei patvirtintas. Jį pavyko patikslinti tik Upsalos universiteto bibliotekoje suradus vienintelį, bet sveikutėli “Knygos nobažnystės krikščioniškos” 1653 metų leidybinio konvoliuto egzempliorių. Prie jo yra plušėjės ir šių eilių autorius.

Toliau straipsnyje rašoma, kad, pasibaigus įtemptoms pagrindinių Lietuvos tikybų varžytinėms, svarbiausios reformatų knygos vis dar spaudsintos kaip leidybinis konvoliutas “Kancialalo” pavadinimu. Taip pavadintas trečiasis leidimas išėjo Karaliaučiuje 1781 metais parėmus Prūsijos karaliui, ketvirtasis ir penktasis – Jelgavoje (tais laikais vadintoje Mintauja) 1845 ir 1877 metais evangelikų reformatų sinodo lėšomis. Apibūdindamas juos, Stanislovas Dagilis daug dėmesio skyrė tekstų charakteristikai, pažymėdamas, kokie daryti pakeitimai ir papildymai, iš kur jie imti (iš Karaliaučiuje 1742 ir 1810 metais leistų lenkiškų giesmyų). Sunkiau buvo nurodyti redaktorius. Karaliaučiaus “Kancialalo” parenėjo Dagilis nežinojo, Jelgavos leidinio – nurodė žinomą lietuvių kalbos mokovą Karolį Nerlichą. Paskutinis, penktasis, 1877 metų leidimas buvęs „prastas“ ketvirtijo leidimo pakartojimas, todėl apsiėjės be taisytojo rankos. Šiandien klaustukų tik padaugėjo. Lietuvos knygų rūmų bibliografai 1781 metų “Kancialalo” redaktoriumi spėtinai laikė Mykolą Cerauską, kitų – iš pradžių, Žemaičių evangelikų reformatų superintendentą Samuelį Nerlichą, vėliau – jo sūnų Karolį. Aišku, kad iškilusios problemos tyrinėtojai negalės apeiti ir dar ne kartą jiems teks svarstyti tiek Stanislovo Dagilio, tiek kitų autorų argumentus. Būtina ieškoti ir naujų reformatų tikybinės raštijos istorijos šaltinių.

Išsamiausiai Stanislovas Dagilis aptarė savo paties redaguotą *Giesmyną*, kurį laikė šeštuoju “Knygos nobažnystės krikščioniškos” leidimu. Šioje straipsnio dalyje autorius kalba vien apie giesmes, maldos

liko vos paminėtos. Pagrindinė naujos redakcijos atsiradimo priežastis buvusi lietuvių kalbos ir poetikos pažanga, raidynų vartojimo kaita. Aiškinamas eilėdaros tobulinimą, Dagilis įsileido net į teorinius samprotavimus, kurie paprastiems biržiečiams vargu ar rūpéjo ir buvo suprantami, tačiau aiškiai parodė autoriaus išsilavinimą ir kompetenciją. Apie 90 giesmių redaktorius sakési išmetęs dėl jų formos ir turinio menkumą. Atsivérusi spraga su kaupu užpildoma giesmėmis iš Mažosios Lietuvos lietuvių giesmynų ir vertimais iš lenkų bei vokiečių kalbų. Gerai suvokdamas bēdrinės kalbos svarbą, Stanislovas Dagilis vis dėlto paisės ir Biržų tarmės. Mat giesmynas labiausiai bus naudojamas savame krašte.

Stanislovo Dagilio straipsnį, nedaug nusikalsdami tiesai, galėtume skirti lietuviškosios knygos istoriografijai. Jo savitumas rodo analizės metodika, panaudoti duomenys, turinys ir darbas su knyga *de visu*. Autorius iš esmės tyrinėjo ne reformatų literatūros, bet knygos istorijos problemas, nuosekliai keldamas keletą šiam mokslui būdingų klausimų: leidyba ir jos lėšos, poligrafinė aptariamų knygų kokybė, net korektūra, spaustuvė, egzempliorių skaičius, autorystė, bibliografija, kaip pagalbinė tyrimų priemonė. Dagilis nuolat skatino įsivaizduojamus bendraminčius tirti pirminius šaltinius, ypač sukauptus sinodo archyve. Jie padėtų užpildyti daug tuščių knygos istorijos puslapių.

Atidus žvilgsnis į reformatų svarbiausių knygų raidos apžvalgą leidžia teigti, kad ją parašyti galėjo ne bet kas. Reformatams labai pasisekė, kad, atgavus lietuviškos spaudos laisvę, jų sostinėje Biržuose gyveno vienas intelektualiausiai XIX-XX amžiaus sandūros lietuvių kūrėjų, sukaupęs ne vien „Lietuviško šiupinio” rengėjo literatūrinę patirtį. Stanislovas Dagilis – Peterburgo istorijos ir filologijos instituto auklėtinis, klasikinės gimnazijos mokytojas, Lietuvių literatūros draugijos Tilžėje narys kone nuo pat jos įsteigimo, lietuvių tautosakos rinkėjas ir skelbėjas, racionalaus mąstymo ir rašymo stiliums spaudos bendradarbis¹. Romantiko poetinis pasaulis ir konfesiniai įsitikinimai jam netrukėdė lietuvių raštijos ir spaudos istoriją suvokti kaip daugybės saitų susietą visumą, tegu kartais ir prieštariną. Jis ją stebėjo ir analizavo gana nuosekliai, eidamas ilgu pažinimo keliu nuo vertės nepraradusio straipsnio "Lietuvių

¹ Vanagas, Vytautas. Stanislovas Dagilis // Dagilis, Stanislovas. Lietuviškas šiupinys. Vilnius, 1973. P. 12-13.

rašliaiva” apie originalųjį lietuvių pagonių raštą, paskelbtą tautinio atgimimo žurnale “Aušra”¹, iki čia aptarto istoriografinio darbo, sukurto gyvenimo ir išminties brandos viršūnėje. Šią Stanislovo Dagilio kūrybos sritį dar reikėtų giliau pažinti, įvertinti ir įteisinti lietuviškos knygos istoriografijoję.

¹ *Dagilis. Stanislovas. Lietuviai raszliava / Dagilis // Auszra. 1884. Nr. 1-3. p. 21-23.*

Biržai "Giesmynas" ("Book of Hymns")
Edited by Stanislovas Dagilis,
and His Historiographical Review
of the Evangelical Reformers' Literature

Domas Kaunas

Habil. dr. Prof.

Head of the Department of Book Science,

Faculty of Communication,

Vilnius University

Summary

"Giesmynas" ("Book of Hymns") supplemented with prayers for the use of Evangelical Reformers' parishes, edited by a poet and teacher Stanislovas Dagilis and printed at Biržai Martynas Yčas's printing-house, is discussed in the report. Editing and publishing circumstances of Biržai "Giesmynas" are analysed in greater detail. Three prefaces in the "Giesmynas" are especially valuable for the Book Science. Stanislovas Dagilis was the author of one of the prefaces, in which he presented a thorough historiographical review of the Evangelical Reformers' literature.

Juozo Masiulio knygynas Panevėžyje

Carolina Masiulytė-Paliulienė

Juozo Masiulio knygynas

Man didelė garbė būti pakviestai į šį puikų renginį. Deja, negaliu asmeniškai dalyvauti*, nes turiu važiuoti į tarptautinę Paryžiaus knygų mugę. Bet širdimi ir mintimis aš su Jumis. Gal Jums malonu bus sužinoti, kad Paryžiaus laikraščio "Liberation" korespondentas prašė manęs interviu apie knygnešius ir Masiulio knygyną. Lietuvos knygnešių garbei, kaip tik Knygnešio dieną – kovo 16, buvo išspausdintas straipsnis apie tai. Dabar ir prancūzai žinos, kas buvo tie knygnešiai ir kodėl jie tokie svarbūs lietuviams. Žmonės dažnai manęs klausia, ar liko man kas nors iš senelio daiktų ar knygų. Galiu su apgailestavimu pasakyti, kad liko tik senelio portretas, kurį močiutė pasiėmė traukdamasi nuo okupantų, ir kuris dabar grįžo į savo vietą. Galite įsivaizduoti, koks buvo mano džiaugsmas, kai ponia Genovaitė Astrauskienė – Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos direktorės pavaduotoja, davė man senelio 1914 metais leisto *Panevėžio kalendoriaus* kopiją. Originalas saugomas minėtoje Bibliotekoje. Ir aš pamaniau, kad vis tik čia išliko senelio dvasia, ta nematoma aura, kuri apsupa mus įžengusius į Masiulio namą. Aš dažnai bandau įsivaizduoti tą sunkų ir pavojingą knygnešio kelią. Kiek reikėjo moralinių ir fizinių jėgų vienam keliauti per miškus ir pelkes, slepiant prie savo kūno tą brangiausią turtą – lietuvišką žodį. Pačiam sušlapus nuo lietaus ar rasos, sužvarbusiom rankom spausti prie širdies tas knygas, kad išliktų sausos. Ir kai perskaičiau tą kalendorių, pamačiau, kad jis knygnešio sudarytas. Labai daug svarbių žmonėms dalykų tame surinkta. Apibūdintos ne tik religinės ir valstybinės šventės, suregistruoti vardadieniai, bet pateikta ir gausybė įvairių patarimų, žaidimų, reklamuojamos lietuviškos prekės ir paslaugos, raginama remti lietuvius verslininkus ir amatininkus, kad jie pasiliktų Lietuvoje ir darbuotuosi Tėvynės labui.

* Pranešimą konferencijoje perskaitė Juozo Masiulio knygyno direktorė Apolonija Skaržauskienė

Mano vyras Arūnas Paliulis jau seniai rūpestingai globoja Masiulio knygyną ir dabar sugalvojo steigtį antrą knygyną Panevėžyje Vilniaus gatvėje. Mano nuostabai, bevartydama tą senajį kalendorių, paskutiniame puslapyje radau reklamą dviejų Masiulio krautuvii. Matyt, nuo jauta pasakė, kad kiekvienai detalei reikia surasti savo vietą. Taip buvo, tegul taip ir lieka. Tęsdami senelio darbą mes svarstome galimybę išleisti ir kalendorių. Jis nebus toks pat, bet, remdamiesi jo patirtimi, mes norėtume Jame populiarinti ir reklamuoti Aukštaitijos gamtos ir architektūros paminklus, krašto žmonių darbus. Taip pat kiekvienas mėnuo bus palydimas Aukštaitijos poetų eilėmis. Mieli konferencijos rengėjai ir svečiai, ačiū Jums už Jūsų didžiulį darbą, kuris yra labai svarbus Lietuvos kultūrai. Ačiū už suteiktą man garbę. Linkiu Jums visko geriausio. Su pa-garba, Carolina Masiulytė-Paliulienė.

Juozas Masiulis's Bookshop in Panevėžys

Carolina Masiulytė-Paliulienė
The owner of Juozas Masiulis Bookshop

Summary

Masiulis' Bookshop, founded in Panevėžys in 1905, was one of the first legal bookshops of the Lithuanian press in Lithuania. It sold books, stationery, etc. and published books.

The Director of the restored bookshop (1992) is Apolonija Skaržauskienė.

The bookshop belongs to Juozas Masiulis' granddaughter Caroline Masiulytė-Paliulienė who in her report reviewed her grandfather's activities and presented the future vision of the bookshop.

Paskutinieji laisvo partizanų žodžio metai Panevėžio krašte

Virginijus Gasiliūnas
Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas

1949 metais, įkūrus vieningą Lietuvos Laisvės Kovos Sajūdį (LLKS), buvo labai aiškiai suformuluota naujo kovos etapo strategija ir taktika. Viena pamatiniai antiso vietinio pasipriešinimo krypčių tapo partizanų kultūrinė ir visuomeninė veikla, o svarbiausias šitos veiklos išankis – spauda. Spausdintas laisvas žodis turėjo papildyti retėjančias kovo tojų gretas. Tačiau viena yra suvokti – būtinybė, o visai kas kita – igvendinti sumanymus. Inteligentų, juolab humanitarų, partizanų gretose nebuvo daug vos tik prasidėjus ginkluotam pasipriešinimui, o ir buvusieji, jeigu kovos draugai nesudarydavo išskirtinių sąlygų, greit žūdavo.

Panevėžio krašte bene garsiausias partizanų spaudos leidėjas buvo Bronius Kazickas-Saulius, nuo 1945 metų su pertraukomis redagavęs *Aukštaičių kovą* ir *Laisvės šauklį*. 1950-ųjų pavasarį (balandžio 7) jam žuvus – buvo išduotas bunkeris, kuriame ne tik gyventa, bet ir rengta spauda; nenorėdamas pasiduoti gyvas, Kazickas-Saulius nusišovė – Rytų Lietuva praktiskai liko be partizanų spaudos.

1951 metais buvo prisimintas Biržų kraštas – paskutinė savarankiškai besitvarkanti sritis. Tą metų rudenį Biržų girion atkeliausiu „Žaliasios“ rinktinės atstovų tikslas buvo ne tik įkalbėti vienos partizanų įkurti LLKS struktūrinį dalinį (tėvūniją), bet ir ieškoti žmonių, galinčių sustiprinti srities centrines vadovybės pajėgas.

Atėjė Biržų girion, Panevėžio krašto atstovai čia sutiko Bronių Krivicką, savo, kaip redaktoriaus, patirtį pradėjusio kaupti dar gimnazijoje. Studijuodamas Vytauto Didžiojo Universitete, jis vienerius metus redagavo „Ateitį“ ir „Studentų dienas“, o 1944-aisiais buvo savo šeiku Juozo Keliuočio pavaduotoju ir atsakingu sekretoriu – padėjo tvarkyti „Kūrybą“.

1951 metų rudenį atėjės į Taruškų mišką (maždaug 15 kilometrų nuo Panevėžio), nuo 1952-ųjų sausio Krivickas pradėjo leisti, manyčiau, intelektualiai vieną stipriausią partizaninių leidinių – *Laisvės kovą*. Nors buvo dauginama rašomaja mašinėle, tiražas siekdavo 200 egzempliorių.

1952 metais yra išėjusios ir dvi Broniaus Krivicko knygos – K. Rivaišo slapyvardžiu pasirašytas satyrų rinkinys *Po Stalino saule* ir M. Būtvydžio slapyvardžiu pasirašytas eiléraščių ir sonetų rinkinys *Už didžią tiesq.* Kaip nurodoma LLKS centrinės vadovybės leidinyje *Prie rymančio Rūpintojėlio*, jų tiražas buvęs 300 egzempliorių. Yra tekė matyti ir kitų partizanų junginių perspausdinimų, tad galima spėti, jog bendras tiražas siekė mažiausiai 500 egzempliorių (kaip poezijos knygoms – visai nemažai). Krivicko rinkiniai, vos pasirodė partizanų periodinėje spaudoje, tuo pat sulaukdavo ir recenzijų.

Laisvės kova buvo skirta partizanams (iš viso išleista greičiausiai 6 numeriai, vieno apimtis – apie 30 puslapių), tad minėtas jos spausdinimo būdas visiškai patenkindavo poreikius, bet nebuvo galimių, t.y. spausdinimo technikos, atgaivinti *Aukštaičių kovą* – leidinį, skirtą visuomenei. Tik 1952-ųjų vasarą pavyko įsigyti rotatorių ir atspausti vieną numerį. Kartu buvo padauginti 1952 VI 7-9 vykusio Rytų Lietuvos partizanų junginių atstovų sąskrydžio priimti du atsišaukimai¹. Šio sąskrydžio metu Bronius Krivickas buvo *de jure* patvirtintas jau ējusių leidinių redaktorium ir paskirtas Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities štabo Visuomeninės dalies viršininku – tapo kapitonu Vilnium.

1952-1953 metais Panevėžio krašte buvo leidžiami dar du reikšmingi partizanų leidiniai – nuo 1949-ųjų einantis minėtasis *Prie rymančio Rūpintojėlio* (redaktorius – buvęs mokytojas, LLKS Tarybos Prezidiumo narys, LLKS Visuomeninės dalies viršininkas Juozas Šibaila-Merainis, Diedukas; čia išleisti paskutiniai trys šio leidinio numeriai (1953-ųjų 1(23) – su Broniaus Krivicko nekrologu) ir *Aukštaitis* (redaktorius – buvęs girininkas, Rytų Lietuvos srities vado pavaduotojas Povilas Žilys-Audrūnas). Šio leidinio teko matyti du ketvirtinius numerius; jis buvo skirtas būrių vadams ir aukštesniesiems vadams². Bronius Krivickas bendradarbiavo ir šiuose leidiniuose – ir ne tik duodamas eiléraščių, bet ir reikšdamasis kaip analitikas. *Aukštaitijoje* yra išspausdinta labai realistiskų jo svarstymų apie partizaninės veiklos pobūdį ir tikrai vertingų

¹ Plačiau žr.: Krivickas, Bronius. Raštai. Vilnius, 1999. P. 557-560.

² Plačiau žr.: Gaškaitė-Žemaitienė, Nijolė. Žuvusiuų prezidentas: Jono Žemaičio biografija. Vilnius, 1998. P. 282-290.

įžvalgų į ateitį – kokia Lietuva turėtų būti ir kokia greičiausiai bus, kai jinai vėl atgaus nepriklausomybę.

Raguvos, Ramygalos apylinkės 1952-1953 metais buvo betampančios savotišku partizaninės leidybos centru (Bronius Krivickas laiške savo tiesioginiams viršininkui, srities vadui Juozui Kimštui rašė – kad jam jau pavykė gauti spaustuvinį šriftą ir kad netrukus pradėsiąs leisti *Aukštaičių kovą* spaustuviniu būdu). Tačiau 1952 metų pabaiga ir 1953 metų pradžia yra apskritai tiek Aukštaitijoje, tiek Žemaitijoje visos partizanų leidybinės veiklos pabaiga: Bronius Krivickas žuvo 1952 IX 21, Povilas Žilys ir Juozas Šibaila – 1953 II 21. Kartu su šių žmonių gyvenimais pasibaigė ir partizanų spaudos leidimas Rytų Lietuvoje.

Partizanų spauda kol kas domina daugiausia tik istorikus kaip žinių šaltinis. Bibliografai iš ją savo akių dar nėra atkreipię. Kodėl – galima būtų tik spėti. Juk bibliografijos, kaip mokslo, požiūriu minėti leidiniai yra lygiaverčiai oficialiai okupacinių valdžios leistieims laikraščiams, kurie ne tik guli bibliotekų lentynose, bet yra ir perversti, ir aprašyti...

*The Last Years of the Partisans' Free Word
in Panevėžys Region*

Virginijus Gasiliūnas
Literature and Folklore Institute of Lithuania

Summary

In this article the author concisely reviews the last years (1945-1953) of the partisans' free word in Panevėžys region focusing on the main publications and their editors, such as the newspapers „Aukštaičių kova” (The Aukštaičiai Struggle) and „Laisvės šauklys” (The Herald of Freedom) edited by the partisan Bronius Kazickas-Saulius since 1945 (with some breaks). After his death the work was taken over by Bronius Krivickas who began to publish the newspaper „Laisvės kova” (The Fight for Freedom) in the hiding – place in Taruškos forest. The author also notes that in 1952-1953 in Panevėžys region the partisans issued significant publications: „Prie rymančio Rūpintojėlio” and „Aukštaitis”. In conclusion the author summarizes the end of the partisans' publishing, which stopped after the death of the main publishers: Bronius Krivickas in 1952, Povilas Žilys and Juozas Šibaila in 1953.

1. Krieviškasis žurnalas „Aukštaičių kova” (1945-1953) – nuo Broniuja Krivicku išleistas Aukštaičių regione buveja glierčias, Alytaus Lietuvos miškų valdyba priklausojančios Šiaulių apskrities. Šis žurnalas buvo išleistas iki metų 1953 m. kovo 1 d. nakties, kai buvo skirus būrys užėmus ir pataikėjusiam „šiaurės“ Bronius Krivickas buvo įdubertuotas ir Alytaus žemės apskritimo vyras ne tuo dienėje aplinkėliai, bet at nakties 1953 m. kovo 2 d. buvo iškėlęs iš Šiaulių, o tarpas tarp Šiaulių ir Alytaus buvo 100 km.
2. Plielinės žurnalistikos žurnalas „Aukštaičių kova”, 1945-1953.
3. Plielinė žurnalistikos žurnalas „Laisvės šauklys” (1945-1953), kuris buvo išleistas Alytaus Lietuvos miškų valdyba priklausojančios Šiaulių apskrities.

Elžbieta Jodinskaitė:
knygos ir labdaros žmogus

Genovaitė Raguotienė
doc. dr.

Vilniaus universitetas

Tarp žinomų XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus vidurio lietuvių kultūros darbininkų yra Panevėžio bibliotekininkė ir labdaros veikėja Elžbieta Jodinskaitė (1877-1951).

Apie ją pastaraisiais metais paskelbta Jardos Paukštienės, Rimos Maselytės, Stasės Mikeliūnienės ir kitų autorių straipsnių, atsiminimų. Šiame pranešime norima papildyti, patikslinti, sukonkretilinti Elžbietos Jodinskaitės biografiją, jos bibliotekinę ir labdaringą veiklą, ypač tuos momentus, kurie beveik nenušvesti. Panaudota Lietuvos valstybės istorijos, Lietuvos centrinio valstybės archyvų, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Rankraščių skyriaus medžiaga ir kiti šaltiniai.

Elžbieta Jodinskaitė gimė 1877 metais birželio 6 (18) dieną Švobiškyje (Pasvalio r.), Jodinskų – Baltramiejaus ir Elžbietos (Jasinskaitės) šeimoje. Ji buvo paskutinis, ketvirtasis vaikas, po sūnų – Adomo, Jokūbo ir Povilo – gimusį Noreikonyse¹. Dukrai gimus, jos tėvai jau valdė Švobiškio dvarą. Kai po 1863 metų sukilio buvo dalijamos šio dvaro (iš dalies ir klebonijos) žemės, didelis dvaro centro gabalas atiteko Švobiškio valsčiaus viršaičiui Baltramiejui Jodinskui (1828-1889), Elžbietos Jodinskaitės tėvui.

Jodinskų šeima buvo lietuviai evangelikai-reformatai. Jų dukros krikštatėviais buvo keturios poros. Krikštijo ją į Švobiškį 1874 metais paskirtas pastorius Adolfas Neimanas, kuris, ten kunigavęs apie 20 metų, daug prisidėjo prie vietos gyventojų švietimo, diegė ir stiprino jų lietuviškumo dvasią². Gali būti, kad Neimanas darė tokią įtaką Jodinskams ir visiems jų vaikams. Beje, atgavus spaudą, Adolfas Neimanas bendrarbiavo lietuviškuose laikraščiuose ir evangelikų-reformatų žurnale

¹ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 1378, ap. I, b. 1, 1, 7, 19, 28, 46.

² Jašinskas P. Švobiškis // Sėjėjas. 1940, Nr. 7, p. 2545.

“Pasiuntinys” (1911-1913). 1912 metais jis baigė teisės mokslus Peterburgo universitete. Jo muzikalios dukros Elena ir Jadvyga Neimanaitės 1912 metais dalyvavo koncertiniame turne po Lietuvą su Miku Petrauskui.

Elžbieta Jodinskaitė lankė nuo senų laikų garsėjusią Švobiškio pradžios mokyklą, kurią baigusi, mokslą tęse Mintaujoje (Jelgavoje). Ten, XIX amžiaus pabaigoje, susitelkė daug gimnazijose ir kitose mokymo įstaigose besimokančios lietuvių jaunuomenės; 1890-1897 metais veikė slapta “Kūdikio” draugija, “Varpo” literatūrinė komisija, kiti lietuviybės židiniai¹.

Jodinskaitė, jos pačios teigimu, mokėsi *Mintaujos Paukero* (gal Paukeraitės? - G.R.) aukšt. *merg. mokykloje*, kurioje baigė 6 klasę². Šios privačios gimnazijos pažymėjimas, išduotas Elžbietai Jodinskaitei, dingo per Pirmajį pasaulinį karą. Mintaujoje ji gyveno iki 1896 metų pabaigos³ ir, sprendžiant iš baigtų klasių, ten galėjo mokytis maždaug nuo 1890 metų. Tikriausiai jau nuo 1891 metų pabaigos Jodinskaitė apsistojė Mintaujoje pas Jablonskius (Jono Jablonskio žmona Konstancija Sketerytė buvo Elžbietos Jodinskaitės giminaitė).

Jablonskių namai Mintaujoje tada buvo svarbus lietuvių intelektualų centras, į kurį aptarti visuomeninio gyvenimo, spaudos, literatūros reikalų ne kartą rinkosi žymūs tautinio atgimimo demokratinės krypties veikėjai, daugiausia varpininkai. Tarp jų – Motiejus Čepas, Mečislovas Davainis-Silvestraitis, Jonas Jablonskis, Antanas Kriščiukaitis (Aišbė), Motiejus Lozoraitis, Pranas Mašiotas, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Adomas Sketeris ir kiti. Elžbietą Jodinskaitę Mintaujoje supo demokratiška aplinka ir atmosfera. Čia ji galėjo susipažinti su tautinio atgimimo žmonėmis, draudžiamą spaudą, slaptaja veikla.

Kartu su Konstancija Jablonskiene, Maryte Jablonskyte, Emilija Brazdyte, Motiejumi Čepu ir kitais Jodinskaitė iš Mintaujos (vėliau iš Švobiškio) vykdavo į Rygos lietuvių vakarus. Mėgusios pasišokti, pažaisti, pasilinksminti, kartais keliaudavo pasipuošusios tautiniai drabu-

¹ Merkys, Vytautas. Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864-1904. Vilnius, 1994, p. 163.

² Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 1655, ap. 1, b. 32, l. 211.

³ Čepas, Motiejus. Apie žymujį kalbininką Joną Jablonskį. ir jo artimuosius bei giminėnes. Vilnius, 1992, P.31, 57.

žiais. Tos draugės, *trys panelės* – Marytė, Emilija ir Elžbieta – buvusios *visos jaunos, visos gražios, tikros lietuviatės* – taip jas iš Mintaujos laikų prisimena ten mokinių bendrabutį turėjusi Liudvika Didžiulienė – Žmona.

Taigi į lietuvių tautinio atgimimo sajūdį Jodinskaitė įsitraukė dar ankstyvoje jaunystėje. Ji bendravo su to judėjimo žymiais veikėjais, platino draudžiamą lietuvišką spaudą (“Varpą”, “Ūkininką”). Tai patvirtino ir 1900-1902 metų įvykių, susiję su Liudo Vaineikio byla.

1900 metais lapkričio mėnesį Elžbieta Jodinskaitė buvo kratyta, suimta ir išvežta į Liepoją, ten išlaikyta 5 dienas, tardyta ir paleista už 200 rublių užstatą. Jos vaidmuo Vaineikio byloje paaiškėjo po daugelio metų. Kalbininkas Arnoldas Piročkinas, monografijos apie Joną Jablonskį autorius, šio veikalą pirmojoje dalyje (1977), remdamasis Rusijos archyvais, rašė, jog 1900 metais areštuota Jodinskaitė – *jauna, nepatyrusi mergina, nežinodama, kaip per tardymą elgtis ir ką sakyti, išpasakojo tardytojui, be daugelio slaptų dalykų ir J. Jablonskio, A. Sketerio, M. Čepo ir M. Pečkauskaitės slapyvardžius, nurodė, kas Mintaujoje yra lankėsis pas Jablonskius*¹. Vytauto Merkio teigimu, Jodinskaitės tardymas tik patvirtino, kad ji pritarė tautinio atgimimo idėjomis, platino draudžiamą spaudą, bet *per kvotas palūžo*².

Neprisipažinus kalta, Jodinskaitė toje byloje buvo nubausta vieneriems metams tremties policijos priežiūros paskirtoje vietoje. Skirtingai nurodoma, kur (Švobiškyje ar Smolenske) ir kiek laiko ji atliko tą bausmę.

1900-1902 metų tarpsnis Elžbietos Jodinskaitės gyvenime buvo sudėtingas, dramatiškas ir skaudus. Deja, nuo to laiko maždaug iki 1921 metų jos viešojo gyvenimo pėdsakų ar konkretesnių žinių apie ją dar neaptikta, nors ir déta daug pastangų. Tai būtų jos biografijos spraga, kuri, tikėsimės, laikui bégant bus užpildyta.

Šiuokart galime tik spėlioti ar prielaidauti, kad 1903-1920 metais Elžbieta Jodinskaitė gyveno gimtinėje, Švobiškio dvarelyje. Tuo laiku ji

¹ Piročkinas, Arnoldas. Prie bendrinės kalbos ištakų. Vilnius, 1977. P. 65-93.

² Merkys, Vytautas. Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864-1904. Vilnius, 1994, P. 163.

tapo vienintele dvaro paveldėtoja. Dar paauglystėje Elžbieta tapo visiška našlaite, paskui neteko ir brolių, liko viena, be artimujų, neištekėjo.

Naujas jos gyvenimo ir darbų etapas susijęs su Panevėžiu. 1921 metais Jodinskaitė jau buvo atsikėlusi į šį miestą, nors galėjo atvykti ir anksčiau, nes čia gyveno jaunystės ir mokslo laikų pažiustami – Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Antanas Didžiulis ir kiti. 1921 spalio mėnesį ji buvo išrinkta meno ir kultūros draugijos “Aidas” bibliotekininkė¹. Nuo 1921 metų gruodžio 1 dienos ji pradėjo dirbti Valstybinio centrinio knygyno (bibliotekos) sistemoje – jai patikėta įsteigti tos bibliotekos Panevėžio skyrių². Pačios Jodinskaitės teigimu, ši biblioteka jau veikė nuo 1922 metų sausio 10 dienos, o Rima Maselytė savo pranešimu (Tarp knygų. 1998, Nr.2, p. 9-11) nurodo, jog nuo 1922 metų rugėjo 1 dienos. Iš pradžių ši panevėžiečių biblioteka įsikūrė minėtos “Aido” draugijos namuose (Jodinskaitė nuo 1922 metų gruodžio 22 dienos buvo tos draugijos pirmininko pavaduotoja)³.

Bibliotekininkystės srityje Jodinskaitė buvo savamokslė. Pirmųjų žinių ir patyrimo igijo “Aido” draugijos bibliotekoje. Jau dirbdama Valstybinio centrinio knygyno (VCK) Panevėžio bibliotekoje, ji lankė Kauno bibliotekas, domėjos įvairiais jų praktikos dalykais, dalyvavo Pabaltijo bibliotekininkų kongresuose (1935, 1938). Jodinskaitės darbui ir savišvietai daug padėjo tai, kad mokėjo lenkų, rusų, vokiečių, kiti dar priduria – prancūzų ir lotynų kalbas.

Elžbietos Jodinskaitės įkurta ir vadovaujama Panevėžio biblioteka buvo viena seniausių ir geriausių viešųjų bibliotekų tarpukario Lietuvoje. Dar 1924 metais tikrinant VCK aštuonis skyrius, pripažinta, kad bibliotekinio darbo požiūriu geriausiai tvarkoma Panevėžio biblioteka⁴. Neatsitiktinai Jodinskaitė – viena iš pirmųjų provincijos bibliotekininkų jau 1931 metais priimta į Lietuvos bibliotekininkų draugiją (LBD). Tais pačiais metais ji išrenkama į LBD laikinąją revizijos komisiją. I tokią komisiją Jodinskaitė perrinkta ir 1933-1934 metais, ši kartą jau pirmi-

¹ Kaziukonis, Leonas. Iš Panevėžio kultūros draugijų ir jų bibliotekų istorijos // Panevėžio apskrities institucinės bibliotekos. Panevėžys, 2000. P. 77.

² LCVA, f. 1655, ap. 2, b.47, l. 285.

³ Kaziukonis, Leonas. Iš Panevėžio kultūros draugijų ir jų bibliotekų istorijos // Panevėžio apskrities institucinės bibliotekos. Panevėžys, 2000. P. 77.

⁴ Vilnonytė, Valerija. Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka. Vilnius, 1984, P.74.

ninkės pareigoms. 1938 metais Lietuvos valstybės dvidešimtmečio proga iš 28 Lietuvos bibliotekininkų, pristatyti Vytauto Didžiojo ordinui gauti buvo atrinkta tik Elžbieta Jodinskaitė. Nežinoma, ar ji gavo tą apdovanojimą¹.

Elžbieta Jodinskaitė, kaip tai valdžiai nepatikimas asmuo, buvo kritikuota 1941 metais Lietuvos komunistų partijos suvažiavime ir atleista iš bibliotekos vedėjos pareigų. I biblioteką grįžo vokietmečiu, o 1944-1947 metais vėl buvo jos vedėja.

Kita Elžbietos Jodinskaitės veiklos sritis – labdara, daugiausia susijusi su „Žiburėlio“ draugija. Nors Jodinskaitė nebuvo tarp pačių pirminių šios draugijos narių ir rėmėjų, bet į jų gretas įsijungė dar spaudos draudimo laikais. Ji buvo tarp tų lietuvių moterų, kurios, pasak Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, nepabijojo *priešginių vėjų, nešdamos ant tėvynės aukuro, ką turėjo geriausio: jaunai kartai širdingą užuojautą ir paramą kelionėje į šviesą*². „Žiburėli“ Jodinskaitė rėmė ir po 1906 metų, kai draugija jau veikė legaliai. 1919 metais „Žiburėlio“ skyrių įsteigus Panevėžio gimnazijoje (dab. Juozo Balčikonio gimnazija), parduoto Švobiškio dvarelį lėšas skyrė neturtingiems moksleiviams šelpti. Panevėžio „Žiburėlio“ skyrius globojo ir Kauno universiteto studentus.

„Žiburėlio“ ypač globotas ir įvairiopai šelptas būsimasis skulptorius Bernardas Bučas. Iš pradžių kelerius metus jis gyveno pas Gabriele Petkevičaitę-Bitę, remiamas ir stomatologės Emilijos Brazdytės-Perekšlienės. Paskui Bučą globojo Jodinskaitė, daug padėjusi jam mokantis gimnazijoje ir ją baigus (1926) studijuoti Romos dailės akademijoje ir kituose užsienio miestuose. Matyt, 1929 metais Jodinskaitė Bernardo Bučo kūrybiniam darbui savo namuose ir įrengė studiją. Globotiniams, ypač Bučui, tapusiam, galima sakyti, šeimos nariu, Jodinskaitė aukojo ne tik už Švobiškio dvarelį gautus pinigus, bet ir rėmė juos iš bibliotekininkės atlyginimo.

Su Bernardu Buču susiję Elžbietos Jodinskaitės sudėtingi išgyvenimai, ryškiai atskleidę ir jos charakterio bei asmenybės prieštaragingumą. Bučui 1933 metais pradėjus draugauti su Panevėžio mergaičių gimnazijoje mokytojavusia poete Salomėja Nėrimi, Jodinskaitė nesivaržydama ėmėsi visokių, dažnai neetiškų priemonių, įzeidžių būdų ginti savo

¹ Stravinskas, Antanas. Pristatyti apdovanojimui // Tarp knygų. 1993, Nr. 10, p. 11.

² Petkevičaitė-Bitė, Gabriele. Raštai. Vilnius, 1967. T. 4. P.659.

“teisę” tvarkyti globotinio gyvenimą ir sukliudyti jo ryšiams su poete¹. Kaip pažymima, Jodinskaitė, bijodama prarasti savo globotinį ir norėdama jam “geresnės poros”, liguistai reagavo į Bernardo Bučo ir Salomėjos Nėries meilę. Nėries ir Jodinskaitės santykiai abiem pusėm, ypač Salomėjai Nėriai ieškant tarpusavio supratimo, atsitaikė ir pasidarė normalūs. Kaip aiškėja iš Salomėjos Nėries ir Bernardo Bučo 1936 metų laiškų, Jodinskaitės nepakanta pamažu atlėgo, ji atleido abiem, kvietėsi gyventi į savo namus, sakė, kad jiedu esą josios vaikai ir kad už jų gerumą ji atsilygins *dešimteriopu gerumu*². Jodinskaitė apsilankė Salomėjos Nėries téviškėje, talkino jiems įsikuriant Palemone. Salomėjos Nėries, Bernardo Bučo ir Elžbietos Jodinskaitės santykijų peripetijos, įtampos ir atlydžiai rodė Jodinskaitės būdo ypatingumus ir kraštutinumus. Pažinojusieji prisimena ją buvus ambicingą bei griežtą ir kartu geranorišką bei atjaučiančią³.

Gyvendama ir dirbdama Panevėžyje, Elžbieta Jodinskaitė palikė ryšius su Mintaujos laikų ir vėlesnių metų pažystamais ir artimesniais žmonėmis (Gabriele Petkevičaitė-Bite, Antanu Didžiuliui ir jo šeima, Julijonu Linde-Dobilu, Jurgio Elisono šeima ir kitais). Dėl Jodinskaitės charakterio, būdo ypatybų bendrauti, juo labiau draugauti, su ja buvę nelengva. Atviresnio, artimesnio tarpusavio supratimo ir nuoširdaus bendravimo būta tarp jos ir Didžiulio šeimos bei jo vaikų, taip pat su Julijonu Linde-Dobilu⁴.

Taigi Elžbieta Jodinskaitė gebėjo dirbtį ir veikti kartu su įvairiais žmonėmis, bet susibičiuliauti netgi su senais pažystamais jai sekėsi sunkiau. Antai su Gabriele Petkevičaitė-Bite jos drauge dirbo “Žiburėlio” Panevėžio skyriuje, Kalinių globos draugijoje, dalyvavo labdarlingose akcijose, bet šiaip juodvi nesibičiuliavo. Kaip liudija rašytojos šeimininkė Marija Galiauskaitė, rašytoja Elžbietos Jodinskaitės netgi nemėgusi, bet dėl ko, negalinti pasakyti⁵. Konflikтиškų situacijų būta tarp Jodinskaitės ir bibliotekos darbuotojų.

¹ Plačiau žr.: Alekna, Viktoras. Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis. Vilnius, 1997. Kn. 2, P. 209, 232-234, 238-239, 241.

² Plačiau žr.: Ten pat.

³ Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 22, l. 10, 11.

⁴ Lindė-Dobilas, Julijonas. Laiškai. Vilnius, 1999. P. 146-148.

⁵ Literatūra ir kalba. 1987, t. 20, p. 337.

Dramatiškai klostėsi Elžbietos Jodinskaitės gyvenimas ir likimas senatvėje. Salomėjai ir Bernardui Bučams išvykus iš Panevėžio, būdama jau pagyvenusi (art 60 metų), ji liko vieniša. Antrojo pasaulinio karo išvakarėse (1939) ji pardavė savo erdvę, su patogumais, gana moderniškai sutvarkytą namą su tame įrengta Bučo studija. Iki gyvos galvos tuose namuose sau pasilikusi du kambarius (paskui viena) su senoviškais baldais, vertingais indais, stalo įrankiais ir dar kai kuriais daiktais.

Kaip jau rašyta, 1940-1941 metai Elžbietai Jodinskaitei buvo sunkus laikas – ji atleista iš darbo bibliotekoje, o 1947 jau turėjo išeiti į pensiją. Išsiskyrimas su biblioteka buvo skaudus smūgis senatvėje. Ir anksčiau neturėjusi geros sveikatos, Jodinskaitė smarkiai įsiligojo. Pasutiniais metais sveikata dar labiau pairo, net prarasdavo nuovoką, atsidūrė prieglaudoje. 1951 metais gegužės 3 dieną ji mirė ir, kaip teigiamą, jos pageidavimu buvo palaidota Panevėžio kapinėse (Ramygalos g.), tarp Julijono Lindės-Dobilo ir Gabrieles Petkevičaitės-Bitės.

Elžbietos Jodinskaitės gyvenimo keliai buvo vinguoti ir sudėtingi, jos asmenybė – nevienareikšmė, prieštaringa. Bet darbštī, atsidaususi, nesavanaudiška ilgametė bibliotekininkės – knygos ir labdaros žmogaus – veikla pelnė jai dabarties atminimą.

Elžbieta Jodinskaitė: Librarian and Philanthropist

Genovaitė Raguotienė

Dr. Doc.

Vilnius University

Summary

Among the famous librarians of independent Lithuania (1918-1940) there is the Head of Panevėžys Public Library Elžbieta Jodinskaitė (1877-1951). In this cultural institution she worked (including breaks) for about 26 years (1921-1947). Under the direction of Elžbieta Jodinskaitė, the library was known as one of the oldest and best managed public libraries in Lithuania (until 1940). E. Jodinskaitė worked a lot in the sphere of charity. She supported poor schoolchildren and students, took an active part in the "Žiburėlis" (The Beacon), Prisoner Wardship Society and other organizations. Her life was not easy, but her selfless work of many years as a librarian and philanthropist has never been forgotten.

Taigi, Lietuvos iškiliausių bibliotekų vadėja buvo Elžbieta Jodinskaitė, kurios veiklos laikas buvo ne vien kartą, bet du kartus. Šių kartų tarpusavio trūkumai buvo dėl karo ir dėl politinės išolių. Šiame straipsnyje bus aprašyti Elžbieta Jodinskaitės veiklos mokslo, muziejinio, bibliotekinio, filantropinio, komunitinio charakterio vaidmenys.

Elžbieta Jodinskaitė (1877-1951) buvo Panevėžio miesto gyventojė, o nuo 1921 iki 1947 metų buvo Panevėžio miesto viešosios bibliotekos vadėja. Ji buvo viena iš garsių Lietuvos bibliotekų vadėjų, kurios veiklos laikas buvo ne vien kartą, bet du kartus. Šių kartų tarpusavio trūkumai buvo dėl karo ir dėl politinės išolių. Šiame straipsnyje bus aprašyti Elžbieta Jodinskaitės veiklos mokslo, muziejinio, bibliotekinio, filantropinio, komunitinio charakterio vaidmenys.

Rašytojas, publicistas, leidėjas kunigas
Augustinas Liepinis (1896-1977)

Stasė Mikeliūnienė
Panevėžio apskrities
Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos
Rankraščių skyriaus vedėja

Kunigo Augustino Liepinio asmenybei, kūrybai ir veiklai nušvesti įvairūs autoriai – dvasininkai ir pasauliečiai – paskelbė nemažai straipsnių, kurie surinkti į vieną vietą sudarytų didoką rinkinį. Tokia įvairiapusiška buvo jo veikla. Šioje publikacijoje daugiau dėmesio skiriama Augustino Liepinio kūrybos analizei bei jo leidybinei veiklai.

1926 metų balandžio mėnesio ketvirtoji diena yra ženkli data Panevėžio istorijoje. Tą dieną įkurta Panevėžio vyskupija. Po mėnesio vyskupu konsekruiotas Kauno kunigų seminarijos profesorius Kazimieras Paltarokas. Tais pačiais metais jaunas kunigas Augustinas Liepinis baigė studijas Kauno universiteto Teologijos-filosofijos fakultete ir vyskupo Kazimiero Paltaroko paskirtas Panevėžio šv. Stanislovo koplyčios vikaru. 1927 metų pradžioje Augustinas Liepinis tapo Panevėžio vyskupijos kurijos notaru ir Mokytojų seminarijos kapelionu.

Vyskupijos įsteigimas Panevėžyje labai pagyvino kultūrinį gyvenimą, prisidėjo prie lietuvybės plėtrös ir ugdymo, nes nemažai gyventojų buvo sulenkėję. Mieste jau veikė keletas katalikiškų ir pasaulietinių organizacijų, stipri buvo ateitininkija, kurią nuoširdžiai globojo ir rėmė vyskupas Kazimieras Paltarokas, garbūs kunigai Povilas Šidlauskas, Vladas Butvila, Gimnazijos kapelionas Juozas Ruškys. Kanauninkai Povilas Šidlauskas ir Vladas Butvila buvo pirmieji Kurijos kancleriai. 1935 metais juos pakeitė gabus ir veiklus kunigas Jonas Gasiūnas. Jaunimą prie savęs traukė talentingas, visuomeniškas kunigas Alfonsas Lipniūnas, o 1935 metais, jam išvykus studijuoti į Prancūziją, jaunimo organizatoriumi tapo kunigas Alfonsas Sušinskas. Tai buvo didelés erudicijos kunigai, tapę tikraisiais jaunimo vedliais, bičiuliais, rūpestingais nelegalios ateitininkų veiklos globėjais. Mieste buvo susibūrės brandus inteligenčios būrys. Gimnazijose dirbo puikūs pedagogai, geri savo specialybės

mokovai: Jurgis Elisonas (gimnazijos direktorius) Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Julijonas Lindė-Dobilas, Matas Grigonis, Mykolas Karka, Juozas Zikaras, Marija Giedraitienė, Viešosios bibliotekos vedėja, filantropė Elžbieta Jodinskaitė, vargonininkas ir kompozitorius Vladas Paulauskas ir daugelis kitų miesto šviesuolių.

I tokią aplinką pateko smalsus, aktyvus jaunas kunigas Augustinas Liepinis. Vyskupas Kazimieras Paltarokas buvo išmintingas tikinčiujų Ganytojas, pelnęs miestiečių pagarbą ir pasitikėjimą. Nesunkiai sekėsi suburti miesto gyventojus, jaunimą į įvairias organizacijas, sajungas. Toms organizacijoms, susibūrimams reikėjo centro. 1927 metais Kazimiero Paltaroko iniciatyva prie Vyskupijos kurijos (Sodų g. 3) buvo įkurtas Katalikų veikimo centras. Pirmuoju jo vadovu buvo paskirtas kanauninkas Vladas Butvila. Vėliau jį pakeitė kunigas Augustinas Liepinis. Tame name jis ir gyveno. Katalikų veikimo centre vykdavo įvairūs renginiai: katalikiškų organizacijų suvažiavimai, susirinkimai, paskaitos, jaunimui buvo organizuojamos įvairios pramogos, sporto varžybos. Čia žmonės ateidavo paskaityti knygų, žurnalų. Katalikų veikimo centras perėmė ir *Panėvėžio balso* leidimą. Jis tapo Vyskupijos oficialiu leidiniu-savaitraščiu. Redaktorium paskirtas kunigas Augustinas Liepinis. 1931 metais Katalikų veikimo centrui įsigijus *Bangos* spaustuvę, kunigas Augustinas Liepinis tapo ir spaustuvės vedėju.

Dar mokydamasis Neretos (Latvija) dvimetėje mokykloje, Augustinas Liepinis jau bandė kurti moksleiviškus vaizdelius, rašinėlius, o tapęs studentu bendradarbiavo lietuviškoje katalikiškoje spaudoje. Jo prozos kūrinėlius, religinio, moralinio turinio publicistinius straipsnius spausdino "Ateitis", "Pavasaris", "Žvaigždė", "Rytas", "Šaltinis", "Tėvynės sargas", "XX amžius" bei kiti žurnalai ir laikraščiai. Dažniausiai pasirašydavo Byro slapyvardžiu, savo prosenelių Byrų atminimui pagerbt¹.

Periodinių spaudinių redagavimo patirtį buvo igavęs jau studijų metais Kaune. Tada jis redagavo *Vienybės* žurnalą, leistą šv. Kazimiero draugijos ir talkino leidžiant *Tiesos kelią*, éjus Kaune 1925-1940 metais. Jame skelbė bažnytinės vyresnybės potvarkius, religinius straipsnius,

¹ Lietuvos aidas, 1996, lapkr. 12, p.15

pamokslus¹. Ypač dažnai Liepinio pavardė aptinkama jo redaguotame *Panėvėžio balse*, nuo 1935 metų – *Panėvėžio garse*.

Be rašinių periodinėje spaudoje, Augustinas Liepinis parašė ir išvertė daug religinio turinio knygų. 1923 metais Kaune jis išleido pirmą savo knygą *Jaunimo kelias. Liuoslaikio užrašai*. Tai buvo beletrizuoti pasakojimai, daugiausia iš kaimo buities, kaip gerumo, nuolankumo, meilės ir pagarbos žmogui pamokos. Šie apskymėliai, vaizdeliai, pamokymai aktualūs ir šiandien.

Vyskupo Kazimiero Paltaroko paskatintas, Augustinas Liepinis pradėjo rinkti medžiagą katekizmo pamokoms, lygindamas ir derindamas su paties vyskupo parašytu "Katalikų tikybos katekizmu". Pagrindinės tikėjimo tiesos tame katekizme buvo aiškinamos klausimų-atsakymų forma. Trumpi atsakymai netenkino katechetų, reikėjo platesnių aiškinimų, pagrįstų pavyzdžiais. Tokią knygą – *Katekezės* 1929-1930 metais Liepinis ir pradėjo rašyti. Daugiausia naudojosi vokiečių katechetų darbais ir vyskupo Kazimiero Paltaroko "Vadovu sakyklai". *Katekezėse* dėstomoms tiesoms pagrįsti, pailiustruoti, Augustinas Liepinis gausiai naudojo šventųjų gyvenimo pavyzdžius, garsių žmonių, misionierių biografijų epizodus. Surinko 192 atsakymus į katekizmo klausimus ir buvo išleistos 3 *Katekezių* dalys (Kaunas, 1929-1930). Tų pavyzdžių prisirinko tiek, kad jie nebetilpo į *Katekezes*. Tada autorui kilo mintis sudaryti atskirą pasakojimų rinkinį. 1933 metais *Bangos* spaustuvėje savo lėšomis ir išleido 1000 pavyzdžių rinkinio *Kitų pėdomis. Gyvenimo pavyzdžiai* pirmajį tomą. Pats sudarytojas šio tomo pratarmėje rašė, kad "Kitų pėdomis" iš dalies patarnaus pamokslininkams, mokytojams, katechetams, paskaitininkams ir kitiems kalbėtojams. Ir paprastas skaitytojas šioje knygoje gali rasti nenuobodžių ir naudingų pasiskaitymų. Gyvenimo pavyzdžiai knygoje suskirstyti į tris skyrius: "Amžinosios tėsos", "Gyvenimo dėsniai", "Kelias į šviesą". Knygos gale pateikta dalykų rodyklė. *Kitų pėdomis* susilaukė didžiulio pasisekimo, palankią recenzijų spaudoje, padékų.

Antrasis *Kitų pėdomis* tomas pasirodė 1937 metais. Jis buvo skirtas krikščionybės įvedimo Lietuvoje 550-ujų metų jubiliejui. Šiame tome autorius stengėsi pateikti daugiau pasakojimų iš Lietuvos gyve-

¹ Tarybų Lietuvos enciklopedija. Vilnius. 1988. T. 4. P. 314

nimo. *Duok Dieve, kad ir šiame "Kitų pėdomis" rinkinyje kuo daugiausia išganingo dvasios peno rastų jo alkstantieji ir trokštantieji – raše Augustinas Liepinis knygos pratarmėje.*

1939 metais rašytojas išleido trečią *Kitų pėdomis* tomą. Šis tritomis buvo didelės apimties, nepaprasto kruopštumo darbas. Žmonės jį skaitė tarsi dienoraštį ar savo gyvenimo istorijas. *Kitų pėdomis* dabar jau yra bibliografinė retenybė. Net ir pats autorius savo knygų neišsaugojo. Jo biblioteka sudegė 1941 metais, rašytojui persikėlus gyventi į Panevėžių.

1933 metais *Bangos* spaustuvėje Augustinas Liepinis, pasirašęs Byro slapyvardžiu, išleido nedidelę, 112 puslapių knygą *Kelią faktams! I spaudos apaštalus!* Joje gausu istorinių faktų, žymių mokslininkų, rašytojų minčių apie spaudą ir jos reikšmę, pasakojama apie knygnešių veiklą spaudos draudimo metais, analizuojamas Lietuvos spaudos keliai.

Be minėtų originalių darbų, Augustinas Liepinis išvertė nemaža užsienio autorų kūrinių. Žymesni – Alb. Štolco *Šventoji Elžbieta* (Kaunas, 1922), K.Hocko *Dievo akyvaizdoje* (Tilžé, 1922), M. Meschlerio *Šventasis Aloyzas* (Kaunas, 1926), Berlioux *Švenčiausios Širdies mėnuo* (Kaunas, 1928), B.Bartmanno *Marija tikėjimo ir maldingumo šviesoje* (Kaunas, 1928) ir kitus. Jis buvo pasiryžęs kasmet paruošti bei išleisti po vieną knygą, originalią ar verstą. Ši pasiryžimą rašytojas uoliai ir sekmingai vykdė iki 1940-ujų metų. Pasirašinėdavo įvairiais slapyvardžiais: Byras, Byriukas, Augulėlis, Dušyčių Dédé, Byrų Byras, Lietuvis, Susipratęs Valstietis, Viską sekas, Vumklunks, A.B. Dažniasiai vartojo – Byro slapyvardį.

Ne vienas Augustino Liepinio parašytas veikalas liko rankraščiuose. Kai kurie rankraščiai žuvo karų metais per gaisrus, kurių jo bute buvo net trys. Kai kuriuos 1952 metais, kaip pavojingus tuo laiku, pats sudegino. *Tada žuvo dienoraštis, rašytas nuo 1923 metų atsiminimų knyga "Byro pabiro"* ir kiti raštai¹. Mažą dalį jo rankraščių, laiškų išsaugojo mokytojos Elena Gabulaitė ir Aleksandra Šilgalytė, kunigas Vytautas Masys. Išlikę vertingi Augustino Liepinio prisiminimai apie vyskupą Kazimierą Paltaroką, rašytoją Julijoną Lindę-Dobilą. Raše Augustinas Liepinis prisiminimus ir apie poetą Maironių, kalbininką Petrą

¹ Tarp knygų. 1996, Nr. 10, p. 27

Būtėnų. Beje, Maironis yra ne kartą viešėjės pas jį Panevėžyje, "Sodų Trijuose" (taip rašydavęs pats Liepinis).

Svarbi kunigo Augustino Liepinio veiklos sritis – *Bangos* spaustuvės vedėjo pareigos. Sumanymas steigti šią spaustuvę kilo vyskupui Kazimierui Paltarokui. *Panėvėžio balse* 1931 metais vasario 10 dieną buvo paskelbta žinutė: *1931 metų vasario mėn. Panėvėžyje pradėjo veikti "Bangos" spaustuvė*. Pirmoji išspausdinta knyga šioje spaustuvėje buvo *Graudūs verksmai* (1931). Po to sekė Ivano Turgenevo *Rudinas*, verstas Petro Būtėno. Su pirmaisiais leidiniais pasirodė ir vyskupo Kazimiero Paltaroko aštuntasis *Ganytojiškas Panėvėžio vyskupo raštas* apie socialistų požiūrį į tatybą. Nuo 1931 metų Nr. 11 *Bangos* spaustuvėje buvo spausdinamas ir Vyskupijos leidžiamas laikraštis *Panėvėžio balsas*. Jo tiražas buvo 3000 egzempliorių. Redaktorius Augustinas Liepinis propagavo blaivybę, pats buvo Blaivybės draugijos valdybos narys (kartu su gydytoju Mykolu Marcinkevičiumi, gimnazijos direktoriumi Jurgiu Elisonu). 1935 metais savaitraštis pakeitė savo pavadinimą į *Panėvėžio garsą*. Laikraštyje išsamiai buvo nušviečiami socialiniai ir kultūriniai klausimai, savo nuomonę dažnai išsakydavo vyskupas Kazimieras Paltarokas. Pats redaktorius rašydavo recenzijas apie knygas, nešykštėdavo tautosakos perliukų.

Per nepilnus 10 spaustuvės gyvavimo metų, buvo išspausdinta daugiau negu 200 knygų – daugiausia religinio turinio. Visi vyskupo Kazimiero Paltaroko veikalai ir *Ganytojiškieji laiškai*, paties Augustino Liepinio parašytos ar sudarytos knygos, Bronės Buivydaitės *Aversti lapai* (1934), *Lapė gudragalvė* (1935), *Stebuklinga radasta* (1934) ir kitos. *Banga* spausdino vadovėlius, pedagogines knygas, išleido keletą knygų ekonomikos, žemės ūkio klausimais. Tačiau spaustuvės veikla nutrūko Sovietų Sajungai okupavus Lietuvą. Spaustuvė buvo nacionalizuota 1941 metais sausio 27 dieną¹.

Tais metais visiškai pasikeitė ir kunigo Augustino Liepinio gyvenimas. Vyskupo Paltaroko patariamas jis pasitraukė į nuošalų, ramų Panemunio miestelį (Rokiškio r.). Vyskupas kunigo švietėjišką, leidybinę ir pastoracinę veiklą įvertino suteikdamas kanauninko titulą, nors pats Liepinis tam nuoširdžiai priešinosi. Prasidėjo tylus, asketiškas gyvenimas

¹ Panėvėžio tiesa, 1987, rugpj. 19, p. 3

Latvijos pasienyje, kur Zilgalių-Byrų vienkiemyje Neretos valsčiuje Jaunjelgavos apskrityje (dabar – Jekabpilio r.) – kitaip tariant Latvijos Kurše – 1896 metais ir gimė Augustinas Liepinis. Šeima buvo pasiturinti, bet kai jauniausiam Augustukui tebuvo vieneri metai, neteko tévo. Viena motina užaugino 4 sūnus: 3 mirė maži, Jonas ir Petras žuvo Pirmojo pasaulinio karo metais. Ūkininkauti liko Antanas. Motina svarstė, kur jai pasirinkti gyvenimą: pas sūnų ūkininką ar sūnų kunigą. Atvažiavo į Panevėžį. Ir štai po 14-os čia prabégusių metų, kunigas Augustinas Liepinis, dar kupinas jégų, išvairiausią idėją, buvo priverstas palikti mėgiamą veiklą ir grįžti į tą nuošalų, netoli gimtujų vietų kraštą ir atsidėti pastoraciniam darbui. Panemunyje kanauninkas išgyveno 37 metus. Užrašė daug prisiminimų, išvairių liaudies pasakojimų, tautosakos. Mirė Augustinas Liepinis 1977 metais spalio 13 dieną. Palaidotas Rygoje Sarkandaugavos kapinėse šalia motinos ir brolio Antano. Paskutinis šeimoje atėjo į šį pasaulį, paskutinis iš jo ir išėjo.

Rašytojas, publicistas, leidėjas kunigas Augustinas Liepinis savo gyvenimą paskyrė prasmingai kūrybinei ir visuomeninei veiklai, stengėsi padėti vargstantiems, šelpę ir rémę neturtingus moksleivius, skatino gabiuosius veržtis į mokslą, ugdyti kūrybinius sugebėjimus. Pats Liepinis niekada nesiskundė, buvo guvus, optimistas, linksmas, įdomus pašnekovas. Taikliausiai save apibūdino pats: *Mano mėgiamiausias darbas buvo prie kurijos raštinės stalo, "Bangos" spaustuvėje, "Panevėžio garso" redakcijoje. Šitq darbą aš galėjau dieną naktį dirbtį nejausdamas nei nuovargio, nei nuobodulio. Nesigirdamas turiu pasakyti, kad aš visada sirgau darbo liga*¹.

Literatūra ir šaltiniai

1. Gabulaitė, Elena. Iš Panevėžio literatų bei kalbininkų veiklos // Panevėžio balsas. 1994, vas. 4, p. 4.
2. Garbės kanauninkas Augustinas Liepinis // Mūsų švyturiai. Vilnius, 1992. P. 165-168.

¹ Liepinis, Augustinas. Ką beprisimenu: vyskupas Kazimieras Paltarokas: atsiminimai. Panemunis, 1968-1978 // Panevėžio apskritys Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 76-18, p. 220.

3. *Grėbliūnas, Rymantas.* Augustinas Liepinis ir "Panevėžio balsas": // Panevėžio balsas. 1991, geg. 7, p. 3.
4. *Jančys, Alfonsas.* Kanauninkas Augustinas Liepinis // Senvagė. 1991, Nr. 4, p. 14-16.
- 5 *Jurgaitis, Jonas.* Aukos keliu. Vilnius, 1992. P. 399-401.
6. *Lapinskienė, Lionė.* Savo žodį jis tesėdavo: A.Liepiniui 100 metų // Diena. 1996, spal. 21, p. 7.
7. *Liepinis, Augustinas.* Ką beprisimenu: vyskupas Kazimieras Paltarokas: atsiminimai. Panemunis (Rokiškio r.), 1968-1970. 251 p. // Panevėžio apskritys Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 76-18.
8. *Maksimaitienė, Ona.* Iš Panevėžio istorijos. Vilnius, 1992. P. 57-66.
9. *Mikeliūnienė, Stasė.* Sodų gatvės istorija. Panevėžys, 1993, p. 26-43 // Autorės asmeninis archyvas.
10. *Papaurelis, Donatas.* Kanauninkas Augustinas Liepinis – pedagogas, katechetas, švietėjas // Lietuvos aidas. 1996, lapkr. 12, p. 15.
11. *Papaurelytė, Arida.* Augustinas Liepinis // Tarp knygų. 1996, Nr. 10, p. 25- 27.
12. *Petronis, Jonas.* Kunigas katechetas, rašytojas // Voruta. 1994, gruodis (Nr. 46), p. 3.
13. *Ruzgas, Albertas.* Iš spaustuvių istorijos // Voruta. 1996, saus. 13-19, p. 3.
13. *Užtupas, Vilius.* Lietuvos spaustuvės: 1522-1997. Vilnius: Kaunas, 1998. P. 270-278.
14. *Užtupas, Vilius.* "Varsa" ir jos pirmtakai: Iš kur atkeliauja laikraščiai // Panevėžio tiesa. 1987, rugpj. 19, p. 3.

*Priest Augustinas Lapienis (1896-1977) –
Writer, Publicist, Publisher*

Stasė Mikeliūnienė

*Head of the Manuscripts Department
at Gabrielė Petkevičaitė-Bitė Public Library
of Panevėžys County*

Summary

In 1927 Priest A. Lapienis was appointed Chaplain of Panevėžys Teachers' Seminary and Head of the Catholic Activities Centre, and in 1928 – Editor of the newspaper "Panevėžio balsas" (The Voice of Panevėžys). In 1931, after the Centre of Catholic Activities had acquired the printing-house "Banga" (The Wave), A. Lapienis became the head of the printing-house.

At the printing-house "Banga" he printed books written by Bishop K. Paltarokas, other religious and secular books, his own books, and also the newspaper "Panevėžio balsas", since 1935 – "Panevėžio garsas" (The Sound of Panevėžys). Until 1940, there were printed more than 200 books.

Priest A. Lapienis wrote and translated many books: "Jaunimo kelias" (Following Young People's Ways), three parts of "Katekezės", "Kitų pėdomis" (Following in Other People's Footsteps) (Vol. 1-3), "Kelia faktams" (A Way to Facts). He translated mostly from German.

In 1940, Priest A. Lapienis moved to a small town of Panemunis in Rokiškis district. The works of that period have remained in manuscripts. He died there and was buried in Riga.

P a n e v ē ž i o v a l s t y b i n ē s v i e š o s i o s
b i b l i o t e k o s f o n d ū n e t e k t y s
1 9 4 4 - 1 9 5 0 m e t a i s

K l e m e n s a s S i n k e v i č i u s
prof. habil. dr.

Su virpulių širdyje imama į rankas daugelio skaityta knyga. Jos viršeliai pagelę, lapai – nutriušę. Ji tarsi gyva garsiojo posakio *Habent sua fata libelli* (Knygos turi savo likimus) liudininkė.

Tačiau ne visoms knygoms likimas būna palankus, ne visoms lemta atiduoti skaitytojui savo žinias ir lapų šviesą. Totalitarinės valdymo sistemos sunaikino tūkstančius knygų. XX amžiuje Lietuvos knygoms teko patirti ir vokiečių nacistinių, ir sovietinė komunistinė bibliocidą.

Nacistinis knygų naikinimas prasidėjo Klaipėdos krašte 1933 metais. Pradžioje jį dar varžė Lietuvos Respublikos valstybinės ir vienuomeninės struktūros. Nebevaržomas knygų naikinimas Klaipėdos krašte vyko po 1939 metų kovo 23 dienos, o visoje Lietuvoje – po 1941 birželio 22 ir tęsėsi iki 1944 metų. Tyrinėtojų apskaičiavimu, vokiečių nacistinė cenzūra Lietuvoje sunaikino apie 3 mln. knygų¹.

Sovietinio knygų naikinimo Lietuvoje pradžia – 1939 metų rugpjūčio 19 diena, kai SSRS okupavo Vilniaus kraštą. Spalio 28 dieną Vilniaus kraštą grąžinus Lietuvai, knygų naikinimas ir bibliotekų plėšimas čia buvo nutrauktas. Visoje Lietuvoje sovietinis bibliocidas prasidėjo pirmaisiais okupacijos metais (1940-1941), neįskaitant tik vokiečių okupuoto Klaipėdos krašto. Pirmaisiais pokario metais jis vėl buvo atnaujintas ir vyko iki pat sovietinės okupacijos pabaigos. Tyrinėtojų apskaičiavimais, vien tik 1944-1956 metais Lietuvoje iš apyvartos buvo išimti 7 343 683 spaudiniai².

Iš visų bibliotekų, kurių knygos skrido tarp Panevėžio skaitytojų ir kurių tragiską likimą lémė 1940-ųjų birželis, sustokim ties Panevėžio valstybinės viešosios bibliotekos fondų knygomis ir jų likimu 1944-1950 metais.

¹ Lietuvių literatūros istorija. Vilnius, 1968. T. 4. P. 80

² Vilnonytė Valerija. Knygų naikinimas Lietuvoje 1944-1956 metais // Amžius. 1992, lapkr. 17-23.

1943 metų balandžio 1 dieną Panevėžio valstybinė viešoji biblioteka anketoję rašė turinti 32 495 knygas, iš kurių 14 944 – užsienio kalbomis¹. 1944 metais pavasarij, artėjant Vokietijos – SSRS karo frontui, apie 15 000 vertingiausių Bibliotekos knygų buvo išgabenta iš miesto į Karsakiškį (Panevėžio r.).

Praslinkus frontui, 1944 metų spalyje, Bibliotekos inspektavimo duomenimis, joje buvo apie 20 000 tomų². Trūkstant patalpų, knygų par gabenimas iš Karsakiškio užsitęsė; spaudos žiniomis, 1945 metų vasaryje jos dar nebuvo pargabentos³. Bibliotekos fondai, 1948 metų gegužės mėnesio spaudos žiniomis, per porą metų buvo papildyti 7 000 naujų knygų⁴, o 1950 metų sausio 1 dienos Bibliotekos ataskaita rodo, kad jos lentynose buvo tik 10 719 knygų⁵. Kitos jau buvo pašalintos. Iš viso 1945-1950 metais iš Bibliotekos fondų išimtos ir nurašytos 25 762 so vietiniam režimui pavojingos knygos⁶.

Sovietinė sistema skubėjo naikinti jai nepatikusias knygas. Jau 1944 metų spalio 8 dieną SSRS armijos Pabaltijo fronto politinė valdyba kreipėsi į LKP(b) CK sekretorių Antaną Sniečkų siūlydama imtis priemonių, kad iš mokyklų, organizacijų bei gyventojų būtų paimta visa fašistinė, profašistinė bei kita priešiška literatūra. Priemonių buvo imtasi: partinės, sovietinės, vidas reikalų bei valstybės saugumo struktūros buvo įpareigotos nedelsiant paimti tas knygas, uždrausti jas naudoti buities reikalams (pvz., įpakavimui), o jas nuslėpusius asmenis trauktis griežton atsakomybėn⁷. 1945 metais vasario 16 dieną LKP (b) CK biuras įpareigojo LSSR Glavlitą per porą savaičių baigti fašistinės, antisovietinės, buržuazinės-nacionalistinės literatūros pašalinimą iš bibliotekų, per mėnesį įsteigti bibliotekose specfondus ir per pusantro mėnesio parengti sunaikintinos literatūros sąrašus⁸.

Leidinių priešiškumo samprata tolydžio plėtési. Kultūros-švietimo įstaigų komiteto 1948 metų gegužės 13 dienos aplinkraštis šiai kategori-

¹ Lietuvos viešosios bibliotekos 1943 metų anketos duomenimis. Vilnius, 1996 . P. 18.

² Lietuvos literatūros ir meno archyvas (toliau - LLMA), f.476, ap. 1, b. 2, l. 62.

³ Šviesos reikalai Panėvėžio mieste // Tiesa, 1945, vas. 15.

⁴ Книжные фонды городской библиотеки // Советская Литва . 1948, 14 мая.

⁵ LLMA, f.476, ap.1, b. 66, l. 67.

⁶ Paukštienė Jarda. Sugrįžančių knygų belaukiant// Bibliotekų darbas. 1989, Nr. 5, p. 15.

⁷ Truska Liudas. Lietuva 1938-1953 metais. Kaunas, 1995. P. 169.

⁸ Truska Liudas. Lietuva bolševikų ir nacių metais // Lietuvos rytas. 1993, liepos 17 .

jai jau priskiria vokiečių okupacijos metais išleistus leidinius, *buržuazi-neje* Lietuvoje išleistą periodiką, vadovėlius ir chrestomatinjas, juodosios magijos ir burtų knygas, sapnininkus ir laiškų vadovėlius, kriminalinio ir pornografinio turinio knygas, religiją ir religinę bei fašistinę ideologiją propaguojančią literatūrą, taip pat *fašistinių laikų* jubiliejinius leidinius, kitas knygas išleistas *buržuazinės Lietuvos fašistinių ir klerikalinių organizacijų* leidyklų (pvz., *Šaulių sajungos, Krašto apsaugos ministerijos, Vilniui vaduoti sajungos, jaunalietuvių, ateitininkų, pavasarinių Katalikų veikimo centro, jėzuitų, marijonų, skautų, Pažangos, adventistų ir jiems panašių*). Visi šie leidiniai, išskaitant ir vadinanuosis Rygos leidinius rusų kalba bei Tilžės leidinius, išėmus iš katalogų jų korteles, turėjo būti bibliotekose saugomi užrakintose spintose, o jų sąrašai pristatyti į Kultūros-švietimo įstaigų komitetą verdiktui, ką grąžinti į lentynas, o ką – nuraštyti¹.

Betgi tokios akcijos okupantams dar nepakako. Po poros metų, 1950 metų rugėjo 13 dieną Kultūros-švietimo įstaigų komiteto pirmyninko įsakymu registras dar papildomas *statistiniai buržuazinio meto leidiniai, žemės ūkio ir kt. literatūra, propaguojančia individualujį ūkį, baltagvardiečių leidiniai ir visa literatūra užsienio kalbomis, išskyrus klasikus*. Taigi visi išvardinti leidiniai turėjo būti iš bibliotekų fondų išimti ir perduoti vienos Glavlito igaliotiniams jų verdiktui².

Kad lengviau būtų Glavlito igaliotiniams atskirti literatūros klasiką nuo “šiaip rašytojo”, buvo parūpintas, matyt, SSRS Glavlito parengtas, paliekamų bibliotekose rusų, Vakarų Europos bei pasaulinės literatūros klasikų pavardžių sąrašas. Išlikusiame jo nuoraše – 32 tautų 264 rašytojai, išskaitant bendrapavardžius (pvz., Broliai Grima – Jakobas ir Vilhelmas, Aleksandrai Diumos – tėvas ir sūnus ir pan.). 295 pavardes pavyko identifikuoti. Iš šio sąrašo matyti, kad daugiausia bibliotekų fonduose paliekamų klasikų teko rusų literatūrai – 95 autoriai, kitų tautų literatūroms – nepalyginamai mažiau: pvz. prancūzų – 41 autorius, anglų – 22, vokiečių – 14, lenkų – 8, latvių – 7 ir t.t., o indų, danų, olandų, šveicarų, čekų, vengrų, austrių, žydų ir persų literatūras atstovauja tik po

¹ Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos archyvas (toliau – LNBA), ap. 1, b. 12^a, 1.1.

² LLMA, f. 476, ap. 1, b. 75, l. 86-88.

vieną autorių. Sovietinis Glavlitas lietuvių literatūros klasikais šiame saraše įvardijo keturis rašytojus: Praną Vaičaitį, Bronią Laucevičių-Vargšą, Vincą Kudirką ir Konstantiną Jasiukaitį¹.

Sovietinės cenzūros sprendimai nebuvo kvestionuojami. Jie buvo vykdomi.

Po tokios fondų "valymo" akcijos Lietuvos bibliotekose užsienio literatūros – tiek užsienio kalbomis, tiek ir jos vertimų – ne kas beliko. Taip iš Lietuvos skaitytojų buvo atimtas pasaulinis knygų lobynas. Skaitytojas buvo izoliuotas nuo savo tautos ir pasaulio objektyvios istorijos veikalų, nuo moralinio ar religinio turinio leidinių. Augo karta žmonių, kurių nebrandino garbės, drąsos, ištikimybės ir teisingumo supratimas, sklidęs iš skaitomų knygų. I besiformuojančią piliečio sąmonę valingai ar nevalingai brovėsi gamtos užkariautojai, Pavliko Morozovo ar "Pakeltos velėnos" Davydovo idealai.

Iš visų sovietinės cenzūros sunaikintų Panevėžio krašto leidinių ir Panevėžio valstybinėje viešojoje bibliotekoje buvusių knygų išskirtinas vienos Panevėžyje parašytos knygos likimas. Tai – Alfonso Sušinsko *Maršas jaunystei*, išleistas Kaune 1937 metais ir palikęs gilią žymę moksleiviškos jaunuomenės sąmonėje. Praėjus vos porai mėnesių po SSRS armijos įsibrovimo į Lietuvą, 1940 metais rugpjūčio 20 dieną kolaborantinės vyriausybės Vidaus reikalų ministras pasirašo nutarimą, kuriuo, *vadovaudamas valstybės saugumo sumetimais*, paveda apskričių ir miestų viršininkams *konfiskuoti ir sunaikinti* greta kitų knygų ir Alfonso Sušinsko *Maršą jaunystei*². Tokių nutarimų *konfiskuoti ir sunaikinti* Vidaus reikalų ministras (nuo 1940 08 27 – Vidaus reikalų liaudies komisaras) arba jo igaliotas asmuo nuo liepos 12 iki spalio 10 dienos pasirašė 23. Juose buvo įrašytos 126 sunaikinti pasmerktos knygos³. Alfonso Sušinsko knyga įrašyta nutarime Nr. 9. Tai buvo 19-oji knyga, kėlusi grėsmę sovietinės valstybės saugumui.

Knygos uždraudimas jos populiarumą tik padidina. Šių eilučių autorius mena, kaip Lazdijų gimnazijos moksleivių tarpe, jau antrosios sovietinės okupacijos pradžioje, kažkieno išsaugotas *Maršo jaunystei*

¹ LNBA, ap. I, b. 45, l. 40-43.

² Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 401, ap. 2, b. 15, l. 211.

³ Ten pat, l. 171-298.

egzempliorius keliavo iš rankų į rankas, buvo godžiai skaitomas, perrašinėjamas. Knyga tėsė savo gyvenimą moksleivių atmintyje, darė įtaką jų galvosenai.

Sovietinė cenzūra nebuvo nuosekli. „Atsilimų“ laikotarpiais buvo išspausdinta ir anksčiau draustą knygą. Sovietinei cenzūrai žlugus, bet kuri drausta knyga galėjo būti faksimiliškai išleista ir sugrąžinta gyvenimui.

Tačiau knygos sugrąžinimas ne visada prilygsta visapusiškam jos sugrįžimui pas skaitytoją. Juk kiekvienas žmogus turi savą knygos skaitymo laiko tarpsnį, kurį lemia amžiaus interesai, aplinka, gyvenimo patirtis ir išprusimas. Laiku neperskaityta knyga dažniausiai taip ir lieka neperskaityta (perskaitymą suprantant ne techniškaja skaitymo prasme). O gera neperskaityta knyga prilygsta dideliam praradimui.

Pusę amžiaus trukęs knygų naikinimas – neužverstas ir neužverčiamas mūsų kultūros istorijos lapas. Kraupus bibliocidas bus jaučiamas dar ne vieną dešimtmetį.

*Losses in the Collections
of Panevėžys State Public Library
in 1944-1950*

Klemensas Sinkevičius
Habil. dr. Prof.

Summary

The 20th century saw not only the development of book publishing in different parts of Lithuania, but also the book destruction, executed by occupation totalitarian systems for years.

"Regional publications" mentioned in the article include not only books printed in the region, but also works created in the region, as well as books published in other places that were popular among the readers of the region.

The article shows the content of some of the requirements of the Soviet censorship of 1944-1950 "to clean" the collections of libraries, and also the losses of Panevėžys State Public Library.

The destruction of books is regarded as prevention of the intellectual improvement of members of the society.

Panėvėžio laikraščių redakcijų archyvai

Leonas Kaziukonis

Panėvėžio apskrities archyvo diretorius

Pirmasis tipografiniu būdu spausdintas laikraštis Panėvėžyje išėjo 1914 metais liepos 2 (15) dieną. Tai buvo kas savaitę rusų kalba leidžiamas *Hau krai*. Laikraščio leidėju pasirašė spaustuvės savininkas Naftalis Feigenzonas, redaktoriumi – Urius Kacenelenbogenas¹. Redakcija buvo Maskvos (dabar – Panėvėžio bataliono) gatvėje. Beje, tyrinėtojai šio laikraščio nemini, nurodydami tą pačią asmenį, tik kitu pavadinimu leistą *Поневежский вестник*². Tikėtina, jog tai klaida, arba šiuo pavadinimu vėliau éjo *Hau krai*.

Po mėnesio, 1914 metais rugpjūčio 2 (15) dieną Panėvėžyje pasirodė antras rusų kalba leidžiamas laikraštis *Поневежский листок*. Jo redaktoriumi-leidėju pasirašė Lan'as. Kasdien leidžiamas laikraštis spausdino Peterburgo telegramų agentūros pranešimus ir retkarčiais straipsnelius³.

1918 metų pabaigoje Panėvėžyje įsitvirtinus sovietinė valdžia, 1919 metais kovo-gegužės mėnesiais leido laikraštį *Известия Поневежского районного совдена*. Redaktorius Faivušas Abramavičius. Laikraštis buvo spausdinamas buvusioje Naftalio Feigenzono spaustuvėje.

Visų šių laikraščių archyvai neišlikę. Pirmojo Panėvėžio laikraščio *Hau krai* 3 numeriai saugomi Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje. 1986 metais išleistame SSRS valstybinės V. Lenino bibliotekos rusiškų ikirevoluciinių laikraščių kataloge nurodoma, jog šios bibliotekos fonduose yra *Поневежский листок* 1-8, 11-17 numeriai⁴. Panėvėžio *Известия...* buvo išleisti 5 numeriai⁵. Du iš jų – numerių 4 ir 5 išsaugojo žymus Panėvėžio kultūros veikėjas Mykolas Karka. Dabar jie saugomi

¹ Naujas laikraštis // Viltis, 1914, liep. 5.

² Baliūnas, Vytautas. Iš Panėvėžio periodinės spaudos istorijos // Panėvėžio tiesa, 1989, bal. 5.

³ Čia pradėjo eiti jau antras laikraštis // Viltis, 1914, rugpj. 14.

⁴ Русские дореволюционные газеты в фондах государственной библиотеки СССР имени В.И.Ленина: алфавитный каталог. Москва, 1986. Ч. 3. С. 104, įrašas 2682.

⁵ Tarybų Lietuvos enciklopedija. Vilnius, 1986. T. 2. P. 86.

Panevėžio kraštotoyros muziejuje¹.

Lietuvos nepriklausomybės metais Panevėžyje éjo *Panevėžio balsas* (1924-1935), *Panevėžio garsas* (1935-1940), *Mūsų kraštas* (1930-1933). Lietuvos centriniai valstybės archyve, jungtiniame Lietuvos laikraštių ir žurnalų redakcijų fonde yra vienintelė 1929 metų *Panevėžio balso* susirašinėjimo su bendradarbiais ir skaitytojais byla. Joje randame kunigo marijono P.Bučo raštą dėl straipsnių apie eucharistinių kongresą, Kazio Inčiūros laišką dėl Julijono Lindės-Dobilo užrašą apie Kristijoną Donelaitį išsiuntimo, Biržų gimnazijos direktoriaus Mato Krikščiūno, gydytojo J. Masiūno ir kitų korespondencijas, Jurgio Tilvyčio-Žalvarnio religinių giesmių "Neapleisk mūsų" ir "Giesmė į šventą Elžbiétą" tekstus su vyskupo Kazimiero Paltaroko viza, 1929 metų korespondentų sąrašą.

Tyrinétojų dėmesi atkreipia kunigo Jurgio Tilvyčio atsakymai į "Dziennik Kowieński" 262 numeryje pateiktą informaciją, kad Panevėžyje bažnyčiose lenkams yra laikoma mažai pamaldų lenkų kalba. Tilvytis rašo: *lietuviams atrodo, kad lenkai čia pamaldų turi net per daug, nes tikrų lenkų čionai kaip ir néra, esq tik lietuvių aplenkinti. Vilniuje lietuvių ir tiek neturi. Esant taip skirtingoms vienų ir kitų pažiūroms, jokios galimybės nesimato visa tai suderinti. Per anksti dabar kelti ši klausimą. Tegul pats laikas gydo šią mūsų žaizdą. Melskimės vieni ir kiti, kad pats Dievas išspręstų ši ginčą*². Jurgio Tilvyčio laiškas rodo kunigo tolerantišką požiūrį į tautinius lietuvių ir lenkų nesutarimus. *Panevėžio garso, Mūsų krašto* redakcijų dokumentų Lietuvos centriniai valstybės archyve, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo, Lietuvos mokslo akademijos bibliotekų rankraštynuose nepavyko rasti.

Vokiečiams okupavus Lietuvą, 1941 metais liepos 4 dieną buvo pradėtas leisti savaitraštis *Islaisvintas panevėžietis*. Nuo 10 numerio laikraštis buvo pavadinamas *Panevėžietis* ir éjo iki 1941 metų lapkričio 10 dienos, kol buvo uždarytas. Vokiečiams įtvirtinus okupaciją režimą, 1941 metų lapkričio 29 dieną išėjo naujas laikraštis *Panevėžio apygarbos balsas*.

¹ Ambraška A. Iš komunistinės Panevėžio spaudos istorijos: diplominis darbas / VVU. – Kopija // Panevėžio apskrities archyvas, f. 859, ap. I, b. 246 a, l. 6.

² Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. R-1267, ap. I, b. 2, l. 90.

Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomos dvi *Išlaisvinto panevėžiečio* redakcijos susirašinėjimo bylos. Vienoje jų, be skaitytojų korespondencijos, grožinės literatūros kūrinių yra Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto atsišaukimai, aplinkraščiai, skelbimai, Lietuvos Aktyvistų Fronto programos projektas. Bylos panaudojimo lape yra pasirašės šios programos projektą tyrinėjės istorikas Liudas Truska. Antroje byloje yra Kauno generalinio komisaro aplinkraščiai, skaitytojų korespondencija, žinutės, Pauliaus Drevinio ir kitų poetų grožinė kūryba. Byloje įdėtas MVD ir MGB darbuotojų 1948 metų lapkričio 25 dienos aktais. Jame rašoma, kad apžiūrėjus Panevėžio mergaičių gimnazijos palepę, ventiliacijos angoje buvo rastas popierių ryšulys, įvyniotas į 1945 metų rugpjūčio 25 dienos "Tiesos" laikraštį. Ryšulyje buvo laikraščio *Išlaisvintas panevėžietis* redakcijos susirašinėjimo dokumentai – 200 lapų. Akte nurodoma, kad rasti *antitarybinio laikraščio* dokumentai buvo pristatyti į MGB apskrities skyrių. Šiandien sunku nustatyti kas paslėpė šiuos dokumentus ir kaip jie pateko į tuometinį LSSR centrinių valstybinį archyvą. Yra žinoma, kad šio archyvo darbuotojai iš vieno kilogramo rastų netvarkytų dokumentų pabirų, 1966 metais sudarė dvi laikraščio *Išlaisvintas panevėžietis* redakcijos dokumentų bylas, šiam fondui suteikdami R-1267 numerį.

Sovietmečiu 1941, 1944-1990 metais Panevėžyje buvo leidžiamas *Panėvėžio tiesos* laikraštis. Šio laikraščio redakcijos 1951-1990 metų nuolatinio saugojimo dokumentai perduoti į Panevėžio apskrities archyvą. Iš viso yra 268 bylos (f. 859). Tačiau jose neraišime prieškario ir pokario metų dokumentų. Redakcija neišsaugojo ir visų laikraščio metų komplektų. 1951-1968 metų dokumentus sudaro redakcijos mėnesio darbo planai, ataskaitos, pajamų-išlaidų sąmatos, finansinės apyskaitos ir balansai. Nuo 1969 metų ir vėliau pradėta kaupti ir saugoti gamybinių pasitarimų posėdžių protokolus, susirašinėjimo su Lietuvos komunistų partijos ir valdžios institucijomis redakcijos veiklos ir laikraščio spausdinimo klausimais, profsajungos dokumentus, paskelbtų ir neskelbtų straipsnių, turinčių mokslinę-istorinę vertę originalus. Minėtini šiose bylose istorikų Onos Maksimaitienės, Vlado Sudeikos, kraštotyrių Vytauto Baliūno, Rymanto Grėbliaus, Jokūbo Atkočiūno straipsnių rankraščiai apie Panevėžio praeitį, Leono Kuodžio pastabos apie kalbos kultūrą, mokytojų Elenos Gabulaitės, Venanto Morkūno atsimi-

nimai. Ruošiant medžiagą spaudai, daugelis didelės apimties straipsnių buvo sutrumpinti. I spaudos puslapius nepatekusi medžiaga liko rankraščiuose, kurie dabar saugomi Apskrities archyve.

Redakcija tvarkydama 1979-1984 metų dokumentus, nuolatiniam saugojimui atrinko tik vieną kitą mokslinę-istorinę vertę turintį straipsnį. Vélesniais metais tokijų straipsnių originalai jau nebuvu saugomi.

Mažai išliko Lietuvos Atgimimo metų dokumentų. Redakcija neišsaugojo skaitytojų laiškų bei įvairios korespondencijos, fotonuotraukų, kitos medžiagos, kuri būtų reikšminga istorijos tyrinėjimams. Štai kaimynai latviai Ventspilio laikraščio "Ventas balss" darbuotojai kartu su Ventspilio apygardos archyvu, surinkę įdomiausius to laikmečio dokumentus, straipsnius, nuotraukas, išleido Ventspilio krašto 1985-1996 metų įvykių kroniką ("Ventspils pilsēta un novads. Notikumu hronika, 1985-1996". Ventspils, 1998).

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, *Panėvėžio tiesos* pavadinimas 1990 metais liepos 4 dieną buvo pakeistas į *Panėvėžio balsą*. 1994 metais laikraštis buvo privatizuotas. Sutvarkius 1990-1994 05 16 *Panėvėžio baldo* redakcijos dokumentus, į Panėvėžio apskrities archyvą buvo perduotos 11 nuolatinio saugojimo bylų. Jas sudaro tų metų redakcijos veiklos įsakymai, pajamų-išlaidų sąmatos, laikraščio metų komplektai. Kiti dokumentai, kurie priskirtini nuolatiniam saugojimui, neišliko. Redakcija surinko ir perdavė Apskrities archyvui valstybiniam saugojimui *Panėvėžio baldo* 1925, 1927-1932, 1934-1935 metų komplektus.

Panėvėžio apskrities archyve saugomi Panėvėžio rajono *Tėvynės* laikraščio redakcijos dokumentai (1962-1992 metų 193 dokumentų bylos). Laikraštis pradėtas leisti 1962 metų balandžio 27 dieną. Tvarkydama 1962-1979 metų dokumentus, redakcija nuolatiniam saugojimui paliko ir perdavė Apskrities archyvui laikraščio metų komplektus, pajamų-išlaidų sąmatas, finansinės apyskaitos balansus bei vėlesnių metų redakcijos veiklos planus, ataskaitas, susirašinėjimo dokumentus, straipsnių, turinčių mokslinę-istorinę vertę originalus. 1980-1982 metų nuolatinio saugojimo bylų apyrašuose, be anksčiau minėtų dokumentų, buvo įrašyti ir Apskrities archyve saugomi skaitytojų konferencijų protokolai, susirašinėjimo su laikraščio bendradarbiais dėl spausdinamos medžiagos dokumentai, skaitytojų laiškų apžvalgos, neetatinių korespondentų sąrašai, profsajungos veiklos dokumentai. Vélesniais metais dau-

gelis šių dokumentų nebuvo palikti nuolatiniam saugojimui. *Tėvynės*, kaip ir *Panėvėžio tiesos* redakcija, nedaug išsaugojo Lietuvos Atgimimo laikmečio dokumentų.

1988 metais vasarą Lietuvos persitvarkymo sajūdžio Panėvėžio grupė rugpjūčio mėnesį pradėjo leisti *Sajūdžio žodis*. Laikraštis buvo spausdinamas rašomaja mašinėle ir dauginamas kopijavimo aparatu. Išėjo 12 numerių 500 egzempliorių tiražu¹. Gavus oficialų leidimą, vietoj jo (nuo 1988 metų gruodžio 30 dienos) pradėtas leisti *Laisvas žodis*, ējęs iki 1993 metų. Laikraščio redakcijos dokumentų išlikę nedaug. Jie saugomi Lietuvos sajūdžio Panėvėžio taryboje.

Sovietmečiu didesnės Panėvėžio pramonės įmonės ir statybos organizacijos leido savo laikraščius: "Ekrano" gamykla – *Ekranieti*, Parodosmasis statybos trestas – *Statybininkai*, Autokompresorių gamykla – *Kompresorieti*, vėliau – *Aurida*, "Lietkabelio" gamykla - *Lietuvos kabeli*. Šių laikraščių redakcijų archyvų likimas nežinomas.

Laikraščius privatizavus, jų dokumentų valstybiniai archyvai nekomplektuoja. Džiugu, kad Panėvėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius Stasės Mikeliūnienės rūpesčiu pradėjo kaupti šiuo metu Panėvėžyje leidžiamų laikraščių redakcijų reikšmingesnius dokumentus, nuotraukas. Bibliotekos rankraštyne saugomi *Panėvėžio ryto*, *Sekundės* išliekamą vertę turinčių straipsnių originalai, nuotraukos. Rankraštyne yra gausus *Panėvėžio tiesos* 1983-1985 metų nuotraukų archyvas, 1990-1992 metais Panėvėžyje ējusio *Senvagės* žurnalo straipsnių rankraščiai.

Panėvėžio laikraščių redakcijų dokumentai saugomi archyvuose bei Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Rankraščių skyriuje yra reikšmingi Panėvėžio periodinės spaudos, kultūros ir istorijos tyrinėjimams.

¹ Žurnalistikos enciklopedija. Vilnius, 1997. P. 259.

The Archives of Panevėžys Newspapers

Leonas Kazukonis

*Director of the Archives
of Panevėžys County*

Summary

The first printed newspaper in Panevėžys was issued on July 2, 1914 (according to new style – July 15). It was a weekly in Russian “Naš kraj” (Our Native land). The same year appeared the “Panevėžskij listok” (Panevėžys Leaflet), later – the “Izvestija Ponevėžskogo rajonnogo sovdepa” (The News of Panevėžys District Soviet) (1919). The documents of these newspapers have not survived.

In the pre-war years Panevėžys had the following newspapers: “Panevėžio balsas” (The Voice of Panevėžys) (1924-1935), “Panevėžio garsas” (The Sound of Panevėžys) (1935-1940), “Mūsų kraštas” (Our Region) (1930-1933). Of these newspapers the only document left is the file of correspondence between the editors, the staff and the readers of the “Panevėžio balsas” (1929). The file is kept at the Central State Archives of Lithuania together with the two files of the newspaper “Išlaisvintas Panevėžietis” (The Liberated Resident of Panevėžys) published at the beginning of the war.

The documents of the newspaper “Panevėžio tiesa” (The Truth of Panevėžys) published in the Soviet times in 1941 and in the period of 1944-1990 and of the newspaper “Panevėžio balsas” (1990-1993) issued instead of it after the restoration of independence are held in the Archives of Panevėžys County. There are 279 files for permanent preservation and also 193 files of the newspaper of Panevėžys district “Tėvynė” (The Motherland) (1962-1992).

The Manuscripts Department at Gabriele Petkevičaitė-Bitė Public Library of Panevėžys County keeps the photo archive of the “Panevėžio tiesa” (1983-1985), the manuscripts of the articles that appeared in the magazine “Servagė” (The Old Riverbed) issued in Panevėžys in 1990-1992 and also the originals of the most valuable articles, photographs of the newspapers “Sekundė” (The Second) and “Panevėžio rytas” (The Morning of Panevėžys) that are issued in Panevėžys at present.

Rokiškio krašto spauda ir jos sklaida (iki 1940 metų)

Petras Blaževičius
Rokiškio rajono savivaldybės
kultūros tarnybos vadovas, istorikas

Rokiškio krašto spauda laikytina ne tik ta, kuri buvo leidžiama rajone, bet kraštiečių leista Lietuvoje ir už jos ribų. Kadangi ši spauda nebuvvo gausi, kaip kituose Lietuvos miestuose, todėl teiktina bendra spaudos sklaidos apžvalga Rokiškio krašte.

Knygos Rokiškio krašte nebuvvo leidžiamos. Didžiausia spaustuvė Rokiškyje įsteigta 1928 metais. Jos savininkai buvo miestiečiai broliai Melerai. Jų įmonė *Nauda* (1928–1944) įsikūrė Respublikos gatvėje, vėliau persikėlė į Vytauto gatvę. Pradžioje čia buvo gaminami tik vokai, bet po kelių mėnesių buvo atvežtos 3 nedidelės rankinės spausdinimo mašinos “Bostonkės” ir pradėti spausdinti blankai, vizitinės kortelės ir kiti nedideli spaudiniai. Iš pradžių spaustuvėje dirbo 15 žmonių, vėliau jų skaičius išaugo. Buvo sumontuota rankinė tiglinė spausdinimo mašina “Amerikonka”, kuria pradėta spausdinti standartinio lapo blankus. Kaip prisiminimuose rašė buvusi spaustuvės darbininkė L. Andrijauskaitė-Stasilionienė, 1931 metais čia buvo išspausdinta apie 1000 egzempliorių legalių rinkiminių atsišaukimų į darbininkus ir tarnautojus. Juose buvo kviečiama balsuoti už pažangius rokiškėnus, kandidatuojančius į Panevėžio apygardos ligonių kasos tarybą¹. Tačiau Melerų spaustuvės veikla Rokiškio apskrities kultūriniame gyvenime didesnės reikšmės neturėjo.

1931 metais atsišaukimus leido Rokiškio *Litmetalo* fabriko darbininkai. Jie pasigamino šapirografą ir spausdinimo vietą įrengė pirtyje.

1931 metais kovo 30 dieną pasirodė pogrindžio komunistų laikraščio *Darbininkų mintys* pirmasis numeris padaugintas hektografu. Laikraštį leido Antanas ir Balys Kirstukai Valiūniškio kaime, savo namuose pastogėje. Broliai įsigijo dauginimo aparata, o medžiagas spaus-

¹ Mažeikis Jonas. Rokiškio spaustuvės istorija (1928 – 1975): diplominius darbas / VVU, istorijos fakultetas. Vilnius, 1976 // Rokiškio krašto muziejus (toliau – RKM), b. 89.

dinimui nusipirko Klingmano krautuvėje. Leidinį redagavo J. Grigalavičius, L. Prokofjevas, G. Abramavičius, o perrašinėdavo ir apibendrinėdavo Balys Kirstukas. Laikraštis éjo iki 1932 metų rugpjūčio ménėsio (išleisti 6 numeriai 100 egzempliorių tiražu). Žvalgyba susekė *Darbininkų minčių* leidėjus, broliai Kirstukai buvo suimti ir nuteisti kaléti¹.

Savotišku Rokiškio apskrities leidybos centru buvo tapusi *Rokiškio valstybinė gimnazija*, įkurta 1918 metais. Pirmieji šapirografu dauginti moksleivių laikraštelių čia pasirodė 1921-1922 metais. Juos leido įvairių moksleivių organizacijų kuopos. Laikrašteliuose buvo spausdinama originali kūryba, įvairūs straipsneliai. Autoriai dažniausiai pasirašyavo slapyvardžiais: Erata, A. Jūraitis, E. Dilgėlė, Adolfas Karigėlė ir kiti². Juozas Keliuotis prisimena, kad jo parašytus straipsnelius, aušrininkų laikraštelyje spausdindavo kuopelės pirmininkas K. Žilinskas³.

1922-1933 metais Rokiškio valstybinėje gimnazijoje savo laikraštelius turéjo įvairios organizacijos. Vyresnieji ateitininkai leido laikraštelių *Bakūžės viltis*, jaunesnieji – *Minčių vainikas*, skautai – *Žvalgų takelis*. Dar éjo *Pirmas žingsnis gyvenimo takais*, *Gyvenimo takais*, *Naujos buities žiburiai* ir kiti leidiniai. Kai kurie jų buvo iliustruoti, spalvota viršeliais, 40-70 puslapių. Be moksleivių kūrybos, čia buvo talpinami referatai, knygų recenzijos, moksleivių surinktos ir užrašytos liaudies dainos. Aktyviausiai rašé Juozas Keliuotis, Vladas Adamonis, Vytautas Balaišis, Elzbieta Daunytė, Jadviga Drungaitė, Regina Dranseikaitė, Stasys ir Antanas Deksniai, Juozas Jasinevičius, Vincas Serapinas, Jonas Zové ir kiti.

Dauguma minetų laikraštelių po 1930 metų nebuvo leidžiami⁴.

Juozas Keliuotis prisimena trečio dešimtmečio pradžioje leidęs savo atskirą rankraštelių *Mėnulis*, kurį beveik vienas ir prirašydvadęs. Vėliau, Juozą Keliuotį išrinkus ateitininkų kuopos vadu ir jų laikraštėlio *Bakūžės viltis* redaktoriumi, *Mėnulis* nebuvo leidžiamas⁵.

¹ Blaževičius, Petras. Rokiškio rajono komjaunimo organizacijos istorija (1919-1980): diplominius darbus / VVU, istorijos fakultetas. Vilnius, 1981. // RKM, b. 87.

² Rokiškio J. Tumo-Vaižganto mokyklai – 75. Rokiškis, 1993. P. 9-10.

³ Ten pat. P. 49.

⁴ Ten pat. P. 13.

⁵ Ten pat. P. 49-50.

1933 metais Rokiškio gimnazija buvo pavadinta Juozo Tumo-Vaižganto vardu. Rašytojo vardo suteikimas pagyvino literatų būrelių veiklą. Jų leidžiamiems laikraštėliams pavadinimai dažnai buvo imami iš Vaižganto kūrybos ir gyvenimo: *Alaušo varpas*, *Valiulio papédėj*, *I Pop-šutę*, *Malaišių šnekos*. 1938 metais Lietuvos moksleivių žurnalas "Mokslo dienos" (Nr. 7, 8) rašė: *Malaišių šnekos daro rimitą įspūdį. Ypač laikraštyje ženklios gimnazijos patrono Vaižganto idėjos*¹. Idomesni literatų laikraštelių buvo skaitomi vakarėliuose. Toks buvo *Satyriinių plaučių "Perpetuum mobile"*, redaguojamas J. Kazlausko ir P. Kozulio. Jaunesnieji literatai leido savo laikraštelių *Pumpuras*².

1939-1940 metais mėnesiniame moksleivių žurnale "Ateitis" (Nr. 1, p. 373-374) rašoma, kad literatų susirinkime buvo skaitomas septyntokų humoristinis kolektyvinis laikraštėlis *Spragtukas*.

Aktyvi Rokiškio gimnazijos leidybinė veikla Lietuvai išugdė ne mažai spaudos darbuotojų, leidėjų: Juozą ir Alfonsą Keliuočius, Stasi Naginską ir kitus.

Minėtinis Juozas Otas Širvydas (Sirvydis, 1875-1935) knygnešys, leidės rankraštinį laikrašteli, o XX amžiaus pirmaisiais dešimtmeciais redagavęs JAV lietuvių leidinius³.

Spaudos draudimo metais Rokiškio krašte spaudą platino knygnešiai. Vienas aktyviausių buvo kunigas Jonas Katelė (1831-1908) nuo 1872 metų klebonavęs Panemunėlyje, turėjęs daug gerų pagalbininkų. Jūžintų valsčiuje spaudą platino Aleksandras Gavėnas, Kamajų – Jonas Čerškus, Rokiškio – Motiejus Ragelis ir kiti.

Pirmosios bibliotekėlės Rokiškio krašte atsirado dvaruose ir bažnyčiose. Deja, šis kultūros paveldas kol kas netyrinėtas. Rokiškio krašto muziejuje, senųjų knygų fonde yra knygų iš Ratkūnų, Kavoliškio, Rokiškio dvarų bibliotekų. Tačiau iš knygose esančių nuosavybės ženklų sunku nustatyti, kada buvo sukaupti šie knygų rinkiniai. Tik Bagdoniškio dvaro savininkas profesorius Mykolas Riomeris (1880-1945) pasirašy-

¹ Ten pat. P. 16, 100.

² Ten pat. P. 100.

³ Vanagas, Vytautas .Lietuvių rašytojų sąvadas. Vilnius, 1987. P. 121; Židinys. 1934, t.20, Nr. 10, p. 283-286.

damas knygoje pažymėdavo ir datą. Iš 11 jo bibliotekos knygų, saugomų minėtame muziejuje, seniausia knyga išleista 1868 metais¹.

1940 metais dvarų nacionalizavimo dokumentai rodo, kad Kavoliškio dvaro bibliotekoje buvo apie 2000-2500, Panemunėlio – apie 600-700, Kazliškio – apie 400, Ilzenbergo – apie 300-400 knygų².

1919 metais biblioteka mokiniams bei mokytojams buvo įkurta Rokiškio gimnazijoje. Nemažus knygų rinkinius buvo sukaupę ir šios Gimnazijos mokytojai.

1923 metais vasario 15 dieną įsteigiamas Centrinio valstybinio knygyno Rokiškio skyrius. 1933 metais biblioteka įkuriama Obeliuose, 1937 – Pandėlyje. 1932 metais Rokiškio apskrityje veikė 72 bibliotekos, iš jų net 58 buvo mokyklose.

Daugelis apskrities visuomeninių organizacijų taip pat turėjo savo bibliotekėles. 1936 metais Šaulių sajungos Rokiškio rinktinė pagal turimas bibliotekas užėmė septintą vietą Lietuvoje. Jaunuju ūkininkų rateliai pagal jų skaičių pirmavo 1933 metais, 1934 buvo antroje, 1935 – trečioje vietoje.

Tarpukario Lietuvos spauda pateikia daug faktų apie Rokiškio apskrities bibliotekas, jų veiklą populiарinant knygą. XX amžiaus pirmojoje pusėje Rokiškio krašte, kaip ir visoje Lietuvoje, spauda darësi vis populiarėsnė, augo jos skaitytojų ratas³.

¹ Apie knygas iš senųjų Rokiškio bibliotekų [Rokiškio kraštotoyros muziejaus fonduose]: Raštas [Rokiškio] rajono kultūros skyriui, 1988 01 04 // Panevėžio apskrities archyvas, f.256, ap. 1, b. 287, l. 1.

² Rokiškio paminklų nacionalizavimo aktai, 1940 // RKM, b. 72, l.3, 34, 36, 38, 126, 131, 132, 134.

³ Blaževičius, Petras. Kai kurie Rokiškio krašto kultūros istorijos bruožai. [Rokiškis], 1994. P. 15-21.

The Press (Publishing and Dissemination) in Rokiškis Region (until 1940)

Petras Blaževičius

Historian,

Head of the Cultural Service at the Municipality
of Rokiškis District

Summary

Books were not published in Rokiškis region. The largest printing-house "Nauda" (Benefit) (1928-1944) owned by brothers Melerai printed blanks, invitation cards, visiting - cards, but its contribution to the history of the regional press was not very significant.

Rokiškis Gymnasium founded in 1918 served as a kind of publishing centre in Rokiškis County. Various schoolchildren's organizations mimeographed newspapers there.

Publishing activities at the Gymnasium educated such well-known publicists as Juozas and Alfonsas Keliuočiai, Stasys Naginskas and others.

Panevėžio krašto spaustuvų leidiniai
Panevėžio apskritys
Gabrielės Petkevičaitės-Bitės
viešosios bibliotekos fonduose,
XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus pirma pusė

Ilona Mažylytė

Panevėžio apskritys Gabrielės Petkevičaitės-Bitės
viešosios bibliotekos
Retų spaudinių skyriaus vedėja

Panevėžio krašte XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmojoje pusėje (iki 1940) veikė šios spaustuvės: *Naftalio Feigenzono* (1880-1931), *Anselio Minskerio* (1895-1912), *Zeliko Lurjės* (1898-1914), *Morducho Koto* (1913-1940), *Banga* (1931-1940), *Vilnis* (1936?-1940) Panevėžyje, *Biržų spaustuvė* (1912-1944, iki 1926 – *Martyno Yčo ir bendrovės spaustuvė*), brolių Melerų spaustuvė *Nauda* (1928-1944) Rokiškyje.

Peržvelgus Panevėžio viešosios bibliotekos (dabar Panevėžio apskritys Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka) inventoriaus knygų 1922-1940 metų įrašus matyti, kad tuomet Bibliotekos fonduose buvo per 70 pavadinimų Panevėžio krašto spaustuvų leidinių (knygų, brošiūrų, periodinių leidinių, atsišaukimų). Šių leidinių išigijimo būdai buvo patys įvairiausi: pirkimas, prenumerata (prenumeravo ne tik pati Biblioteka, bet jai periodinius leidinius užprenumeruodavo ir Švietimo ministerija), redakcijų, leidinių autorų ar sudarytojų dovanos (yra atsiųstų iš JAV), knygos perduotos iš panaikintų bibliotekų ir išsigytos kitais keliais. Deja, visas šias knygas, išskyrus keletą egzempliorių, Biblioteka prarado Lietuvos okupacijų metais.

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Retų spaudinių skyriaus (toliau – PAVB RSS) fonduose yra 51 Panevėžio krašto spaustuvų (iki 1940 metų) leidinys: 47 knygos ir 4 periodiniai leidiniai, iš kurių 39 išspausdinti Panevėžio miesto ir 12 Biržų spaustuvėje. Dauguma šių leidinių išsigyta po 1989 metų, kada Bibliotekoje, tais pačiais metais įkūrės Retų spaudinių skyrių, buvo pradėta domėtis ir rinkti leidinius, turinčius ypatingą vertę krašto knygos istorijoje. Šiuose leidiniuose

išlikusios proveniencijos, kiti įvairūs įrašai bei ženklai pamažu atskleidžia iki šiol mažai žinomus ir tyrinėtus knygos paplitimo kelius ar jos likimus.

Šiuo metu Bibliotekos fonduose yra 4 knygos, išspausdintos *Naftalio Feigenzono* spaustuvėje, taip pat 1928 metais čia spausdinto savaitraščio *Panėvėžio balsas* 3 atskiri numeriai. Feigenzono spaustuvėje buvo išspausdinti keli Panėvėžio vyskupo Kazimiero Paltaroko *Ganytojiški raštai*. Fonduose saugomas penktasis (1928), šeštasis (1929) ir septintasis (1930) vyskupo *Ganytojiškas raštai*. Juos Bibliotekai padovanavo pedagogas, bibliofilas Juozas Slėnys.

Panėvėžyje tarpukariu labdaros émësi Šv. Vincento Pauliečio draugijos Panėvėžio skyrius. Jos veikla suaktyvėjo, kai 1926 metais geružës mënésį į Panėvėžį atvyko vyskupas Kazimieras Paltarokas. Feigenzono spaustuvėje 1930 ir 1931 metais buvo išspausdintos Šv. Vincento a Paulo draugijos Panėvėžio skyriaus 1929 ir 1930 metų veiklos ataskaitos. 1930 metų ataskaitos viršelyje ir 1 bei 9 puslapiuose yra antspaudas – *Panėvėžio Paštininkų Knygynas No 294*. Kita Feigenzono spaustuvės knyga – Juozapo Kozakevičiaus *Müsų protévių pédomis* (1928). Trečiame šios knygos puslapyje yra įrašas pieštuks *Kantvydas*, o 3-iame viršelio puslapyje antspaudas – *Katino Knygynas Nr. 2 (antikvariatas) / Data 1958 XI 11 / S-tos Nr. 1492 / Kaina 8 rb.* Minétina dar viena Feigenzono spaustuvėje atspausta knyga. Tai Petro Butkaus *Ekskursija į Švediją* (1924), kurią suredagavo Gabrielė Petkevičaitė-Bitė ir Konstantinas Jasiukaitis. Petras Butkus nuo 1920 iki 1929 metų lapkričio 20 dienos buvo Panėvėžio apskrities tarybos pirmininkas, vėliau - valdybos narys. Petras Butkus lietuvių spaudoje dalyvavo nuo 1905 metų, o 1934 metais laikraščio *Savivaldybė* paskelbtame konkurse laimėjo I premiją už straipsnį "Lietuvos savivaldybininkas" (*Savivaldybė*, 1934, Nr. 9, p. 12-13).

Panėvėžyje 1931 metais Katalikų veikimo centras įsteigė gana didelę ir modernią spaustuvę *Banga*. Joje buvo spausdinami savaitraštis *Panėvėžio balsas* (1924-1935), vėliau *Panėvėžio garsas* (1935-1940), katalikiškieji ir pasaulietiniai leidiniai. PAVB RSS fonduose yra per 80 šių laikraščių įvairių metų numerių.

Daugelis Bibliotekos fonde esančių minetų laikraščių egzempliorių turi užklijuotas lipdes su prenumeratorių pavardėmis bei adresais.

Panėvėžio apskrities archyve saugomi 1925, 1927-1932, 1934-1935 metų *Panėvėžio balso* komplektai. 2000 metų gruodyje (ruošiant konferencijos medžiagą spaudai) Biblioteka įsigijo *Panėvėžio balso* (1924-1935) ir *Panėvėžio garso* (1935-1940) kopijas mikrofilmuose.

Gausiausiai PAVB RSS fonduose sukaupta *Bangos* spaustuvės leidinių. Minėtinis vyskupo Kazimiero Paltaroko knygos: *Ganytojiški raštai*, leisti 1932-1940 metais, *Laisvamanybė* (1938), *Vargo žmonių globėja* (1937), monografija *Panėvėžio bažnyčios* (1936). Viename iš pastarosios knygelių egzempliorių yra inventorinis numeris 13653 (1938 metų įrašas) ir antspaudas *Panėvėžio Viešoji Valstybinė Biblioteka*. Šis egzempliorius buvo gautas kaip nemokamas *Panėvėžio garso* priedas. Kitame to paties pavadinimo egzemplioriaus antraštiniame lape yra vyskupo Kazimiero Paltaroko dedikacija: *Aukštai gerbiamam p. Kazimierui [Aruliu] + K. Paltarokas*. *Bangos* spaustuvėje buvo išspausdinta kunigo Augustino Liepinio sudaryta ir išleista trijų dalių knyga *Kitų pėdomis* (1933-1939). 1-oje knygos dalyje yra dedikacija: *Gerasis Petrai, Tamstos asmenyje dekoju visiems, taip širdingai sveikinusiems mane metinėje mano kunigo sukakyje. Šis sveikinimas man suteikė itin didelio džiaugsmo. Jūsų kun. V. Kartocius. Pušalotas. 1937. VI. 28 d.* 2-oje dalyje yra įrašas: *Juozas Slėnys 1982 V 18.*, 3-oje dalyje – antspaudas: *St. Janauskas*.

Bangos spaustuvėje buvo spausdinamos ir kitų Lietuvos bažnyčių kunigų knygelių bei brošiūros: Geidžiūnų (Biržų r.) klebono Petro Liepos *Ar nori būti laimingas?!* (1934), Panėvėžio katedros kapitulos kaunainko ir vyskupijos kurijos kanclerio Vladislovo Butvilos *Bažnyčia rūpinasi vargo žmonėmis* (1931), *Darykite atgailą* (1932), *Tiesos fronte* (1936) *Ką katalikai turi žinoti apie moterystę* (1931) *Kelias į Kristaus karaliaivimą* (1931) (pastarosios dvi pasirašytos A. Šablinsko slapyvardžiu), kunigo Juozo Prunskio, gimusio Utenos apskrityje, laikraščio "XX amžius" redaktoriaus, bendradarbiavusio ir *Panėvėžio balse*, knyga *Pariega* (1934). Šios knygelių antraštiniame lape yra dedikacija: *Gerb. ses. M. Bernardai Kun. J. Pranskis* ir antspaudas *Švento Kazimiero seserys Kaune*. Daugumą katalikiškųjų *Bangos* spaustuvės leidinių parengė ir išleido Katalikų veikimo centro Panėvėžio rajono valdyba.

Bangos spaustuvė be katalikiškų spausdino ir pasaulietinio turinio leidinius. Išskirtinos tos knygos, kuriose išlikę įrašai, antspaudai ar kitokie ženklai. Tai Ivano Turgenevo *Rudinas* (1931), kurį išvertė ir

išleido Petras Būtėnas. Ši knyga priklausė kalbininkui, pedagogui, poetui Leonui Kuodžiui. Knygos antraštiniame lape yra vertėjo dedikacija: *Bendrojo darbo Kolegai Leonui Kuodžiui P. Būtėnas. Panevėžys 1931 9 X.* Bronės Buivydaitės knygelėje *Stebuklingoji radasta* (1934) yra antspaudas *Platelių Viešoji Valstybinė Biblioteka*. Kunigo Alfonso Lipniūno knygoje *Penkių valstybių sostinėse* (1933), antraštiniame lape yra įrašas *A. Krasauskas*. Tai panevėžietis, romano *Mirtis už fronto* (1935) autorius. Kunigo Augustino Liepinio knygoje *Kelią faktams!* (1933), priešantraštiniame lape yra autoriaus autografas, rašytas pieštuksu *panevėžietis kunigas Liepinis Panevėžio baldo redaktorius*.

Biblioteka surinkusi nemažai knygų, susijusių su Panevėžio kraštu, jo žmonėmis. Minėtinos *Bangos* spaustuvės knygos *Berčiūnų sąskrydis* (Panevėžys: Panevėžio rajono skautų tuntas, 1935), *Plentas Panevėžys-Ramygala* (Panevėžys: Panevėžio apskr. v-ba, 1936), jauno rašytojo *Erūno* (tikroji pavardė *Petras Galkis*), gyvenusio Troškūnuose (Anykščių r.) kriminalinis nuotykių romanas *Girių hetmonija* (1931-1932).

RSS fonduose yra po vieną *Morducho Koto ir Zeliko Lurjės* spaustuvių knygą. Tai anksčiau minėto Petro Galkio eilės ir baladė "Dievų" saulės akivaizdoje žuvimas išleistas 1938 metais (M. Koto sp.) ir taip pat pasirašytais Erūno slapyvardžiu ir Круковский Адр. Сборник отзывов о русских писателях (1901). Pastaroji knyga atspausta *Zeliko Lurjės* spaustuvėje ir šiuo metu yra seniausia Bibliotekoje turima Panevėžio krašto spaustuvės išleista knyga. Šios knygos viršelyje ir antraštiniame lape yra įrašas: Юрий Дубасов 1947, Вильнюс, o antraštiniame lape antspaudas: Юрий Антонович Дубасов, 6 ул. Агону, 5, кв. 10. Ketvirtasis knygos viršelio puslapis pažymėtas antspaudu *Valst. Knygų prekybos centras / Vilniaus Antikvariatas 1946*. Knygą 1998 metais Biblioteka įsigijo iš vilniečio Vytauto Petniūno.

Didelė retenybė *Vilnies* spaustuvės knygos. RSS fonduose sau-gomos dvi: Balio Raugo ir Juozo Kuzmos 1989 metais JAV išleisti eilė-raščiai *Balti balandžiai* (fotografuotinis leidimas iš 1936 metais *Vilnies* spaustuvėjė išspaudsintos knygos), bei Krylov I., Lermontov M., Puškin A. *Ištyrhan tiuziuvliar = Rinktiniai raštai karaimų kalboje* (1938). Į karaimų kalbą šią knygą išvertė panevėžietis literatas Jokūbas Maleckas. Knygos antraštiniame lape yra vertėjo dedikacija karaimų kalba: *Abajly*

*Refaelgia u.R.Johošua-nyn Grigulevič-kia jachši sahynč oha kiočiurimi-
čtudiany i Ponevėž-Litva 19^{19/V} 38 (Gerbiamam R.Grigulevičiui Josi-
jašo sūnui ilgam atminimu nuo vertėjo Panevėžys. –Lietuva 19^{19/V} 38).*
Deja, tai tik šios knygos kopija. Originalas saugomas pas panevėžietę
Devorą Grigulevičienę.

Biržų spaustuvės leidinių Bibliotekos fonduose taip pat nėra gausu: 10 knygų ir 2 periodiniai leidiniai. Minėtina *Chrestomatija prieš "Aušros" gadynės dainių* (Kaunas, 1924). Ši knyga buvo atspausta Martyno Yčo ir bendrovės spaustuvėje (taip 1912-1926 metais ji vadinosi). Knygoje įrašytas inventorinės numeris 1924/4264 rodo, kad tai yra Panevėžio valstybinės viešosios bibliotekos knyga. Kitame šios knygos egzemplioriuje yra antspaudas *Valstybės Centralinio knygyno Alytaus Skyrius*. *Biržų spaustuvėje* buvo spausdinami ir periodiniai leidiniai. Bibliotekos fonduose yra po vieną numerį Lietuvos reformatų kolegijos leisto laikraščio *Mūsų žodis* bei dvisavaitinio evangelikų reformatų žurnalų *Séjėjas*.

Šis apžvalginis pranešimas – tai pirmas mėginimas pažvelgti į Panevėžio krašto spaustuvų leidinius, sukauptus PAVB RSS fonduose. Nors ir negausus, bet vertingas Panevėžio krašto spaustuvėse išleistų knygų rinkinys rodo, kad ateityje laukia kruopštus Panevėžio krašto spaustuvų leidinių ir jų sklaidos tyrinėjimas bei paieška.

Literatūra ir šaltiniai

1. Lietuviškoji enciklopedija. Kaunas, 1935 .T.3. Sklt.1220-1221.
2. Lietuvių enciklopedija. Boston, 1954. T.3. P.389; 1958. T.14. P.536; 1961. T.24. P.135-136.
3. Panevėžio krašto spaustuvų leidiniai (iki 1940): katalogas // Panevėžio apskritys Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Retų spaudinių skyrius.
4. Panevėžys: geografinės ir istorinės žinios apie apylinkes ir miestą / red. Juozas Masilionis. Chicago, 1963. 432 p.

*Publications Printed in the Printing-houses
of Panevėžys Region
(the end of the 19th century –
the first half of the 20th century)
at Gabriele Petkevičaitė-Bitė Public Library
of Panevėžys County*

Ilona Mažylytė

*Head of the Rare Books Department
at Gabriele Petkevičaitė-Bitė Public Library
of Panevėžys County*

Summary

At the end of the 19th century and in the first half of the 20th century (until 1940) the following printing-houses were operating in Panevėžys region:

Naftalis Feigenzonas's in Panevėžys (1880-1931);

Anselis Minskeris's in Panevėžys (1895-1912);

Zelikas Lurjé's in Panevėžys (1898-1914);

Morduchas Kotas's in Panevėžys (1913-1940);

"Banga" (The Wave) in Panervėžys (1931-1940);

"Vilnis" (The Wave) in Panevėžys (1936?-1940);

A Printing-house in Biržai (until 1926 – Martynas Yčas and Company's (1912-1944);

The Printing-house "Nauda" (Benefit) owned by brothers Melerai in Rokiškis (1928-1944).

Panevėžys State Public Library in the period of 1922-1940 had more than 70 titles of publications issued by printing-houses and publishers in Panevėžys region: books, brochures, periodicals, proclamations and others.

The Department of Rare Books at G. Petkevičaitė-Bitė Public Library of Panevėžys County has 51 publications (titles) printed in Panevėžys region: 47 titles of books and brochures and 4 titles of periodicals: "Panevėžio balsas" (The Voice of Panevėžys), "Panevėžio gar-sas" (The Sound of Panevėžys), "Sėjėjas" (The Sower), "Mūsų žodis"

(Our Word). Among them there are 39 publications (titles) printed in Panevėžys, and 12 of them were printed at the Printing-house of Biržai.

The majority of books have personal or institutional marks – stamps, autographs, dedications.

In 1901, Zelikas Lurje's printing-house in Panevėžys printed the book "Сборник отзывов о русских писателях" (Collection of Reviews on Russian Writers) by Круковский Адр. It is the oldest book printed in Panevėžys that is held in the Rare Books Department of G. Petkevičaitė-Bitė Public Library of Panevėžys County.

Other books are also worth mentioning. In the book by Kazimieras Paltarokas. "Panevėžio bažnyčios" (Panevėžys Churches) (Panevėžys, 1936), printed at the printing-house "Banga" (The Wave) in Panevėžys, there is the author's dedication. The book "Kelią faktams!" (A Way to Facts) (Panevėžys, 1933) by Priest Augustas Liepinis contains the author's autograph.

**Apie parodą Juozo Masiulio knygynas,
1905-2000 metai**

Stasė Mikeliūnienė

Pirmajį lietuvišką knygyną Panevėžyje 1905 metais įkūrė Juozas Masiulis (1864-1940). Šiam iškiliam vyrui ir knygyno 95-erių metų veiklai nušvesti Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje (toliau – Biblioteka) buvo parengta paroda *Juozo Masiulio knygynas, 1905-2000 metai*. Pirmajame parodos stende eksponuotas Juozo Masiulio vienintelis išlikęs portretas ir antspaudas *J. Masiulio KNYGYNAS ir dievotumo dalykų krautuvė Panevėžyje*. Knygyne buvo prekiaujama ne vien knygomis, bet ir devocionalijomis, raštinės reikmenimis, turėjo arbatos, prieskonį ir kitų prekių.

Atgavus spaudos laisvę, lietuviai stokojo lietuviškų knygų. Juozas Masiulis ėmėsi leidėjo pareigų. Antrame parodos stende *Prekyba ir leidya iki 1940 metų* eksponuotos Masiulio knygyno išleistos knygos: Juozo Čerkeso-Besparnio eileraščių rinkinys *Birbynė* (1910) bei knygelė *Vamzdys* (1911), Mato Grigonio *Vaikų žaidimai* (1912) ir papildytas antras knygelės leidimas *Smagūs žaidimai* (1914). *Panėvėžio kalendorius 1914 metams* (1913), *Draugas: Panėvėžio kalendorius 1915 metams* (1914), religinio turinio knygelė *Trys legendos apie Kūdikėlių Jėzū* (1913). Masiulio knygynas išleido devynias knygas. Septynios knygos eksponuotos iš Bibliotekos Retų spaudinių skyriaus fondų. Dviejų knygų pateiktos viršelių kopijos, gautos iš Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos.

Ekspozicijoje dėmesį traukė labai vertingi eksponatai – prieškario metais Masiulio knygynے pardavinėti šventi paveikslėliai, škaplieriai. Apie 20 šventų paveikslų ir škaplierių išsaugojo ir Knygynui padovanojo monsinjorjas Juozapas Antanavičius.

Ekspoziciją papildė pastarųjų metų leidiniai bei publikacijos periodikoje, atsiminimai, nuotraukos bei kita medžiaga. Minėtini Jono Masiulio atsiminimai apie savo tėvą Juozą Masiulį, publikuoti žurale "Tarp knygų" (1996, Nr.2, p.37-38).

Po Jono Masiulio mirties (1995) Knygyną paveldėjo trečiosios Juozo Masiulio kartos atstovė Karolina Masiulytė-Paliulienė, gimusi ir

aktorystės studijas baigusi Paryžiuje. Su vyru Arūnu Paliuliui émësi Knygyno restauravimo darbų ir 1997 metais atvérë duris knygos mylétojams. Trečiamė parodos stende *Juozo Masiulio knygyno tradicijos tésiamos žurnalų straipsniai, nuotraukos pasakojo apie dabartinių Knygyno savininkų kultürinę, švietéjišką veiklą*. *Galiu atnešti į Lietuvą prancūziškos kultūros, ir yra žmonių, kuriuos tai domina* – taip apibûdino savo verslą, ateities planus Masiulio knygyno tradicijų téséja Karolina Masiulytë-Paliulienė (Šeimininké, 1999, saus. 27, p. 5).

Parodos ekspozicijai medžiaga buvo surinkta iš Gabrielës Petkevičaitës-Bitës viešosios bibliotekos Retų spaudinių, Kraštotoyros, Rankraščių skyrių, Juozo Masiulio knygyno archyvo, buvusios šio Knygyno vedéjos Valerijos Paulavičiûtës sesers Viktorijos Steponavičienës asmeninio albumo ir Nacionalinës Martyno Mažvydo bibliotekos fondų. Paroda veiké nuo 2000 kovo 20 dienos iki 2000 metų balandžio 26 dienos. Parodos rengéja Stasé Mikeliüniené, dailininké Milda Lašaité.

About the exhibition

Juozas Masiulis's Bookshop, 1905-2000

Stasė Mikeliūnienė

Summary

The first Lithuanian bookshop in Panevėžys was established by Juozas Masiulis (1864-1940) in 1905. To commemorate the 95th anniversary of this bookshop there was arranged an exhibition "Juozas Masiulis's bookshop, 1905-2000" at the library's foyer. The exhibition consisted of two parts:

Trade and publishing before 1940.

The traditions of Juozas Masiulis's bookshop are carried on.

The exhibition was on display from 20th March to 20th April, 2000.

Panevėžio krašto spaustuvės ir leidiniai (XIX amžiaus pabaiga-XX amžiaus pirmą pusę)

Parodos katalogas

Sudarė Ilona Mažylytė

Paroda *Panevėžio krašto spaustuvės ir leidiniai (XIX amžiaus pabaiga-XX amžiaus pirmā pusē)* veikė konferencijos dieną – 2000 metų kovo 23 – Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje (Respublikos g. 37). Knygos, periodiniai leidiniai, nuotraukos, nepublikuoti dokumentai parodai atrinkti iš Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Lituanistikos skyriaus, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Rokiškio rajono savivaldybės, Pasvalio Mariaus Katiliškio viešųjų bibliotekų, Panevėžio kraštotoiros, Juozo Balčikonio gimnazijos Istorijos muziejų fondų, Devoros Grigulevičienės, Romo Kauniečio, Jono Mažeikio, Joanas Samulevičiūtės asmeninių rinkinių. Seniausia parodoje eksponuota knyga – *Круковский А. Сборник отзывов о русских писателях* (Поневеж, 1901), išspausdinta Zeliko Lurjės spausuvėje.

Parodos kuratoriai – Ilona Mažylytė ir Raimundas Klimavičius.

Šiame kataloge pateikiama *Naftdlio Feigenzono, Zeliko Lurjės, Morducho Koto, Bangos, Vilnies – Panevėžyje, Martyno Yčo ir bendrovės* – Biržuose bei Biržų spaustuvių produkcija: knygos, periodiniai ir kiti leidiniai, Panevėžio krašte iki 1940 metų leisti periodiniai, Panevėžio realinės, valstybinės (dabar Juozo Balčikonio) gimnazijos mokinų leidiniai bei Lietuvos Laisvės Kovų Sajūdžio – partizanų – spauda. Į katalogą neįtraukta informacija apie spaustuvių veiklą iš knygų, periodinių leidinių, nuotraukos, nepublikuoti dokumentai, kurie buvo eksponuoti parodoje. Aprašant leidinius, siekta pateikti kuo daugiau informacijos apie juos. Periodinių, tėstinių leidinių apraše nurodomi jų leidimo pradžios ir pabaigos metai, po to, pajuodintu šriftu, parodoje eksponuoto leidinio metai, numeris, aprašo pabaigoje – dokumento saugojimo vieta. Visuose parodos katalogo skyriuose leidinių bibliografiniai įrašai sugrupuoti abécélės tvarka.

Sutrumpinimai

- LNB LS – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Lituanistikos skyrius
PAVB RS – Panevėžio apskritys Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius
PAVB RSS – Panevėžio apskritys Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos Retų spaudinių skyrius
PGIM – Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazijos Istorijos muziejus
PKM – Panevėžio kraštotoyros muziejus
PVB – Pasvalio Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka
DGAR – Devoros Grigulevičienės asmeninis rinkinys
IMAR – Ilonos Mažylytės asmeninis rinkinys
JSAR – Joanos Samulevičiūtės asmeninis rinkinys
RKAR - Romo Kauniečio asmeninis rinkinys

PANEVĖŽIO KRAŠTO SPAUSTUVIŲ LEIDINIAI

Panevėžio spaustuvės

Naftalio Feigenzono spaustuvė (1880-1931)

1. *Baltramiejūnas-Gilbonis, Albinas.* Iš liepsnojančios krūtinės: [eilerašciai]. – Panevėžys: Baltramiejūnai, 1929.-56 p. LNB LS
2. *Butenis, Pijus.* [darbą ! – [Panevėžys]: B.l., [1928]. – 16 p. LNB LS
3. *Butkus, Petras.* Ekskursija į Švediją. – Panevėžys: Panevėžio apskritys valdyba, 1924. – 46, [2] p. PAVB RSS – S 663
4. *Kozakevičius, Juozapas.* Mūsų pėdomis: lietuvių kilmės teoriija. – Panevėžys: B.l., 1928.-24 p., [1] iliustr.lap. PAVB RSS – S17803
5. *Mykolaitis-Putinas, Vincas.* Valdovo sūnus: lyrinė 6 vaizdų drama: *Dainos* draugijos dramos sekcijos spektaklio programa. – [Panevėžys]: *Dainos* draugijos valdyba, b.m. – 1 lap. PGIM
- 6-7. *Paltarokas, Kazimieras.* Ganytojiškas Panevėžio Vyskupo raštas. – [1926-1940].

...VI. – Panevėžys: K[ataliku] V[eikimo] C[entro] Panevėžio raj. valdyba, 1929.-16p. PAVB RSS – S 2559

...VII. – Panevėžys: Vytauto D[idžiojo] katalikiškųjų mokyklų fondas, 1930.-16 p.- 4200 egz. PAVB RSS – S 2559

8. Panevėžio lietuvių gimnazijų nepasituričių mokinį šelpimo draugijos įstatai. – Panevėžys: Panevėžio Žiburėlis, 1920.-14 p. LNB LS

9. Panevėžio žydų liaudies banko 1929 metų balansas. – Panevėžys: B.I., [1930].-[8]p. LNB LS

10-11. Šv. Vincento a Paulo draugijos Panevėžio skyrius. – [1930]-1934.

...1929 metais. – [Panevėžys]: B.I., [1930].-16 p.: iliustr. PAVB RSS – S 13981

...1930 metais. – [Panevėžys]: B.I., [1931].-12 p.: iliustr. PAVB RSS – S 13981

12. Список абонентов Поневежской городской телефонной сети общего пользования. – Поневеж, 1914.-36, [8] с. PKM

Zeliko Lurjės spaustuvė (1898-1914)

13. Круковский А. Сборник отзывов о русских писателях: пособие при обучении отечественной литературы. – Поневеж, 1901.-174, XIX c. PAVB RSS – S 17581

Morduchko Koto spaustuvė (1913-1940)

14. Džonsas S. Geiša: 3 v. operetė: Šaulių ir Dainos spektaklio programa / muzika S.Džonso. – Panevėžys: Šauliai, Dainos draugija, b.m. – 1 lap. PGIM

15. Galkis, Petras. "Dievų" saulės akivaizdoje žuvimas: eilės ir baladė. – Panevėžys: Aut. leid., 1938.-24 p. – Aut. pasiraše slapyv.: Erūnas. PAVB RSS – S 2030

16. Kelių ir tiltų taisymo reikalų veikiančiųjų įstatymų, įsakymų ir instrukcijų rinkinys. – Panevėžys: Panevėžio apskrities valdyba, 1924.-9 p. PKM

Spaustuvė Banga (1931-1940)

Katalikiški leidiniai

17. *Butenis, Pijus.* Katalikų rūpesčiai. – Panevėžys: Panevėžio raj. K[ataliku] V[eikimo] C[entras], 1932.-16 p. PAVB RSS - S 3477
18. *Butvila, Vladislovas.* Bažnyčia rūpinasi vargo žmonėmis. – 2-asis leid. – Panevėžys: Panevėžio raj. K[ataliku] V[eikimo] C[entras], 1931.-16 p. – Aut. pasirašė slapyv.: K.V.B. PAVB RSS - S 3485
19. *Butvila, Vladislovas.* Darykite atgailą. – Panevėžys: Panevėžio raj. K[ataliku] V[eikimo] C[entras], 1932.-16 p.-20000 egz. – Aut. pasirašė slapyv.: K.V.B. PAVB RSS - S 3478
20. *Butvila, Vladislovas.* Ką katalikai turi žinoti apie moterystę. – Panevėžys: K[ataliku] V[eikimo] C[entro] Panevėžio raj. valdyba, 1931.-14 p. – Aut. pasirašė slapyv.: A. Šablinskas. PAVB RSS - S 3484
21. *Butvila, Vladislovas.* Kelias į Kristaus karaliavimą. – Panevėžys: K[ataliku] V[eikimo] C[entro] Panevėžio raj. valdyba, 1931.-16 p. – Aut. pasirašė slapyv.: A. Šablinskas. PAVB RSS - S 3486
22. *Butvila, Vladislovas.* Tiesos fronte. – Panevėžys: K[ataliku] V[eikimo] C[entro] Panevėžio raj. valdyba, 1936.-248 p. PAVB RSS - S 3058
23. *Gobis, Juozas.* Katalikiškoji akcija ir gyvenimas. – B.v.: B.l., 1932.-52 p.-3000 egz. PAVB RSS - S 3116
24. *Graudūs verksmai / laisvai vertė T.D.* – Panevėžys: Panevėžio katedra, 1931.-16 p. PAVB RSS - S 2877
- 25-27. Kitų pėdomis: [3 d.] / parinko ir išleido Augustinas Liepinis. – Panevėžys: Augustinas Liepinis, 1933-1939.
[D.] 1: gyvenimo pavyzdžiai. – 1933.- 402, [2] p.-3000 egz. PAVB RSS - S 3044
[D.] 2: pavyzdžių rinkinys. – 1937.- 374, [2] p.-2000 egz. PAVB RSS - S 3044
[D.] 3: pavyzdžių rinkinys. – 1939.- 334, [2] p.-2000 egz. PAVB RSS - S 3044
28. *Liepa, Petras.* Ar nori būti laimingas?! – B.v.: B.l., 1934. – 15, [1] p. PAVB RSS - S 15464

29. Naujojo Testamento auka, arba Šv.Mišios. – Panevėžys: K[ataliku] V[eikimo] C[entro] Panevėžio raj. valdyba, 1935.- 63 p.- 5000 egz. PAVB RSS – S 1546

30-31. *Paltarokas, Kazimieras.* Ganytojiškas Panevėžio Vyskupo raštas. – [1926-1940].

...IX. – Panevėžys: B.l., 1932.-14 p.-7000egz. PAVB RSS – S 2559

...X. – [Panevėžys]: B.l., 1933.-16 p. PAVB RSS – S 2559

32. *Paltarokas, Kazimieras.* Laisvamanybė. – Panevėžys: K[ataliku] V[eikimo] C[entro] Panevėžio raj. valdyba, 1939.- 4 p.

PAVB RSS – S 3350

33. *Paltarokas, Kazimieras.* Panevėžio bažnyčios. – Panevėžys: B.l., 1936.-39 p.: iliustr. – Aut.pasirašė slapyv.: V.K.P.

PAVB RSS – S 3744

34. *Paltarokas, Kazimieras.* Vargo žmonių globėja. – 2-asis papild. leid. – Panevėžys: K[ataliku] V[eikimo] C[entro] Panevėžio raj. valdyba, 1937.-28 p. – Aut. pasirašė slapyv.: V. K. P.

PAVB RSS – S 3474

35. Panevėžio vyskupijos eucharistinio kongreso šventaisiais – 1933 metais – vadovas. – Panevėžys: Eucharistinio kongreso komitetas, 1933.-32 p.: iliustr. PAVB RSS – S 13138

36. Pirmasis Panevėžio vyskupijos sinodas. – Panevėžys: B.l., 1936.-204 p. PKM

37. *Prunskis, Juozas.* Pareiga. – Panevėžys: B.l., 1934.-24 p.

PAVB RSS – S 14170

38. *Šv. Vincento a Paulo draugijos* Panevėžio skyrius 1933 metais. – Panevėžys: B.l., 1934.-15, [1] p.: iliustr. PAVB RSS – S 13981

Pasaulietiniai leidiniai

39. Berčiūnų sąskrydis: 15 metų Skautų ir 10 metų Tunto įsikūrimui paminėti / redaktorius skautininkas Povilas Daukas. – Panevėžys: Panevėžio raj. Skautų tuntas, 1935.-28 p.: iliustr. – Virš. antr.: Berčiūnų sąskrydis, 1920-1935. PAVB RSS – S 17801

40. *Buivydaitė, Bronė.* Stebuklingoji radasta: 3 v. pasaka vaikų teatrui. – B.v.: B.l., 1934.-43 , [1] p.-1000 egz. PAVB RSS – S 2041

- 41-42. *Galkis, Petras.* Girių hetmonija: kriminalinis nuotykių romanasis. – B.v.: B.I., 1931-1932. – Aut. pasirašė slapyv.: Erūnas.
T.1, d.1. – 1931.- 43 p. PAVB RSS – S 2040
T.1, d.2. – 1932.- 48 p. – Antr. ir paantr.: Naujo gyvenimo keliu:
Girių hetmonija romano 1 t. 2 d.-2300 egz. PAVB RSS – S 2040
43. Kupiškio smulkaus kredito banko 1933 metų apyskaita. – Ku-
piškis: B.I., 1934.-8 p. LNB LS
44. *Liepinis, Augustinas.* Kelią faktams!: į spaudos apaštalus. –
Panevėžys: B.I., 1933.-112 p. PAVB RSS – S 3168
45. *Lipniūnas, Alfonsas.* Penkių valstybių sostinėse: įspūdžiai iš
kelionės po Vakarų Europą: su pav. – Panevėžys: B.I., 1933.-288, [4]
p.: iliustr. –Aut. pasirašė slapyv.: Alf. Lipnickas.-2000 egz.
PAVB RSS –3308
46. *Machovka, Stepas.* Mano ekonomika 1932-33 m.: ūkininkų
užrašų knygelė. – Panevėžys: B.I., 1932.- 48 p. PAVB RSS – S 3007
47. *Murinas, Bronius.* Piešimas lentoje. – B.v.: Aut.leid., 1939.-
63 p.: iliustr.-1500 egz. PAVB RSS – S 756
48. Panevėžio miesto savivaldybės 1938 metų įvykdytas biudže-
tas. – Panevėžys: Panevėžio miesto savivaldybė, 1939.-22, [8]p.: lent.
PKM
49. *Petronis, Jonas.* Gana alkoholio vergijos! – [Panevėžys]: K
[atalikų] V[eikimo] C[entro] Panevėžio raj. valdyba, 1939.-[8] p., įsk.
virš. PAVB RSS – Sp 1182
50. Plentas Panevėžys-Ramygala. – Panevėžys: Panevėžio aps-
krities valdyba, 1936.-15 p.: iliustr. PAVB RSS – S 17799
51. *Turgenevas, Ivanas.* Rudinas: XII skyrių romanas su epilogu /
vertė ir leido Petras Būtėnas. – Panevėžys: Petras Būtėnas, 1931.-256 p.
PAVB RSS – S 1157
52. Vilniuje: (Išgyvendino): 2 v. komedija: Katedros choro spek-
taklio-koncerto, įvykusio 1933 m. spalių mėn. 7 d. 20 val. Šaulių teatro
salėje, programa. – [Panevėžys]: B.I., [1933]. – 1 lap. PGIM
53. Visuotinės literatūros temininkas: mokinį rašinių rašymas:
metodinės žinios, planai, komentarai ir temos, reikalaujami visose vidu-
rinėse mokyklose, gimnazijoje ir mokytojų seminarijose, konkursiniuose
ir eksterniniuose egzaminuose rašant namų, klasės ar egzaminų rašinius /
sudarė N. Antrenis. – B.v.: B.I., 1932.- 48 p. PAVB RSS – S 1554

Periodiniai leidiniai

54. *Panėvėžio balsas*: savaitraštis / atsakingoji redaktorė S. Kiršinskaitė, redaktoriai K. Jasiukaitis, A. Liepinis. – 1924, vas. 16 – 1935. – Panėvėžys, 1928, rugs. 27 (Nr. 40). PAVB RSS – S 3345
55. *Panėvėžio garsas*: savaitraštis / oficialioji redaktorė U. Stalionienė, redaktorius A. Liepinis. – 1935-1940. – Panėvėžys, 1935, spal. 22 (Nr. 36). PAVB RSS – S 3346

Spaustuvė Vilnius (1936?-1940)

56. *Raugas, Balys, Kuzma, Juozas. Balti balandžiai: eileraščiai*. – 2-asis [fotogr.] leid. – [Brooklyn]: B.I., 1989.- 64 p. – Orig. leid. duom.: Panėvėžys: Sp. Vilnis, 1936. PAVB RSS – S 10273
57. *Krylov I., Puškin A., Lermontov M. Ištyrhan tiuzziuviar = Rinktiniai raštai karaimų kalboje / iš rusų kalbos vertė Jokūbas Maleckas*. – Panėvėžys: Jokūbas Maleckas, 1938.-30, [1] p. DGAR
58. *Onarmach*: vienkartinis iliustruotas leidinys karaimų kalba / leidžia ir redaguoja Lietuvos karaimų draugija; atsakingas redaktorius Jonas Rajeckas. – Panėvėžys: Lietuvos karaimų draugija, 1939.- 40, [1] p., išk.virš.: iliustr. JSAR

*Biržų spaustuvės**Martyno Yčo ir bendrovės spaustuvė
(1912-1926)*

59. *Baironas, Džordžas Noelis Gordonas. Šiljono kalinys: apysaka / vertė K. Snarskis* – Biržai: Biržų žinios, 1924.-16 p. PAVB RSS – S 572
60. *Baris J. B. Historija minties laisvės / angl. parašė prof. J. B. Bury; sulietuvino d-ras J. Šliūpas*. – Biržai: Biržų liaudies knygynas, 1923.-179 p. PAVB RSS – S 3284
61. *Chrestomatija prieš "Aušros" gadynės dainų su J. Vaižganto prakalba / surinko P. Gaučys ir V. Kamantauskas*. – Kaunas: B.I., 1924.- 118 p. PAVB RSS – S 23

62. *Daugirdas, Tadas.* Girkalnio užgavėnės: 1 v. pav. su dainomis ir šokiais; Tėtė pakliuvo: 1 pav. juokai / perdirbo T.Daugirdas; Idealis gyventojas: 1 v. juokas / vertė ir suscenizavo T. Daugirdas iš Vladimiro Pežinsko. – Biržai: M. Yčo ir bendrovės sp., 1913.-32 p.

PAVB RSS – S 17078

63. *Tolstojas, Levas.* Pirmoji pakopa / vertė ir savo lešomis išleido Mikalojus Kuprevičius. – Biržai: Mikalojus Kuprevičius, 1914.-52 p.

PAVB RSS – S 2193

Biržų spaustuvė (1926-1944)

64. *Jakubėnas, Povilas.* Kunigaikštis Janušas Radvilas (1612-1655): žiupsnys žinių apie jo gyvenimą ir jo nuopelnus Lietuvos reformatų bažnyčiai. – Biržai: B.I., 1927.-[1], 31 p., įsk.virš. PKM

65. *Klusis J. Pedagoginai žaidimai:* skiriami pradinių ir vidurinių mokyklų mokytojams – Seda; Biržai: B.I., 1928.-112 p.: iliustr.-3000 egz.

PAVB RSS – S 13967

66. *Prialgauskas, Henrikas.* Drama miške: 4 v. drama. – 2-asis leid. – Biržai: B.I., 1935.-46, [1] p. – Aut.pasiraše slapyv.: Stasys Žemaitis.

PAVB RSS – S 3170

67. *Prialgauskas, Henrikas.* Lietuvos didvyriai: 4 v. drama. – 2-asis leid. – Biržai: L. Januševičiūtė, 1936.-36 p. – Aut. pasiraše slapyv.: Stasys Žemaitis.

PAVB RSS – S 3143

68. *Prialgauskas, Henrikas.* Mirta Činčiberaite, arba 15.000 Lt: 3 v. komedija. – 2-asis leid. – Biržai: B.I., 1935.-36 p. – Aut.pasiraše slapyv.: Stasys Žemaitis.

PAVB RSS – S 14200

69. *Prialgauskas, Henrikas.* Žmogžudžio duktė: 4 v. drama. – 2-asis leid. – Biržai: B.I., 1935.- 46 p. – Aut. pasiraše slapyv.: Stasys Žemaitis.

PAVB RSS – S 3150

PANEVĖŽIO KRAŠTO PERIODINIAI LEIDINIAI
(IKI 1940 m.)

70. *Artojas:* žemės ūkio, kooperacijos, literatūros ir visuomenės mėnesinis laikraštis/ Žemės ūkio draugija; redaktorius P.Tonkūnas. – 1924-1926. – Pasvalys, 1924, rugpjūtis (Nr. 1). – Kopija.

PVB

71. *Bebrėkštant*: [Ramygalos ateitininkų leidinys]. – Ramygala (Panevėžio raj.), b.m. – Rankr. daugintas šapirogr. PAVB RS F9
72. *Biržų žinios*: tautiškos minties savaitraštis / Lietuvos tautininkų sajungos Biržų apskrities komitetas; redaktoriai dr. J. Mikelėnas, P. Variakojis, M. Mažuika ir kt. – 1922, rugpjūtis – 1944. – Biržai, 1932, rugsėjis (Nr. 32). PKM
73. *Evangelijos šviesa*: mėnesinis dvasinio turinio laikraštėlis / redaktorius – leidėjas P. Viederis. – 1935-1940. – Biržai, 1935, gruodis (Nr. 9). PKM
74. *Klasė*: Ramygalos vidurinės mokyklos IV-os klasės mokinį laikraštėlis. – 1933. – Ramygala (Panevėžio raj.), 1933. – Rankr. daugintas šapirogr. PAVB RS F9
75. *Kupiškio vidurinės mokyklos L[ietuviai] K[ataliku] M[oksleiviai] ateitininkų kuopos rankraštėlis*. – 1924. – Kupiškis, 1924. – Daugintas šapirogr. PKM
76. *Mūsų kraštas*: tautinės krypties savaitraštis / redaktoriai P. Daukas, P. Razma, K. Obolivičius; leidėjas J. Šukys. – 1930-1933. – Panevėžys, 1930, rugpj. 1 (Nr.14). PKM
77. *Mūsų šauklys*: Lietuvos šaulių sajungos XII rinktinės laikraštis / redaktorius P. Plevokas. – 1934. – Panevėžys, 1934, geg. 15 – birž. 1 (Nr.9-10). – Mašinraštis daugintas šapirogr. IMAR
78. *Mūsų žodis*: evangelikų reformatų žurnalas / Lietuvos reformatų kolegija; redaktoriai H. Yčienė, M. Yčas, K. Kurnatauskas. – 1922. – 1937. – Biržai, 1934, spalis (Nr. 3). PAVB RSS – Sp 2232
79. *Onarmach*: vachtlych karaj tildia = laikraštis karaimų kalba / jarychka fyhardy Michael Tynfovič. – Kaunas: Mykolas Tinfavičius, 1934.-23p. – Mašinraštis daugintas šapirogr. DGAR
80. *Onarmach*: vachtlych karaj tildia = žurnalas karaimų kalba / redaktorius Michael Tynfovič. – Pasvalys: Lietuvos karaimų draugija, 1938.-33,6 p., gaid. – Mašinraštis daugintas šapirogr. DGAR
81. *Palaukių savaitraštis*. – 1922. – Palaukiai (Panevėžio raj.), 1922. – Rankr. PKM
82. *Panėvėžio balsas*: savaitraštis / atsakingoji redaktoriė S. Kiršinskaitė; redaktoriai K. Jasiukaitis, A. Liepinis. – 1924, vas. 16-1935. – Panevėžys, 1928, vas. 16 (Nr. 7). PAVB RSS – S 3345

83. *Panevėžio garsas*: savaitraštis / oficialioji redaktorė U. Stalioniene; redaktorius A. Liepinis. – 1935-1940. – Panevėžys, 1935, kovo 3 (Nr. 6). PAVB RSS – S 3346

84. *Séjėjas*: dvisavaitinis evangelikų reformatų žurnalas / Lietuvos evangelikų reformatų kolegija; redaktorius P. Jakubėnas. – 1926, liep. 18 – 1940, liep 1. – Biržai, 1937, kovo 28 (Nr. 7). PAVB RSS – Sp 2233

85. *Senolių takais*: 4-o pėst[ininkų] L[ietuvos] K[araliaus] Min-daugo pulko neperiodinis leidinys / leido Švietimo vadovai. – 1926-1929. – Panevėžys, 1927, geg. 19 (Nr. 2). PKM

86. *Vytis*: Panevėžio Vyčių draugovės neperiodinis laikraštis / Lietuvos miestų katalikiškojo jaunimo draugija "Vytis". – 1927-1934. – Panevėžys, 1933, Nr. 3. – Rankr. daugintas šapirogr. PKM

PANEVĖŽIO REALINĖS, VALSTYBINĖS
(DABAR JUOZO BALČIKONIO) GIMNAZIJOS
MOKINIŲ LEIDINIAI (IKI 1940 m.)

87. *Dobilo žiedas*: Panevėžio valdžios gimn[azijos] neperiodinis laikraštis. – 1935 – 1937? – Panevėžys, 1935, Nr. 1. – Rankr. daugintas šapirogr. PGIM

88. *Yla*: Panevėžio gimn[azijų] (berniukų ir mergaičių) jungtinis neperiodinis juoko pasireiškimas. – 1939. – Panevėžys, 1939, Nr. 1. – Rankr. daugintas šapirogr. PGIM

89. *Mūšos Dobilas*: Panevėžio valst[ybinės] gimn[azijos] kunigo Julijono Lindės – Dobilo vardo *Meno kuopos* leidinys kuopos steigėjui ir jos sielai atminti. – Panevėžys: Panevėžio valst[ybinės] gimn[azijos] kunigo J. Lindės-Dobilo vardo *Meno kuopa*, 1936 (Kaunas: Vilniaus sp.). – 111, [1] p., [3] iliustr. lap.-1000 egz. PGI

90. *Pavieniui menki – drauge galungi*: [Panevėžio m[iesto] realinės mokyklos, Mokytojų seminarijos ir kitų mokyklų aušrininkų slaptas laikraštėlis]. – 1913. – Panevėžys, 1913, Nr. 9. – Rankr.-Kopija. PGIM

91. *Perkūno vylyčios*: 5 klasės mokinį laikraštėlis / [Panevėžio valstybinė gimnazija]. – 1925-1926. – Panevėžys, 1925. – Rankr. daugintas šapirogr. PGIM

92. *Petelnė*: [Panevėžio] mergaičių ir vyrių gimn[aziju] leidinys. – 1937. – Panevėžys, 1937, Nr. 1 (3). – Rankr. daugintas šapirogr. PGIM

93. *Poilsio valandos*: Panevėžio savivaldybės gimn[azijos] 5 a. klasės neperiodinis laikraštėlis. – 1926. – Panevėžys, 1926, Nr. 1. – Rankr. daugintas šapirogr. PGIM

94. *Puspadišs gimnazistiško bato*: [humoristinis laikraštėlis] / [Panevėžio valdžios gimnazija]. – 1935-1938? – Panevėžys, [1935], Nr. 1. – Rankr. daugintas šapirogr. PGIM

95. *Tėvynės ilgesys*: [literatūrinis tremtinių žurnalėlis] / Mažoji *Meno kuopa*; [redaktorius Aleksandras Mikutavičius]. – [1944-1945]. – Južakovo (Altajaus kraštas), 1944, geg. 15 (Nr. 2). – Rankr. PGIM

PARTIZANŲ SPAUDA PANEVĖŽIO KRAŠTE

96. *Aukštaičių kova*: L[ietuvių] L[aisvės] K[ovų] S[ajūdžio] Karaliaus Mindaugo srities organas / redaktoriai Bronius Krivickas-Vilnius, P. Ivonis-Sokas, V. Pakštas-Vaidotas, B. Kazickas-Saulius. – 1945 10 – 1952 09. – B.v.: Rytų Lietuva, 1952, liepa (Nr. 1).- 4 p. – Mašinraštis daugintas šapirogr. RKAR

97. *Broliai ir sesės lietuviai!*: [atsišaukimas]. – B.v.: L[ietuvių] L[aisvės] K[ovų] S[ajūdžio] Rytų Lietuvos taryba, 1952, vasara.-1 lap. – Mašinraštis daugintas šapirogr. RKAR

98. *Broliai partizanai!*: [atsišaukimas]. – B.v.: L[ietuvių] L[aisvės] K[ovų] S[ajūdžio] Rytų Lietuvos taryba, 1952?, vasara.-1 lap. – Mašinraštis daugintas šapirogr. RKAR

99. *Krivickas, Bronius*. Po Stalino saule: satyra. – B.v.: L[ietuvių] L[aisvės] K[ovų] S[ajūdžio] P[ilėnų] T[ėvėnija], b.m. – 64 p. – Aut. pasirašė slapyv.: K. Rivaišas. – Mašinraštis daugintas šapirogr. – Padaugino L[ietuvių] L[aisvės] K[ovų] S[ajūdžio] Žaliosios rinktinė, 1952 m.-80 egz. RKAR

100. *Krivickas, Bronius*. Už didžią tiesą: eilėraščiai, [sonetai]. – B.v.: L[ietuvių] L[aisvės] K[ovų] S[ajūdžio] P[ilėnų] T[ėvėnija], b.m. – 26 p. – Aut. pasirašė slapyv.: M. Būtvys. – Mašinraštis daugintas šapirogr. – Padaugino L[ietuvių] L[aisvės] K[ovų] S[ajūdžio] Eimučio būrys, 1953 ir L[ietuvių] L[aisvės] K[ovų] S[ajūdžio] Gedimino tėvėnija, 1952. RKAR

101. *Laisvės kova*: L[ietuvių] L[aisvės] K[ovų] S[ajūdžio] Rytų Lietuvos srities organas / redaktorius Bronius Krivickas – Vilnius. – 1950-1952 09. – B.v.: [L[ietuvių] L[aisvės] K[ovų] S[ajūdžio] Rytų Lietuvos taryba], 1952, birželis (Nr. 5).-14 p. – Mašinraštis daugintas šapirogr.-120 egz.

RKAR

102. *Pogrindžio tiesa*: L[ietuvių] L[aisvės] K[ovų] S[ajūdžio] Rytų Lietuvos srities organas. – 1945-1951. – B.v.: L[ietuvių] L[aisvės] K[ovų] S[ajūdžio] Rytų Lietuvos taryba, 1951, rugsėjis (Nr.4). -16 p. – Mašinraštis daugintas šapirogr.

RKAR

*About the exhibition
Printing-houses and Publications
in Panevėžys Region
(the end of the 19th century –
the first half of the 20th century)
and its catalogue*

Ilona Mažylytė

The exhibition was on display during the conference "The Press in Panevėžys Region: Publishing and Dissemination" on 23rd March, 2000. There were exhibited books, brochures, periodicals published at the printing-houses of Panevėžys region at the end of the 19th century and in the first half of the 20th century, and also publications of Panevėžys region's partisans.

The exhibition had seven sections:

1. Naftalis Feigenzonas's printing-house in Panevėžys (1880-1931) and its publications.
2. Printing house "Banga" (The Wave) in Panevėžys (1931-1940) and its publications.
3. Biržai Printing-house in Panevėžys region (1912-1944) and its publications.
4. Other printing-houses in Panevėžys region (1898-1940) and their publications.
5. Periodicals in Panevėžys region (until 1940).
6. Periodicals issued by schoolchildren of Panevėžys sciences orientated State (now Juozas Balčikonis) Gymnasium (until 1940).
7. Partisans' press in Panevėžys region.

The curators of the exhibition: Ilona Mažylytė and Raimundas Klimavičius.

The catalogue of the exhibition published in this book presents publications of the region's printing houses, periodicals published in Panevėžys region until 1940, publications issued by the schoolchildren of Panevėžys sciences orientated state (now Juozas Balčikonis) Gymnasium, partisans press.

The compiler of the catalogue: Ilona Mažylytė

Publikacijų bibliografija
Bibliography of Press Publications

Konferencija *Panevėžio krašto spauda: leidyba ir sklaida* (2000 03 23) ir parodos *Panevėžio krašto spaustuvės ir leidiniai (XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus pirma pusė)* (2000 03 23) bei *Juozo Masiulio knygynas, 1905-2000* (2000 03 23 – 04 20).

Bielskytė, Vida. Nutolusių metų šviesa // Lietuvos aidas. – 2000, kovo 23, p. 15.

Januševičienė, Virginija. Apie knygų kelią pas skaitytojus. – Iliustr. // Panevėžio rytas. – 2000, kovo 28, p. 12.

Lapėnienė, Laima. Gilinsis į Panevėžio krašto spaustuvės istoriją. – Iliustr. // Sekundė. – 2000, kovo 22, p. 2.

Lapėnienė, Laima. Panevėžys kasmet praturtina knygos istorijos kultūrą. – Iliustr. // Tėvynė. – 2000, bal. 29, p. 3 ; Tarp knygų. – 2000, Nr. 7, p. 34-36.

Lapėnienė, Laima. Profesorius įvertino bibliotekos veiklą užpildant knygos istorijos spragąs. – Iliustr. // Sekundė. – 2000, kovo 27, p. 3.

Mikeliūnenė, Stasė. Juozas Masiulis ir jo knygynas. – Iliustr. // Tarp knygų. – 2000, Nr. 11, p. 31-32.

Padėka: [konferencijos rėmėjams] // Sekundė. – 2000, kovo 30, p. 2

Silickienė, Genė. Panevėžys: [žinutė] // Respublika. – 2000, kovo 23, p. 32.

Žigienė, Valentina. Knigotyros vado dalyvavimas suteikė solidumo. – Iliustr. // Panevėžio balsas. – 2000, kovo 31, p. 4.

Sudarė Margarita Mašalienė

PADĖKOS LAPAS

Acknowledgments

*Gabrielės Petkevičaitės Bitės viešoji biblioteka dėkoja
globojusiems ir parėmusiems*

k o n f e r e n c i j q :

Tomui Josui (*Panevėžio apskrities viršininko administraciją*)
Domui Kaunui (*Vilniaus universitetas. Knigotyros katedra*)

žurnalo **Tarp knygų**, laikraščių **Panevėžio balso**, **Panevėžio ryto**, **Sekundės**, **Tėvynės**, radijo stočių **Aukštaitijos radijas**, **Pulsas** redakcijoms, žurnalistėms **Vidai Bielskytei** (*Lietuvos aidas*) ir **Irenai Dervinienei** (*Lietuvos nacionalinis radijas*), **Sauliui Bukeliui** (*PanTV*)

Albertui Balčiūnui (AB *Panevėžio pienas*), **Vytautui Budrevičiui** (UAB *Nevėžio spaustuvė*), **Gražinai Jašinskienei** (AB *Lévuo*), **Alfredui Pekeliūnui** (AB *Krekenavos agrofirma*), **Gediminui Sargūnui** (AB *Sema*), **Algimantui Staškui** (*ŽŪB Dembavos šiltamai*), **Albinui Švedarauskui** (*Švedarausko īmonė ir gėlių parduotuvė*), **Petrui Zablockiui** (AB *Malsena*)

p a r o d a s :

Arūnui Astramskui (*Panevėžio kraštotoros muziejus*), **Vytautui Baliūnui** (*Panevėžio Juozo Balčikonio gimnazija*), **Vitalijai Kazilionytei** (*Pasvalio Mariaus Katiliškio viešoji biblioteka*), **Leonui Kaziukoniui** (*Panevėžio apskrities archyvas*), **Silvijai Vėlavičienei** (*Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka*), **Ritai Viskaitienei** (*Rokiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka*)

Devorai Grigulevičienei, **Romui Kauniečiui**, **Karolinai Masiulytei-Paliulienei**, **Jonui Mažeikiui**, **Joanai Samulevičiūtei**

Panėvėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka

Panėvėžio krašto spauda: leidyba ir sklaida

Mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga, parodos

Sudarytoja ir konferencijos medžiagos redaktorė *Genovaitė Astrauskienė*
Bibliografijos redaktorė *Margarita Mašalienė*
Dailininkas Povilas Šiaučiūnas
Vertėja Zita Kochanauskienė
Tekstus surinko Aušra Lašinytė
Maketavo Dainius Tamulionis

Tiražas 300 egz.

Spausdino UAB Ne vėžio spaustuvė, 2001
Kranto g. 36, LT-5319 Panėvėžys

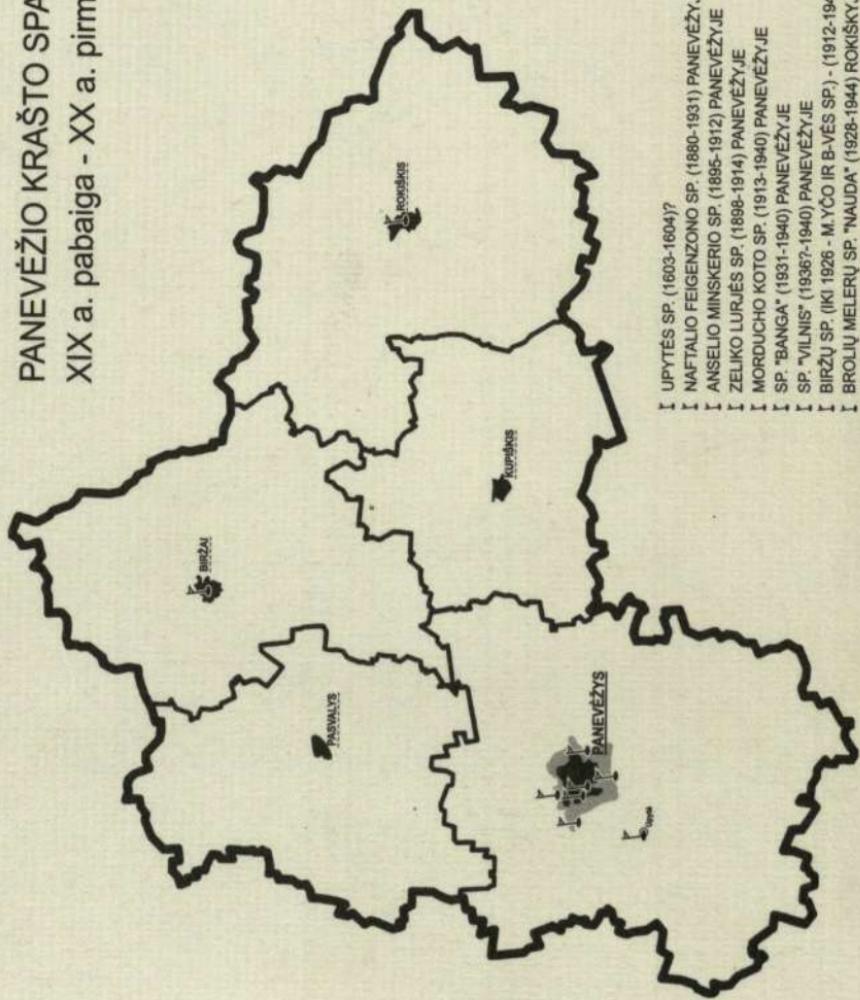
Panevėžio G. Petkevičaitės-Bitės AVB

000049988

B 01-277

PANEVĖŽIO KRAŠTO SPAUSTUVĖS,
XIX a. pabaiga - XX a. pirma pusė (SCHEMĀ)

- UPTĖS SP. (1603-1604)?
- NAFTALIO FEIGENZONO SP. (1880-1931) PANEVĖŽYJE
- ANSELIO MINSKERIO SP. (1895-1912) PANEVĖŽYJE
- ZELIKO LURIES SP. (1898-1914) PANEVĖŽYJE
- MORDUCHO KOTO SP. (1913-1940) PANEVĖŽYJE
- SP. "BANGA" (1931-1940) PANEVĖŽYJE
- SP. "VILNIS" (1936? - 1940) PANEVĖŽYJE
- BIRŽU SP. (IKI 1926 M. YČO IR B-VES SP.) - (1912-1944)
- BROLIŲ MIELERIŲ SP. "NAUDA" (1928-1944) ROKISKYJE

5,44 Lt